

Редакційна колегія:
КІРЄЄВ О.І. (голова),
БУРЯК С.В., БАЖАЛ Ю.М., ГАЙДАР Є.Т.,
ГАЛЬ В.М., ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С., ГЕЄЦЬ В.М.,
ГРЕБЕНІК Н.І., ГРУШКО В.І., ДОМБРОВСЬКИ Марек,
ІЛАРІОНОВ А.М., КРАВЕЦЬ В.М.,
КРОТЮК В.Л., КРЮЧКОВА І.В.,
ЛАНДІНА Т.В., МАТВІЄНКО В.П.,
МЕЛЬНИЧУК М.О., МІЩЕНКО В.І.,
МОРОЗ А.М., ОСАДЕЦЬ С.С.,
ПАЛАМАРЧУК А.Б., ПАСІЧНИК В.В.,
ПАТРИКАЦ Л.М., ПЕТРИК О.І.,
ПОДОЛЄВ І.В., РАЄВСЬКИЙ К.Є.,
РИЧАКІВСЬКА В.І., САВЛУК М.І., САВЧЕНКО А.С.,
СЕНИЩ П.М., СМОВЖЕНКО Т.С., ФЕДОСОВ В.М.,
ХОФФМАНН Лутц, ШЕВЦОВА О.Й.,
ШЛАПАК О.В., ШУМИЛО І.А.,
ЮЩЕНКО В.А., ЯРЕМЕНКО С.О.,
ЯЦЕНЮК А.П.

Номер підготовлено редакцією
періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРИКАЦ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ з випуску журналу "Вісник НБУ"
Начальник відділу **ПАПУША А.В.**

Заступник начальника відділу **ГАВРИЛЕНКО З.А.**

Редактор з питань бухгалтерського обліку,
розрахунків та інформаційно-програмного
забезпечення **КОМПАНІЄЦЬ С.О.**

Редактор з питань валютного регулювання
та міжнародних банківських зв'язків **БАКУН О.В.**

Відповідальний секретар **ЛІПІНСЬКА С.М.**

Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**

Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**

Дизайнери **ПЛАТОНОВА Н.Г., ХАРУК О.В.**

Коректори **СІЛЬВЕРСТОВА А.І., ГОРБАНЬ Н.В.,
ПОНУР Л.О.**

Оператор **ЛИТВИНОВА Н.В.**

Реклама і розповсюдження:

ГРЕБІШКОВ В.І., ГРИЦЕНКО М.Р.

Фото **НЕГРЕБЕЦЬКОГО В.С.**

Черговий редактор
ГАВРИЛЕНКО З.А.

Редакція висловлює подяку магазину "Монтеграппа"
за надання експонатів для фотозйомки
до колажу журналу

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

тел./факс: (044) 264-96-25

тел.: (044) 267-39-44

E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавком України
09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Засновник і видавець:
Національний банк України.

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-8, 01008, Україна

Журнал рекомендовано до друку

Вченою радою Київського національного
економічного університету

Публікації в журналі Вищою атестаційною комісією
України визнано фаховими

Видається у комплекті з додатком "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

Передплатний індекс 74132

Дизайн

Редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета

відділом видавничого обслуговування

Господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:

просп. Науки, 9, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8. Друк. офсетний.

Фіз. друк. арк. 9.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10.3

Тираж 2000 прим.

Усі статті рецензуються

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
поширення на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове. Редакція може публікувати матеріали в
порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів несе
автор, а за зміст рекламних матеріалів —
рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2004

Вісник Національного банку України

11/2004

*Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України*

Видається з березня 1995 року № 11 (105) ♦ Листопад 2004

Здано до друку 29.10.2004 р.

Невід'ємна складова інтер'єру вашого банку

Завоювати і втримати клієнта, поліпшити якість обслуговування та розширити асортимент послуг — це завдання, які сьогодні постали перед банками. Водночас питання оптимального вкладення грошей у нові сервіси також залишаються актуальними для будь-якої банківської структури.

Компанія ЛАНІТ — Iv Com

пропонує банківське обладнання, сервісне обслуговування, супроводження банківських терміналів та допоміжних систем до них. Інсталяція здійснюється кваліфікованими спеціалістами компанії.

Мистецтво ефективного управління

www.lanit-iv.com

Ми пропонуємо:

- ♦ нове покоління банківських терміналів **Diebold** — повнофункціональні термінали самообслуговування **Opteva** офісні, крізьстінні та вуличні
- ♦ модулі прийому готівки **"ATM CASH-IN"**
- ♦ електронні пункти обміну валют **Cumulus AFX-4 (Libra quattro)**
- ♦ системи відеоспостереження та охорони для банківських терміналів
- ♦ розробку програмного забезпечення для банкоматів
- ♦ поставку систем швидкісного друку для банків

І вам зовсім не обов'язково розуміти, як усе це влаштовано. Головне — знати, що все це успішно працює у наших клієнтів. І так само працюватиме у вас.

Ми живемо у добу інтенсивного розвитку технологій. Тому не потрібно нехтувати інноваціями. Адже вони економлять ваші гроші.

ЗМІСТ

ФОНДОВИЙ РИНОК

А.Яценюк	Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку	4
	Ринок державних цінних паперів України у вересні 2004 р.	70

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

М.Савлук	Електронні гроші: сутність та порівняльний аналіз якісних властивостей	10
----------	--	----

МАКРОЕКОНОМІКА

О.Васюренко, О.Таран	Моделі впливу ризикоформуючих чинників на фінансові результати економіки регіонів	16
О.Євтух	Інформаційна суть грошей та її застосування у процесі нормування економіки	46
	Основні макроекономічні показники розвитку України у січні — вересні 2004 року	57

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

	Банкотно-монетному двору НБУ — 10 років	20
	План випуску пам'ятних і ювілейних монет України на 2005 рік	21
З. Гавриленко	Кліффорд Мішлер: “Якість українських монет — на рівні світових стандартів”	31
	Про введення в обіг ювілейної монети “Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого”	39
	Про введення в обіг ювілейних монет “200 років Харківському національному університету ім. В.Н.Каразіна”	39
	Про введення в обіг банкноти номіналом 10 гривень зразка 2004 року	40

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

О.Барановський	Ситуацію виправлено, але не забуто	22
О.Ткаченко, О.Заруцька	Проблеми розвитку іпотечного кредитування в Україні	26
Н.Кожель	Основні тенденції змін у структурі вкладів на українському депозитному ринку як свідчення зміцнення довіри до банків	43
С.Прасолова	Особливості формування кредитної політики банків України з довгострокового інвестування	58
	Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у вересні 2004 року	69

НОВІ КНИГИ

С.Буковинський	Актуальне видання з організації складання та виконання бюджету	29
----------------	--	----

БАНКИ УКРАЇНИ

В.Зубарєв	Банк і страхування: “за” і “проти”	32
	Банк-розвиток — 2004	50
В.Шпачук, Т.Довгань	Стратегічне управління та реінжиніринг у банках України	54
	Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2004 року	64
	Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 вересня по 1 жовтня 2004 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 вересня по 1 жовтня 2004 р.	66
	Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2004 року	68

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

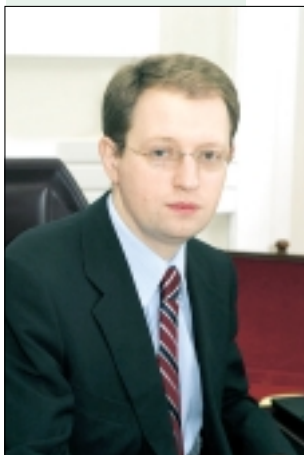
З.Комаринська	Правове регулювання діяльності деяких банківських установ Києва (XIX — поч. XX століття)	51
---------------	--	----

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

	Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за вересень 2004 року)	61
	Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за вересень 2004 року)	62

АНОТАЦІЇ	71
----------------	----

**Арсеній
Яценюк**

В. о. Голови Національного банку
України

Банківський сектор як складова фінансової системи країни залежить від розвинутості її інших сегментів. Асиметричність їх розвитку на певному етапі знижує ефективність діяльності фінансової системи, що, зрештою, може призвести до ситуації, за якої вона стримуватиме економічний розвиток країни в цілому. З огляду на це становлення фондового ринку в Україні є дуже актуальним, адже саме від нього залежить подальший поступ та зміцнення національної банківської системи, розширення можливостей Національного банку забезпечувати макроекономічну стабільність монетарними інструментами.

Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку

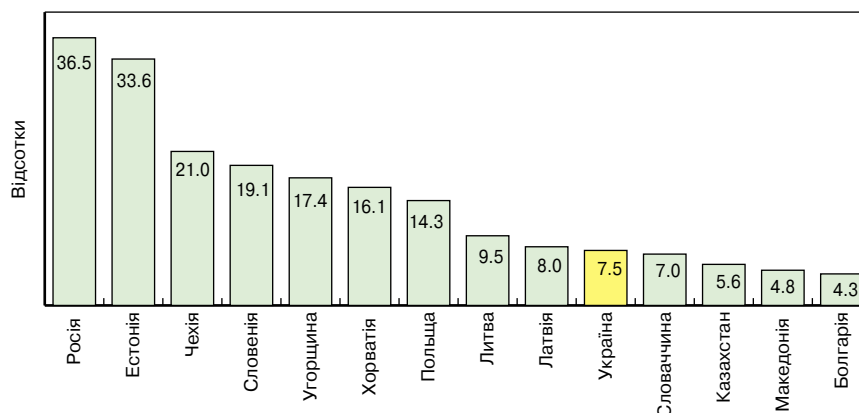
Сучасний вітчизняний ринок цінних паперів значно відстає у своєму розвитку як від ринків промислово розвинутих країн, так і від ринків держав із перехідною економікою і не відповідає потребам економіки країни. Так, капіталізація фондового ринку в Україні як частка у ВВП дорівнює 7.5% і порівняння з аналогічним показником у Латвії (8%) та Словаччині (7%).

нення операцій із цінними паперами як комерційними банками, так і Національним банком України.

Асиметричність інформації та непрозорість фондового ринку знижує його ефективність як елементу фінансової системи країни.

Досвід створення і розвитку фондових ринків у країнах із перехідною економікою свідчить, що швидкість їх становлення залежала передусім від мак-

Графік 1. Рівень капіталізації фондових ринків як часток у ВВП країн Центральної і Східної Європи та СНД*

*За станом на 01.01.2003 р.

Джерело: <http://www.ebrd.com>.

Операції із цінними паперами суб'єктів господарювання здебільшого здійснюються на неорганізованому ринку, частка обсягу торгів на якому в 2003 році становила 98.2%, збільшившись порівняно з 2002 роком на 4.2 відсоткового пункту (див. графік 2) [5]. Обсяг угод, укладених упродовж минулого року на організованому ринку (на фондових біржах та ПФТС), дорівнював 3.53 млрд. грн., тобто зменшився порівняно з попереднім роком майже в 1.8 раза [5].

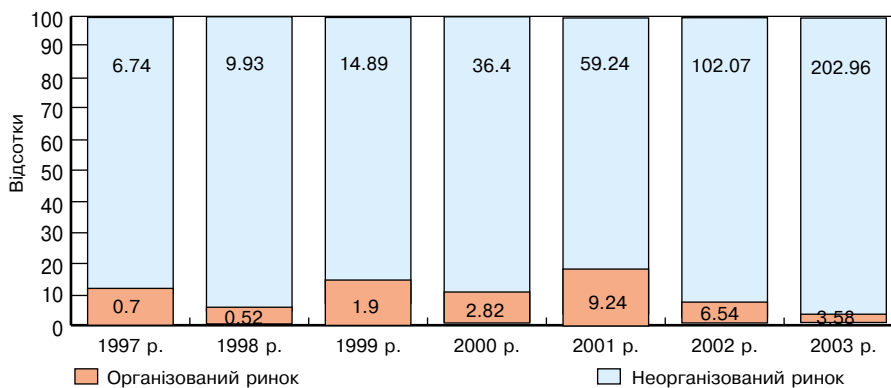
Неорганізована торгівля не дає змоги реально оцінити цінні папери, попит на них, обсяги їх реалізації, напрями руху капіталу. Можливість проведення "фіктивного" котирування призводить до викривлення цін. Унаслідок зростає ризиковість здійс-

роекonomічної стабільності, зокрема від стабільності національної грошової одиниці і темпів інфляції. Проводячи виважену грошово-кредитну політику, Національний банк України створює умови для подальшого розвитку вітчизняного фондового ринку. Однак утримання протягом майже чотирьох років стабільного курсу гривні суттєво не вплинуло на його прискорення.

Нерозвинутість національного фондового ринку не лише стримує зростання обсягів інвестицій, необхідних для структурної перебудови економіки та підвищення конкурентоспроможності реального сектору, а й перешкоджає розвитку банківської системи, обмежує можливості Національного банку України щодо регулювання пропозиції грошей.

Графік 2. Обсяги торгів на організованому та неорганізованому ринках

Млрд. грн.

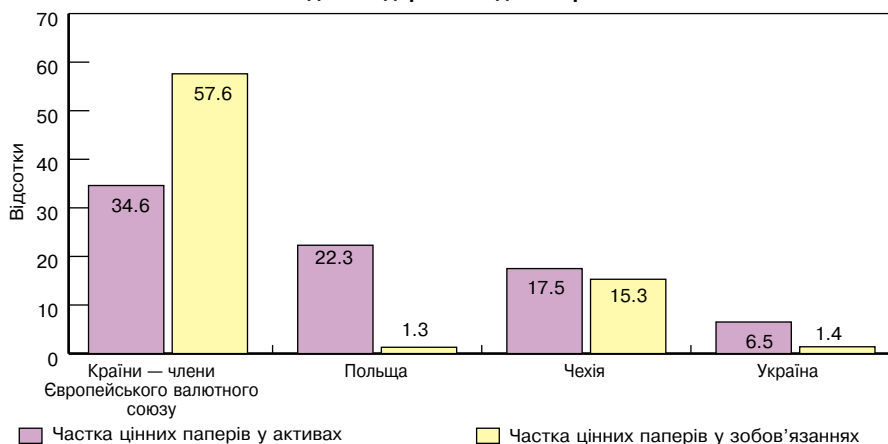
Джерело: <http://www.ssmc.gov.ua>.

Незважаючи на те, що банки на українському організованому ринку є лідерами за обсягами торгів корпоративними облігаціями та державними борговими зобов'язаннями, частка цінних паперів у їхніх активах незначна. На 01.01.2004 р. вона становила лише 6.5% [8], що значно менше від аналогічного показника в інших країнах Східної Європи (в Чехії — 17.5, Польщі — 22.3%) та Єврозони — 34.6% (див. графік 3) [7].

використання активів, що значно знижує їх конкурентоспроможність порівняно з банками інших країн.

Для моніторингу, аналізу та ефективного регулювання валютного і грошово-кредитного ринків Національному банку України необхідна повна інформація щодо фінансових потоків, зокрема і на фондовому ринку. Проте на сьогодні вони є прозорими лише за державними цінними паперами, які обслуговує депозитарій Національно-

Графік 3. Частка цінних паперів у активах і зобов'язаннях банків країн Єврозони та деяких держав Східної Європи*

*За станом на 01.01.2004 р.

Джерело: <http://www.bundesbank.de>; <http://www.bank.gov.ua>.

го банку України. Щодо цінних паперів суб'єктів господарювання повної та достовірної інформації (ні за цінами, ні за обсягами продажу) немає, оскільки операції з ними здійснюються переважно на неорганізованому ринку та на умовах вільної поставки (без обов'язкового застосування принципу "поставка проти оплати").

У сфері операцій із цінними паперами Національний банк застосовує державні цінні папери та боргові зобов'язання суб'єктів господарювання, вимоги щодо яких установлено Поло-

женням "Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій", затвердженим постановою Правління НБУ від 24 грудня 2003 р. № 584.

Стосовно державних цінних паперів, то в Україні, починаючи з 1998 року, спостерігається зменшення обсягів розміщення ОВДП на внутрішньому ринку. Винятком був лише 2002 рік, протягом якого ВАТ "Ощадбанк" виявляв інтерес до придбання ОВДП як найліквідніших і менш ризикових активів із постійним гарантованим доходом, чим сприяв значному зростанню обсягу емітованих державою цінних паперів (з 1.2 до 2.8 млрд. грн.).

Обсяг торгів ОВДП на організованому вторинному ринку цінних паперів також мав тенденцію до зменшення — із 77.5% від загального обсягу торгів у 2002 році до 16.9% у 2003-му (на цей час він становив 520.97 млн. грн. — див. таблицю 1). Зазначене зниження стало наслідком того, що в торгах не брав участі Національний банк України, оскільки державні цінні папери, якими він володів, мало приваблювали потенційних покупців.

Протягом останніх двох років боргова політика уряду була спрямована на активізацію операцій із розміщення євробондів на зовнішньому та скорочення обсягів запозичень на внутрішньому ринках. За даними Державного казначейства України [4], у 2003 році обсяг урядових зовнішніх запозичень на ринку єврооблігацій перевищив внутрішні на 4.6 млрд. грн. У планах фінансування державного бюджету на 2004 рік зовнішні запозичення перевищили внутрішні майже на 2 млрд. грн. Випуск (на суму близько 1.9 млрд. грн.) облігацій для відшкодування податку на додану вартість (зауважимо, що на сьогодні він урядом уже здійснений) дещо поживав торги на фондовому ринку України.

Переорієнтація уряду на відносно дешеві зовнішні джерела фінансування дефіциту бюджету, з одного боку, дає короткострокові переваги, пов'язані з можливим зменшенням витрат на обслуговування державного боргу, а з другого, стримує розвиток національного фондового ринку та зменшує можливості використання Національним банком України державних цінних паперів як інструменту рефінансування комерційних банків. Окрім того, існує валютний ризик, пов'язаний із запозиченнями в іноземній валюті. Світовий досвід засвідчив, що за різкої зміни напрямів потоків капіталів центральні

Таблиця 1. Обсяги торгів на організованому фондовому ринку в 2002–2003 рр.

Млн. грн.		
Показники	2002 рік	2003 рік
Обсяги торгів, усього	9 385.31	4 694.44
Із них:		
На первинному ринку	3 230.20	1 519.98
У тому числі:		
державні облігації	2 848.60	1 161.3
деривативи	68.38	112.1
акції	269.49	234.05
корпоративні облігації	40.98	12.52
векселі	2.75	—
На вторинному ринку	6 155.11	3 174.46
У тому числі:		
державні облігації	4 736.49	520.97
деривативи	0.25	0.55
акції	666.63	608.98
корпоративні облігації	749.75	2 030.64
муніципальні облігації	—	13.2
інвестиційні сертифікати	—	0.12
векселі	1.99	—

Джерело: дані НБУ, ПФТС.

банки не завжди в змозі утримувати валютну стабільність, через що може виникнути криза.

Збільшення обсягу операцій держави як емітента цінних паперів (за умови надання додаткового імпульсу розвитку саме фондового ринку) дасть змогу Національному банку України розширити використання цього інструменту грошово-кредитної політики для підтримки ліквідності банківської системи. Крім того, наявність на ринку достатньої кількості цінних паперів з мінімальним ризиком формуватиме цінні орієнтири для його учасників і таким чином сприятиме стабільності ринку. Це також стимулюватиме інституційних інвесторів, зокрема недержавні пенсійні фонди, вкладати залучені кошти у ліквідні та надійні цінні папери.

Розвиток зазначеного вище сегмента фондового ринку в Україні цілком залежить від політичної волі Кабінету Міністрів та Міністерства фінансів, яке є його уповноваженим щодо випуску державних цінних паперів.

Для підвищення рівня ліквідності державних боргових зобов'язань доцільно запровадити інститут уповноважених банків, котрі підтримуватимуть двосторонні котирування облігацій внутрішніх державних позик на вторинному ринку. Завдяки цьому потенційні інвестори, управляючи власною ліквідністю, матимуть змогу як придбати ОВДП (у будь-який момент і в необхідній кількості), так і

продати їх за стабільними цінами.

Використання Національним банком України в операціях рефінансування банків боргових цінних паперів суб'єктів господарювання є обмеженим, оскільки ринок цих паперів не розвинутий за обсягами і не формує справедливої ціни на акції та облігації.

Розвиток фондового ринку в Україні гальмується з багатьох причин.

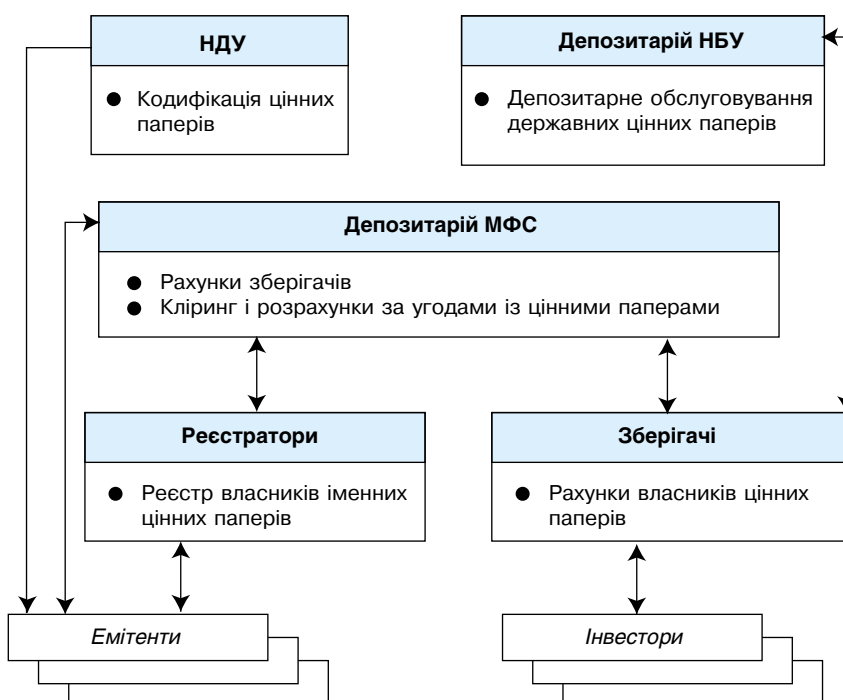
Його інфраструктура характери-

зується відсутністю цілісності, зокрема еkleктичністю основної частини цієї структури — депозитарної системи. З огляду на уніфікацію елементів європейської та американської моделей фондового ринку, яка простежується в останні роки (у США поступово формується централізована депозитарна система, розширюється діяльність банків на фондовому ринку, а в країнах Європи вдосконалюється нормативна база регулювання фондового ринку в напрямі наближення до вимог, установлених у США), а також на задекларовані Україною прагнення до євроінтеграційного розвитку, в нашій країні пріоритетною має стати європейська модель фондового ринку.

Тож подальші кроки з його реформування в Україні мають бути спрямовані на створення централізованої депозитарної системи. Враховуючи рекомендації Базельського комітету, ISSA (International Securities Services Association) та світову практику побудови національних депозитарних систем, необхідно вилучити із Закону України “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні” положення, які допускають наявність на вищому рівні депозитарної системи необмеженої кількості депозитаріїв, і заснувати Центральний депозитарій цінних паперів.

Його слід створити у формі невід-

Схема 1. Діюча структура Національної депозитарної системи України

приемницької установи з наданням їй повноважень, які на сьогодні мають Національний депозитарій України, Міжрегіональний фондовий союз і депозитарій Національного банку України (див. схему 1). Це доцільно зробити у два етапи, що зумовлено певними особливостями розвитку фондового ринку в нашій країні. Не секрет, що за своїми функціональними можливостями та програмно-технологічним забезпеченням система депозитарного обслуговування ринку державних боргових зобов'язань, створена Національним банком, не має аналогів в Україні. Тому передача її функцій новостворюваному Центральному депозитарію може певною мірою похитнути довіру інвесторів до державних цінних паперів, збільшити вартість їх обслуговування. Це, в свою чергу, може призвести до скорочення обсягів державних запозичень, що викличе проблеми з фінансуванням дефіциту державного бюджету й ускладнить умови проведення операцій НБУ з регулювання ліквідності.

Отже, на першому етапі становлення Центральному депозитарію доцільно передати обслуговування всіх недержавних боргових зобов'язань. І з перших кроків його діяльності запровадити високі стандарти, серед яких — обов'язковість застосування принципу “поставка проти оплати”.

Паралельна діяльність двох депозитаріїв уже практикувалася в окремих країнах Європи. Так, у Франції та Італії обслуговування обігу державних і недержавних цінних паперів здійснювалося двома різними депозитаріями [10].

Вносячи зміни до Закону України “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні”, слід також передбачити для Центрального депозитарію недержавних цінних паперів та Депозитарію НБУ можливість і порядок встановлення кореспондентських відносин із депозитарними системами інших країн світу та інтеграції українського фондового ринку до світового (здійснення обліку

операцій з іноземними цінними паперами чи обліку операцій інвесторів-іноземців тощо). Це дасть змогу законодавчо врегулювати обслуговування на території України обігу цінних паперів, емітованих урядом України та національними емітентами поза її межами, зокрема облігацій зовнішніх державних позик (євробондів) та єврооблігацій українських підприємств, і забезпечить прозорість фінансових потоків.

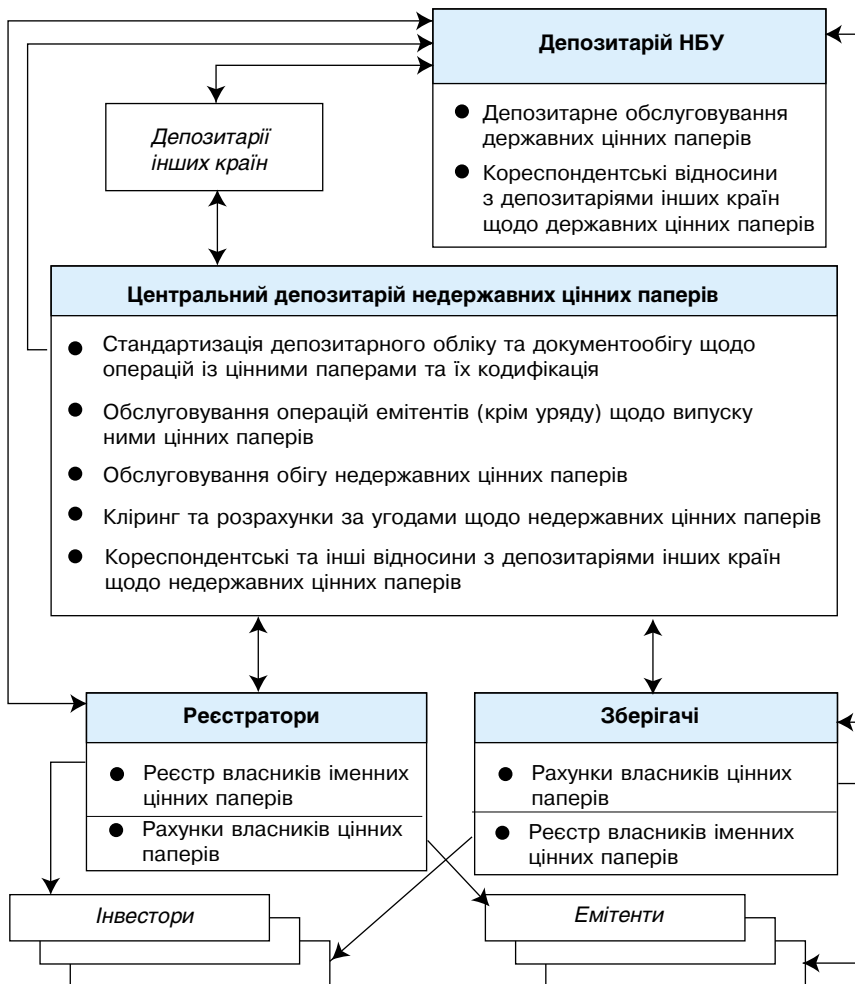
На другому етапі, коли діяльність Центрального депозитарію недержавних цінних паперів відповідатиме міжнародним вимогам, слід створити єдиний Центральний депозитарій. Для цього до нормативної бази України необхідно буде внести відповідні зміни.

На перешкоді підвищенню прозорості операцій із цінними паперами суб'єктів господарювання постали проблеми, пов'язані з обліком прав власності на цінні папери. Вони викликані тим, що одне з найважливіших положень Закону “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні” відкриває можливість для існування двох форм їх випуску — документарної і бездокументарної, кожна з яких має свої особливості обігу. Саме тому цим же законом передбачено наявність двох різних підходів до обліку прав власності на цінні папери: шляхом ведення реєстрів власників іменних цінних паперів через реєстраторів (документарні цінні папери) та шляхом ведення рахунків у цінних паперах зберігачами (бездокументарні цінні папери). Система реєстраторів виконала роботу з проведення обліку прав власності на цінні папери, що були випущені емітентами в процесі приватизації, і втратила своє первісне значення. Подальше існування системи реєстраторів у розумінні закону сьогодні гальмує розвиток як самої системи обліку, так і ринку цінних паперів і породжує велику кількість проблем у взаємовідносинах реєстратора й інвестора, зокрема — наявність кількох реєстрів для одного емітента тощо.

Розуміючи, що ліквідація інституту реєстраторів викличе значний спротив, можливим є усунення принципових відмінностей та уніфікація функцій реєстраторів і зберігачів.

Для цього можна поширити на реєстраторів дію нормативних актів, які регулюють депозитарну діяльність, з тим, щоб залучити їх до депозитарно-клірингової діяльності; надати право реєстраторам поряд з емітентами об-

Схема 2. Проект структури Національної депозитарної системи України

слуговувати власників цінних паперів, а зберігачам — емітентів; передати повноваження з надання легітимного реєстру акціонерів для проведення акціонерних зборів корпорацій, які перебувають на обслуговуванні у реєстраторів, Центральному депозитарію.

Це також потребує внесення до Закону “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні” змін, спрямованих на встановлення форм випуску цінних паперів — іменних і на пред’явника та подальшого обігу цінних паперів відповідно до вимог ISSA — лише шляхом здійснення записів на електронних рахунках емітента та власників. Можна законодавчо закріпити й обов’язок емітента здійснювати ведення реєстру іменних цінних паперів через професійних учасників депозитарної системи. При цьому (з метою концентрації обліку, який частково здійснюється емітентами, що одночасно виконують і функції реєстратора цих же паперів) ведення реєстру всіх випусків цінних паперів одного емітента має здійснювати один реєстратор.

Підвищення прозорості операцій на фондовому ринку з метою визначення ринкової вартості цінних паперів вітчизняних емітентів та розкриття інформації щодо фінансових потоків сприятиме розширенню можливостей Національного банку України у сфері регулювання грошово-кредитного та валютного ринків і є необхідною умовою створення конкурентоспроможного вітчизняного фондового ринку, який міг би інтегруватися до міжнародних об’єднань бірж, а також — важливою передумовою забезпечення прозорості ціноутворення на фондовому ринку та залучення на нього інвесторів, у тому числі банків. Розвинутий фондовий ринок, на який зможе вийти з метою залучення ресурсів більша кількість підприємств, сприятиме зростанню не лише портфельних, а й прямих інвестицій, зокрема іноземних.

Крім розбудови національної депозитарної системи, для підвищення прозорості операцій слід вжити заходів, спрямованих на скорочення обсягу операцій на неорганізованому ринку та встановлення обов’язковості застосування принципу “поставка проти оплати” при проведенні операцій з купівлі-продажу цінних паперів.

Обов’язкове застосування в процесі проведення операцій купівлі-продажу цінних паперів (крім випадків відчуження на безоплатній основі, зокрема

дарування, успадкування тощо) принципу “поставка проти оплати” потребує розробки та прийняття відповідних стандартів щодо обліку та обігу цінних паперів. У них обов’язковість застосування зазначеного принципу необхідно передбачити для всіх депозитаріїв. Зауважимо, що нині обов’язковість застосування принципу “поставка проти оплати” передбачена лише депозитарієм Національного банку України. Слід також внести відповідні доповнення до Положення “Про розрахунково-клірингову діяльність”, затвердженого рішенням Державної комісії із цінних паперів і фондового ринку України від 27 січня 1998 року № 11-а, оскільки саме воно встановлює порядок проведення розрахунків у кліринговій системі. Створення централізованої депозитарно-клірингової системи, яка здійснюватиме облік усіх операцій із цінними паперами, та запровадження в ній принципу “поставка проти оплати” дасть змогу забезпечити передачу прав власності на цінні папери після реальної оплати інвестором придбаних цінних паперів за ринковою ціною.

Прозорість ринку можлива за умови наявності повної і достовірної інформації про об’єкти інвестування та ситуацію на ньому в режимі реального часу. Проте на сьогодні такої інформації не мають ні емітенти, ні інвестори, ні органи, що здійснюють контроль за операціями на фондовому ринку. Для його характеристики ДКЦПФР України використовує показник номінальної капіталізації, який відображає вартість акціонерного капіталу на основі номінальної вартості акцій [5].

Щоб зменшити обсяги операцій на неорганізованому ринку, доцільно впровадити облік вимог щодо сплати мита за угодами із цінними паперами, які укладаються за межами організованого ринку.

З метою створення належної інформаційної бази стосовно основних індикаторів, що сприятиме забезпеченню прозорості фондового ринку, вітчизняне законодавство та нормативно-правові акти слід привести у відповідність із Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (IASB) та міжнародними стандартами розкриття інформації Міжнародної організації комісій із цінних паперів (IOSCO), забезпечити обов’язкове застосування доопрацьованого законодавства емітентами, цінні папери яких перебувають в офіційному лістингу організаторів торгівлі, професійними учасниками фондового ринку, інститутами спільного інвестування та за-

провадити комплексну систему збору й розкриття інформації про учасників фондового ринку.

Світовий досвід свідчить: політика обмеження ролі банків на ринку корпоративних цінних паперів (у США це Закон Гремма — Ліча — Блілєя, в країнах Єврозони — рекомендації Базельського комітету) останнім часом зазнала змін у напрямі підвищення загальних стандартів розкриття інформації та якості звітності зовнішнього аудиту, що дає змогу зменшувати ризики корпоративних цінних паперів.

Так, у США на початку 2003 року прийнято закон Сарбейнса — Окслі. В Європейському Союзі розроблено проект 8-ї Директиви [2], прийняття якої планується у березні 2005 року. Всі 25 країн — членів ЄС повинні здійснити її імплементацію до 2006 року.

Як закон Сарбейнса — Окслі, так і 8-ма Директива ЄС значно підвищують вимоги до зовнішнього аудиту й посилюють контроль за змістом і строками розкриття інформації, яку повинні надавати емітенти. Зокрема, емітент не може бути пов’язаним з аудиторським комітетом, який перевіряє його діяльність [3]. Крім фінансової звітності, звіт зовнішнього аудиту має містити висновок щодо якості внутрішнього менеджменту і правильності відображення інформації при проведенні внутрішнього аудиту. Стосовно інформації щодо змін у статутному фонді та структурі власників, то згідно із законом вона має бути опублікована емітентом до кінця робочого дня, протягом якого відбулися зазначені зміни [3]. Емітенти повинні у режимі реального часу оприлюднювати додаткову інформацію про суттєві зміни у фінансових умовах чи операційній діяльності, необхідність і корисність якої для захисту інвесторів та суспільних інтересів визначають органи, що регулюють діяльність фондового ринку [2, 3].

В Україні доцільно на законодавчому рівні вирішити питання про створення системи розкриття інформації щодо угод із цінними паперами, яка передбачала б обов’язковість надання даних у режимі реального часу та встановлювала жорстку відповідальність за недотримання цієї вимоги.

Серед проблем, які стримують розвиток ринку цінних паперів в Україні, — відсутність дієвої системи захисту прав інвесторів, що є одним із наслідків необов’язковості дотримання в Україні принципів корпоративного управління, відсутності у законодавстві чітких засад регламентації прав акціонерів та відповідальності за їх

Таблиця 2. Законодавство щодо використання інсайдерської інформації у країнах ЄС та США

Країна	Рік прийняття	Дата першого застосування законодавства*
Австрія	1993	—
Бельгія	1990	1994
Великобританія	1980	1981
Греція	1988	1996
Данія	1991	1996
Ірландія	1990	—
Іспанія	1994	1998
Італія	1991	1996
Люксембург	1991	—
Нідерланди	1989	1994
Німеччина	1994	1995
Португалія	1986	—
Фінляндія	1989	1993
Франція	1967	1975
Швеція	1971	1990
США	1934	1961

* Якщо дату не вказано, випадків застосування законодавства не було.

недотримання. Положення чинного законодавства, яке регулює діяльність акціонерних товариств, дає змогу їх управлінським органам порушувати права акціонерів (не порушуючи при цьому норми Закону “Про господарські товариства”) шляхом:

- ♦ розмивання часток акціонерів у статутному фонді (капіталі) внаслідок розміщення акцій додаткових емісій серед визначеного кола акціонерів за ціною, значно нижчою від ринкової, позбавлення інших акціонерів можливості купувати акції;

- ♦ вилучення активів товариства шляхом їх продажу пов'язаним особам за ціною, нижчою від ринкової;

- ♦ перерозподілу грошових потоків на користь посадових осіб або акціонерів, котрі володіють значним пакетом акцій;

- ♦ укладення угод за участі залежних суб'єктів господарювання для отримання прибутків особами, які контролюють цих суб'єктів, на шкоду акціонерам материнської компанії.

Прийняття Закону України “Про акціонерні товариства”, в якому повинні бути визначені принципи ефективного корпоративного управління, дасть змогу усунути наявні недоліки та забезпечити захист акціонерів.

Залишається неврегульованою проблема використання під час укладення угод із цінними паперами інсайдерської інформації, що спотворює ціни на фондовому ринку, знижує довіру до ринку цінних паперів та його учасників тощо. Для захисту прав і законних інтересів емітентів та інвесторів, контролю за діяльністю інсайдерів на ринку цінних паперів сис-

темі законодавчого регулювання фондового ринку України бракує Закону “Про інсайдерську інформацію”, що, як правило, застосовується в розвинутих країнах (див. таблицю 2) [9].

Проблема використання інсайдерської інформації при укладенні угод із цінними паперами є актуальною навіть для країн, де відповідне законодавство діє вже не перший рік. До 2000 року фондовий ринок працював у 103 країнах світу, у 87 з них було прийнято закон, що регулює діяльність з використанням інсайдерської інформації. Україна ж належить до небагатьох держав, де подібного закону немає навіть у проекті.

Не сприяє розвитку фондового ринку і низький ступінь використання на ньому похідних фінансових інструментів. Поряд із розумінням, що деривативи як інструменти ринкового механізму відіграють (в умовах кон'юнктурних змін) важливу роль у процесах ціноутворення, їх використання в Україні обмежене. На сьогодні обіг цих інструментів регулюється лише Правилами випуску та обігу фондових деривативів, затвердженими рішенням ДКЦПФР. В економічно розвинутих країнах похідні цінні папери регулюються не лише спеціальним органом, що діє на фондовому ринку, а й іншими організаціями, напрямком діяльності яких залежить від базового активу — предмета деривативу: цінних паперів, товарів або коштів. В Україні назріла потреба у прийнятті єдиного Закону “Про похідні цінні папери”, який централізовано врегулював би порядок їх обігу, розмежував поняття

“похідний цінний папір” та “дериватив”, а також визначив компетенцію державних органів влади щодо регулювання окремих видів похідних цінних паперів.

Розвиток фондового ринку в Україні гальмує також низький рівень знань, поінформованості населення щодо його функціонування. Сьогодні населення (навіть та його частина, яка має заощадження, проте зберігає їх у вигляді депозитів) не має базових знань щодо можливої користі вкладення коштів у цінні папери, щодо процесів, які відбуваються на фондовому ринку, мінімально необхідної інформації про події на ньому, — а тому не може оцінити можливі переваги та втрати. Воно не обізнане із законодавством, яке регламентує поведінку учасників ринку, із власними правами, що реалізуються у процесі купівлі-продажу цінних паперів, а також правами власників акцій. Це призводить до низької активності на ринку цінних паперів фізичних осіб, які в розвинутих країнах є одними з головних інвесторів. До того ж в Україні відсутня торговельна інфраструктура для дрібних інвесторів, а торговці цінними паперами звертають увагу на дрібних власників лише тоді, коли скуповування їхніх акцій обіцяє надприбутки.

Посилити захист прав міноритарних акціонерів і водночас активізувати участь населення в операціях фондового ринку можна, зокрема, шляхом підвищення його поінформованості про операції, що здійснюються на фондовому ринку, реалізації спеціальних просвітницьких програм з питань організації, принципів функціонування фондового ринку та можливих ризиків, притаманних цьому виду діяльності. Важливою передумовою є також створення мережі дилерських компаній, які працюватимуть із дрібними інвесторами чи надаватимуть послуги з купівлі та продажу акцій міноритарних акціонерів.

Список використаних джерел

1. <http://www.pfts.gov.ua>.
2. J. Turley “Get ready for the EU's 8th Directive”. — <http://www.directorship.com>.
3. Sarbanes — Oxley Act of 2002. — <http://www.senate.gov>.
4. <http://www.minfin.gov.ua>.
5. <http://www.ssmc.gov.ua>.
6. <http://www.ebrd.com>.
7. <http://www.bundesbank.de>.
8. <http://www.bank.gov.ua>.
9. Bhattacharya and Daouk (2002).
10. Treaty on European Union 92/C 191/01. — <http://europa.eu.int/lex/en/treaties>.

**Михайло
Савлук**

Директор Української фінансово-банківської школи при Київському національному економічному університеті. Доктор економічних наук, професор

Аналізуючи сутність електронних грошей (ЕГ), порівнюючи їх із традиціями, автор доходить висновку, що ЕГ не є самостійною і самодостатньою формою грошей, яка може існувати незалежно від традиційних їх форм.

На думку автора, інтенсивний розвиток ЕГ, особливо у сфері роздрібного обороту, несе небезпеку послаблення регулятивної ролі центральних банків у грошовій сфері та економіці в цілому, зниження ефективності монетарної політики ЦБ. Крім того, ЕГ можуть сприяти встановленню в країні режиму широкмасштабного, тотального контролю, послабленню принципів демократії та свободи. Тому при розбудові системи ЕГ не варто ставити завдання повної заміни готівкових грошей електронними — ні на сьогодні, ні на віддалену перспективу. Не можна допустити також, щоб емісія таких грошей вийшла з-під контролю центрального банку.

Дослідження/

Електронні гроші: сутність та порівняльний аналіз якісних властивостей

СУТНІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

У сучасній економічній літературі немає однозначного, загально визнаного трактування сутності електронних грошей (ЕГ), що ускладнює розуміння перспектив їх розвитку, визначення власного місця у монетарних системах та практику використання в сучасних умовах. У вітчизняній літературі взагалі мало уваги приділяється теоретичним аспектам цієї проблеми, хоч у практичному відношенні Україна досягла помітних успіхів у електронізації грошового обороту.

Не вдаючись у деталі теоретичних дискусій із цієї проблеми, зазначимо лиш те, що існує кілька підходів до визначення сутності ЕГ.

За першим підходом ЕГ вважаються будь-які грошові кошти, що приводяться в рух для здійснення платежів за допомогою телекомунікаційних систем зв'язку незалежно від того, як вони зберігаються — на звичайних чи на особливих рахунках у банках чи в готівковій формі. Це надто широке трактування, яке не дає змоги з'ясувати особливі властивості електронних грошей, їх відмінності від традиційних форм. Такі кошти виконують лише одну грошову функцію — засобу платежу і тому некоректно називати їх грошима, навіть електронними. Відтак в Україні до ЕГ можна віднести всі кошти, що здійснюють оборот через систему електронних платежів (СЕП), а це досить значна частка загального платіжного обороту. З бурхливим розвитком електронних технологій у банківській сфері в недалекому майбутньому всі безготівкові гроші можна буде вважати електронними при такому трактуванні їх сутності.

За іншим підходом електронними вважаються ті грошові кошти, які не тільки здійснюють рух каналами телекомунікаційного зв'язку, а й зберігаються в електронній пам'яті спеціальних технічних пристроїв — на дисках персональних комп'ютерів чи в мікропроце-

сорах пластикових карток. Такі гроші можуть перебувати в обігу як усередині банківської системи, так і поза нею у вигляді переведення грошової суми з електронного пристрою платника до електронного пристрою одержувача. Ці кошти виконують значно більше функцій, ніж звичайні гроші: крім засобу обігу, вони можуть слугувати засобом нагромадження і засобом платежу. Тому маємо значно більше підстав називати їх електронними грошми. Здебільшого такі кошти використовуються для платежів за участю, крім платника та одержувача, також третьої особи, яка організовує і контролює систему електронних платежів.

За третім підходом до електронних відносять лише ті грошові кошти, які зберігаються на технічних пристроях, котрі дають змогу використовувати їх поза банківською системою, без участі третьої особи і без прямого зв'язку з банківськими рахунками. Такі ЕГ нерідко називають аналогом готівки і пророкують, що в недалекому майбутньому вони цілковито замінять готівку, тобто остаточно витіснять останню з обороту.

Три наведені підходи сформувалися не випадково — вони відображають три рівні розвитку процесу електронізації грошового обороту і розуміння природи цього процесу. Перший підхід сформувався на початковому етапі електронізації грошового обороту, коли з'явилося саме поняття електронних грошей, і відображав дещо спрощене уявлення про їх економічну природу. Другий підхід адекватний сучасному, досить високому рівню електронізації грошового обороту і глибшому, науково осмисленому розумінню природи цих процесів. Третій підхід відображає швидше гіпотетичне уявлення окремих науковців про розвиток ЕГ у майбутньому як ідеальних грошей, до яких має прямувати суспільство. Йдеться не просто про переведення грошового обороту на досконалішу й ефективнішу технологічну основу, а про зміну самої приро-

ди грошей, зокрема про відмову від їх державного статусу і перехід виключно до приватних грошей. Природно, навколо цих ідей розпочалися гострі дискусії, насамперед стосовно питання, чи потрібна взагалі подібна трансформація статусу грошей під виглядом електронних грошей.

Найбільш науково виправданим, на нашу думку, є другий підхід до визначення природи ЕГ, який, власне, й прийнято у нормативних актах міжнародних валютно-фінансових інституцій (Банку міжнародних розрахунків, Європейського центрального банку, Світового банку та інших). У цих документах електронні гроші трактуються як грошовий запис, що має такі характерні ознаки:

- зберігається на електронному пристрої, котрий знаходиться у розпорядженні його власника;

- здійснюється спеціальними кредитними установами — банками чи уповноваженими інститутами (але не центральними банками) у межах попередньо одержаної від власника відповідної суми традиційних грошей, яка слугує забезпеченням емітованої суми ЕГ. Таким забезпеченням може бути також позичка, надана емітентом. Тому є підстави розглядати електронні гроші як вимогу їх власника до відповідного емітента та зобов'язання останнього перед власниками ЕГ;

- приймається як засіб платежу не тільки емітентом ЕГ, а й іншими економічними суб'єктами, тобто може здійснювати обіг. Платежі здійснюються у вигляді переведення платником вимог до емітента із власного електронного пристрою на пристрій свого контрагента, який набуває права вимоги до емітента у тому обсязі, в якому втрачає його платник. Якщо ж власнику ЕГ потрібно розрахуватися за межами своєї платіжної системи, він скористається правом вимоги до емітента й одержить відповідну суму традиційних грошей, якими й розрахується за такими зобов'язаннями. Отже, електронні гроші пов'язані з традиційними не тільки через емісію, а й через вилучення їх з обороту.

Наведені міркування стосовно сутності ЕГ дають підстави для висновку, що вони не є самостійною і самодостатньою формою грошей, яка може існувати незалежно від традиційних їх форм. За своєю сутністю і призначенням ЕГ є найдосконалішим інструментом приведення в рух депозитних грошей, що істотно посилює позиції останніх у їх конкурентній боротьбі з готівковими грошима за обслуговуван-

ня економічного обороту.

Як відомо, депозитні гроші, котрі існують на рахунках у банках, приводяться в рух не безпосередньо, а за допомогою спеціальних розрахунково-платіжних інструментів. До появи ЕГ найширшого застосування в ролі такого інструменту у світовій практиці набув чек. Проте гіпервисокі темпи розвитку платіжного обороту надзвичайно загострили проблему переміщення та обробки чеків. У світі сформувалася ціла індустрія у цій сфері, причому досить затратна, складна і не вельми мобільна. “Чекова проблема” стала серйозним гальмом подальшого розвитку безготівкового обороту. Запровадження комп'ютерних технологій і телекомунікаційних систем зв'язку у сфері розрахунково-платіжних операцій дало змогу створити новий платіжний інструмент, принципово відмінний від чека. Він базується на пластикових картках і може приводити в рух депозитні гроші значно ефективніше, ніж чеки. Відтак “чекова проблема” істотно послабилася: в міру розвитку обороту ЕГ помітно скорочуються обсяги чекового обороту і масиви оброблюваних і перемішуваних чеків.

ЧИ Є ЕГ АНАЛОГОМ ТРАДИЦІЙНИХ ГРОШЕЙ?

У літературі широко дискутується питання про те, аналогом якого виду традиційних грошей є ЕГ — депозитних, готівкових чи обох одночасно? Питання це досить непросте і правильна відповідь на нього може мати істотний вплив на подальший розвиток грошової системи країни.

Якщо ЕГ визнавати як самостійну і самодостатню форму грошей, котра існує паралельно з традиційними формами, то слід виходити з того, що інтенсивний розвиток обороту електронних грошей неминує гальмувати розвиток готівкового і депозитного оборотів. Тобто ЕГ одночасно повинні замінити обидві форми традиційних грошей — депозитних та готівкових, слугуючи їх аналогом. Проте ця теза не підтверджується ні теоретично, ні практично.

Якщо ЕГ визнати аналогом депозитних грошей, то постає досить складна проблема управління грошово-кредитним процесом. Як відомо, емісію депозитних грошей здійснюють банки другого рівня через механізм грошово-кредитної мультиплікації у процесі кредитування своїх клієнтів. Ніхто інший подібною діяльністю займатися не мо-

же, і це забезпечує важливу кредитну роль банків у розвитку економіки та ефективне регулювання пропозиції грошей з боку центрального банку. Емісію ж ЕГ можуть здійснювати не лише банки, а й інші інституції, причому значення останніх швидко зростає. Тому інтенсивний розвиток ЕГ неминує послабити ресурсну базу комерційних банків, знизить їх роль у платіжному обороті й у кредитуванні економіки. Ускладниться механізм фінансового посередництва і грошового ринку, оскільки значна частина емісійних ресурсів опиниться в розпорядженні небанківських інститутів, які стануть конкурувати з банками на кредитному та інших сегментах грошового ринку.

Якщо електронні гроші визнати аналогом готівкових, спроможним цілковито замінити їх в обороті як не досить ефективну форму грошей, про що постійно твердять ідеологи ЕГ, то виникає ще складніша проблема, яка зачіпає не тільки функціонування банківської та грошової систем, а й економічний устрій країни взагалі.

ЕГ не є законним платіжним засобом, на кшталт банкнот центральних банків. Це гроші не держави, а окремих кредитних інститутів, тобто швидше за все це приватні гроші. У цьому відношенні вони подібні до депозитних грошей, які теж є приватними грошима окремих банків. За ліквідність приватних грошей (депозитних та електронних) відповідальність несе не держава, а комерційні структури. Оскільки окремі комерційні структури значно більше залежать від стихійних ринкових процесів, ніж держава в цілому, то й довіра до приватних грошей значно нижча, ніж до державних (банкнот центральних банків). Витіснення з обороту державних банківських білетів приватними електронними грошми неминує ослабити грошову систему країни, знизить її регульованість та регулятивну роль в економічному розвитку. Грошова система втратить централізований характер, економічний оборот обслуговуватимуть грошові сурогати, емітовані численними комерційними структурами, стримати “емісійні апетити” яких буде практично неможливо. Інфляційна загроза постійно висітиме над економікою, і держава не в змозі буде її запобігти, — звичайно, без відновлення традиційної централізовано регульованої грошової системи, заснованої на готівкових та депозитних грошах.

Отже, електронні гроші не можуть бути аналогом готівкових — вони не спроможні повністю замінити останні в

обороті. За своїм призначенням у грошових системах ЕГ слугують аналогом чеків, тобто платіжних інструментів, що приводять у рух депозитні гроші. Як уже зазначалося вище, ЕГ можуть цілком витіснити з обороту чеки, забезпечивши високу ефективність функціонування платіжних систем.

Це положення підтверджується і сучасними тенденціями у світовій практиці розвитку грошових систем. Зокрема, у високорозвинутих країнах, де електронні гроші набули широкого застосування, єдиною складовою платіжних механізмів, яка відреагувала стисненням на розвиток обороту ЕГ в останні десятиліття, був чековий оборот та відповідна маса чеків, що обробляються у платіжних системах. Такі ж його складові, як обсяг депозитних грошей та обсяги готівки, не тільки не зменшуються, а, навпаки, продовжують збільшуватися паралельно зі зростанням обороту ЕГ. І навіть якби в деяких країнах у певні періоди маса готівки перестала б зростати, чи зростала повільніше, ніж депозитні гроші, це не означало б, що ЕГ витісняють її з обороту. Таке витіснення могли б спричинити лише депозитні гроші завдяки тому, що запровадження електронних інструментів замість паперових чеків дало їм змогу проникнути у такі платіжні потоки, де раніше використовувалася лише готівка.

Мало того, жодна з економічно розвинутих країн не змінила методик визначення грошових агрегатів із розвитком обороту електронних грошей, не спробувала визначити їх обсяг в обороті та включити його до обсягу грошових агрегатів. Це можна пояснити лише тим, що у світовій монетарній практиці ЕГ розцінюються як аналоги чеків, які теж не включають до грошових агрегатів. Сума чеків дублюється у відповідній сумі грошей на рахунках у банках і немає потреби включати її у грошові агрегати.

Звичайно, визнання ЕГ аналогом лише чеків не знімає повністю проблеми їх платіжності. Адже чек, тим більше акцептований банком, може використовуватися власником для погашення платежів, тобто використовуватися як гроші, якщо одержувач платежу чеком упевнений у його забезпеченості та надійності банку-емітента. За аналогічних умов приймаються до платежу й електронні гроші, що забезпечує їх обіг у певних межах. Лиш у цих умовах ЕГ можна розглядати як певний різновид грошей, проте не як самостійних, а як квазігрошей, аналогічних чеку чи комерційному векселю. Таке функціонування ЕГ впливає

на обіг і масу традиційних грошей, але не через зменшення останнього внаслідок заміни одних грошей іншими, а через уповільнення обігу традиційних грошей, що може спричинитися до зростання їх маси в обороті, передусім депозитної складової. Проте це питання потребує окремого, детальнішого дослідження.

ОБОРОТ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ ТА ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ

Якщо електронні гроші трактувати як високоефективні платіжні інструменти, аналогічні чекам, то проблема зв'язку центральних банків з їх оборотом знімається сама по собі. За використання таких інструментів відповідальність несуть банки другого рівня або спеціально уповноважені структури. Їх комерційні інтереси стимулюють широке й ефективне використання таких ЕГ на мікрорівні, тобто це питання залишається поза межами монетарної політики, як, наприклад, використання чеків. Держава може легко встановити такі правила користування електронними грошима, які цілком виключають послаблення регульованості грошового обігу та ефективності монетарної політики.

Інша справа, коли ЕГ трактуються як самостійні гроші, здатні повністю функціонувати поза банківською системою. У цьому разі проблеми їх розвитку піднімаються до макrorівня і зачіпають інтереси держави та її центрального банку, включаються у сферу монетарної політики. Обіг таких ЕГ може безпосередньо впливати на обсяг та структуру грошей в обороті. Оскільки ЕГ не враховуються у складі грошової маси в обігу, розвиток їх позабанківського обороту зменшуватиме грошову базу, що знаходиться під прямим впливом центрбанку, її питому вагу в загальному обсязі грошей в обороті, а відтак і можливості централізованого впливу на пропозицію грошей, їх масу та оборот. Багато грошових потоків просто випаде з поля зору центрбанків.

Тому інтенсивніший розвиток ЕГ, особливо у сфері роздрібного обороту, несе небезпеку послаблення регулятивної ролі центральних банків у грошовій сфері та економіці в цілому, зниження ефективності монетарної політики ЦБ. Виникне реальна загроза самому існуванню центральних банків. Про цю загрозу відкрито говорять західні дослідники ЕГ, натомість про неї майже не згадують у російсько- та україномовних публікаціях. Якщо це є результатом

різних рівнів розуміння сутності електронних грошей, то це одне. Якщо ж ідеться про свідоме замовчування можливої небезпеки для грошових систем країн, що інтенсивно розвивають оборот ЕГ, то з такою позицією погодитися не можна. А така можливість є цілком реальною, про що свідчить кілька виданих у Росії праць стосовно проблеми приватних грошей. Зокрема А.С.Генкін, не наводячи серйозних аргументів, констатує неефективність централізованих грошових систем і закликає швидше перейти від державних грошей до приватних. Електронізація грошових відносин, за А.С.Генкіним, дуже зручний момент для вирішення цього питання. Його зовсім не цікавить проблема стабільності ЕГ, нібито такі гроші не можуть знецінюватися за статусом. Проте це не так. Приватні емітенти ЕГ у гонитві за сенйоражем емітуватимуть їх без належних обмежень і неминуче порушать рівновагу на грошовому ринку, наслідком чого буде інфляція.

З подібними ідеями та проектами можна було б погодитися за двох умов:

— якщо визнати за можливе розбудову в країні системи емісійної економіки;

— якщо визнати за доцільне істотне послаблення регулюючої ролі держави в економіці й узагалі суттєву децентралізацію державної влади. Проте до такого повороту в економічній політиці суспільство не готове не лише в країнах, що розвиваються, а й в економічно розвинутих країнах. Всі ще добре пам'ятають, як легко втягнути економіку у вир інфляції, і як важко вивести її звідти.

Відкидаючи спроби створити під виглядом ЕГ приватні гроші з некерованим державою, надто розмитим механізмом їх функціонування, ми згодні обговорювати питання щодо можливості надання у перспективі електронної форми державним грошам. Для цього держава повинна взяти на себе ініціативу і відповідальність за створення загальнонаціональної платіжної системи на електронній основі, в якій емітентом електронних грошей буде саме вона, а центральний банк відповідатиме за вимогами власників ЕГ до держави. З такою ініціативою виступив Національний банк України, який чи не єдиний серед центрбанків світу задумав створити державні ЕГ. Спочатку було введено систему електронних платежів (СЕП) для оптового обороту, а потім розроблено проект Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) для роздрібного обороту. Проте останній за-

дум не був достатньо обґрунтований теоретично і тому не доведений до кінця.

Наука і практика поки що знають лише приватний статус ЕГ, тому й створюються вони на приватних засадах. А чи можливий державний статус електронних грошей? Якщо можливий, то на яких умовах їх можна створити, як забезпечити контроль за емісією, регулювання пропозиції ЕГ, централізований вплив на їх масу в обороті, щоб не підірвати регулятивну роль центробанку, не послабити роль монетарної політики в економічному розвитку? Тільки за позитивної відповіді на всі подібні питання можна було б створити систему електронних грошей із державним статусом. Тільки тоді можна було б реалізувати всі якісні функції ЕГ та зберегти переваги централізованої системи забезпечення стабільності грошей у країні.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯКІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЕЛЕКТРОННИХ І ТРАДИЦІЙНИХ ГРОШЕЙ

Порівняно з традиційними депозитними грошима, які здійснюють обіг за рахунками у банківській системі, ЕГ мають низку безумовних переваг.

У електронних грошей значно вища швидкість обігу, що вже має важливе значення для економіки та розвитку бізнесу. Крім того, це знижує питомі поточні витрати суб'єктів господарювання на здійснення платежів. В ЕГ також значно вища технологічна здатність обслуговувати міні-платежі, що сприяє інтенсивному проникненню безготівкових розрахунків у роздрібний оборот, у грошові відносини населення, що дає змогу громадянам скористатися перевагами швидкості й ефективності електронних грошей.

В ЕГ значно вищий рівень анонімності, ніж у депозитних грошей. Це сприяє розширенню сфери їх використання за рахунок проникнення у ті сегменти обороту, де потрібна висока конфіденційність, якої не мають депозитні гроші.

Водночас ЕГ дечим поступаються традиційним депозитним грошам. Щоб створити систему електронних платежів, потрібні значні первинні інвестиції для придбання комп'ютерної техніки, засобів зв'язку, програмного забезпечення тощо. Такі витрати повинні нести всі суб'єкти платіжного обороту — банки, інші структури платіжної системи, суб'єкти господарю-

вання, державні інститути, домогосподарства. Проте далеко не всі вони мають достатні для цього кошти.

В ЕГ значно нижча здатність до зберігання, ніж у традиційних депозитних грошей, що робить їх менш привабливими порівняно з останніми. Якщо депозитним грошам загрожує переважно ймовірність банкрутства банку, то електронним грошам загрожують, крім можливості банкрутства емітента, ще багато інших чинників, пов'язаних переважно із шахрайством окремих осіб та цілих організованих груп, які знаходять несанкціонований доступ до карткових рахунків на різних ланках платіжних систем і крадуть значні суми ЕГ. За даними експертів VISA та MasterCard, щороку з таких рахунків їх власники втрачають унаслідок крадіжок близько 2 млрд. доларів США.

Вища анонімність ЕГ при більшій їх спроможності до позабанківського обігу робить їх доволі зручним інструментом обслуговування тіньового обороту і щодо цього вони значно поступаються депозитним грошам. Проте широкомасштабна боротьба з відмиванням брудних грошей, що розгорнулася у світі, та новітні технологічні досягнення можуть цілковито зняти ознаки анонімності з ЕГ та послабити цей їх недолік порівняно з депозитними грошима.

Ще більшої уваги заслуговує порівняльний аналіз електронних та готівкових грошей, оскільки багато хто вважає ЕГ альтернативою саме готівці.

Однією з важливих якісних характеристик грошей є їх здатність до тривалого, а ще краще — необмеженого в часі зберігання, тобто висока захищеність від втрати. Проблема захищеності грошей спричиняється двома обставинами:

— якістю матеріалу, з якого вони виготовлені. Щодо цього найвищу здатність до тривалого зберігання мали гроші, виготовлені з дорогоцінних металів — золота і срібла, найменшу — гроші, виготовлені з паперу низької якості;

— надійністю сховищ та форм зберігання грошей. Надійність ця може бути як фізичною (легкість руйнування, проникнення всередину сторонніх осіб з метою крадіжки тощо), так і економічною, пов'язаною з банкрутством структур, у яких зберігаються гроші, з відмовою та неспроможністю позичальників повертати борги тощо.

Прагнення якомога надійніше зберегти й захистити свої гроші було чи не вирішальним чинником у пошуках людством усе нових форм грошей та способів їх зберігання: створювалися

банки, карбувалися золоті та срібні монети, з'явилися депозитні гроші, вводилися в дію безготівкові платіжні систем і таке інше. У наш час ця потреба спонукає людство створювати електронні гроші, оскільки здатність до збереження у них вища, ніж у готівки. І справді, пластикові картки як носії ЕГ становлять значно менший інтерес для квартирних і кишенькових крадіїв, ніж готівка, і в цьому їх безперечна перевага перед нею.

Проте захищеність електронних грошей не є такою високою, як стверджують їх апологети й емітенти. Той же технічний прогрес, який уможливив появу ЕГ, спричинився до послаблення їх захищеності внаслідок несанкціонованого проникнення у комп'ютерні системи сторонніх осіб з метою крадіжки грошей. Додайте такі загрози явища, як збої у роботі електронної техніки, запуск вірусів, відключення електроенергії, терористичні акти тощо. Все це створює серйозну проблему щодо захищеності ЕГ, яка за розміром втрат для суспільства не поступається ризикам зберігання готівки, а, можливо, й перевищує їх.

Крім того, є обставина (про неї рідко говорять і пишуть), яка може істотно посилювати ризики втрат електронних грошей порівняно з готівкою. Мовиться про приватний статус ЕГ. За їх дієздатність несуть відповідальність, як уже зазначалося, не центральні банки, а комерційні структури, які піддаються ризику банкрутства. Якщо така структура банкрутує, ЕГ втрачають свою ліквідність, а власники пластикових карток чи інших технічних пристроїв залишаються без коштів. Подібна ситуація може виникнути і без банкрутства емітента електронних грошей. На відміну від готівки, ЕГ не є законним платіжним засобом, а отже, може виникнути проблема відмови приймати їх у платіж за товари, послуги тощо у разі погіршення ситуації на ринку, зниження довіри до інститутів — емітентів ЕГ. Так трапилося в Російській Федерації у 1995 і 1998 роках, коли багато торговельних організацій і банків, особливо закордонних, відмовлялися приймати платежі за картками російських банків.

Важливою якісною властивістю грошей є анонімність, яка забезпечує конфіденційність стосовно нагромадження багатства та платіжних засобів. Ця властивість грошей є досить суперечливою: вона може бути використана як на шкоду суспільним інтересам, так і на користь. У першому випадку анонімність грошей використовується для ухилен-

ня від оподаткування та інших протиправних дій, здійснення операцій зі зброєю, наркотиками тощо. У другому випадку анонімність грошей слугує забезпеченню основних прав і свобод громадян — права на захист від незаконного втручання в особисте життя, права приватної власності тощо.

Найвища анонімність властива готівковим, найменша — традиційним депозитним грошам. Золоту середину між цими крайнощами посідають ЕГ: їх анонімність значно вища, ніж у депозитних грошей, особливо на момент здійснення операції, але й далеко не така висока, як у готівки. Сліди будь-якої платіжної операції, здійсненої за допомогою ЕГ, залишаються у каналах комп'ютерних систем і за ними згодом можуть бути ідентифіковані учасники операції, її характер: що оплачувалося, обсяг та умови платежу тощо. І немає жодної гарантії, що ця інформація не потрапить до конкурентів, засобів масової інформації, податкових органів, криміногенних структур тощо, хоча учасники операції, що обслуговувалася електронними грошми, могли сподіватися на її цілковиту конфіденційність.

Тому всіляко розвиваючи ЕГ, ми повинні відкрито сказати суспільству, що за рівнем анонімності ці гроші далеко поступаються готівці. Мало того, вони можуть сприяти встановленню у країні режиму широкомасштабного, тотального контролю, послабленню принципів демократії та свободи. Готівка щодо цього має істотні переваги і не слід надто поспішати з її повною заміною ЕГ, якщо Україна хоче побудувати правове, демократичне, громадянське суспільство.

Важливою властивістю грошей як платіжних засобів є їх економічність. Якщо говорити про окремих власників грошей, то готівка для них — це найекономічніші гроші, вони “дістаються” їм без додаткових витрат, чого не можна сказати про ЕГ. Щоб одержати пластикову картку, електронні пристрої, доступ до каналів зв'язку тощо, **потрібно платити**. Додаткових витрат потребує також здійснення платежів у електронній формі.

Із позицій же емітентів грошей випуск обох їх видів потребує значних витрат. Відмінність лиш у тому, що витрати на друкування готівки покриваються центральними банками, по суті — державою, а витрати на створення електронних систем платежів беруть на себе комерційні структури. Але це не означає, що ці витрати не мають значення для суспільства. В цілому для нього однаково важливо мінімізувати витра-

ти на забезпечення обігу як готівкових, так і електронних грошей. Сьогодні важко сказати, які із цих грошей обходяться суспільству дешевше, оскільки подібні розрахунки не проводилися та й навряд чи вони взагалі можливі. Проте більшість авторів, які пишуть про ЕГ, оголошує найдешевшими саме їх. На наш погляд, ці автори не враховують двох суттєвих обставин:

1. Емісія готівки зосереджується, як правило, в одному центрі й має широкомасштабний характер, а емісія ЕГ роззосереджена у багатьох центрах, кожний з яких може випускати особливий вид платіжних інструментів. Тому ефект масовості при формуванні витрат може бути вищим у готівкових грошей, ніж в електронних;

2. Централізація емісії готівки сприяє зосередженню емісійного доходу (сеньйоражу) в розпорядженні держави, що створює передумови для ефективного використання його в інтересах суспільства. Емісія ЕГ здійснюється децентралізовано, що децентралізує і формування сеньйоражу та може призвести до неефективного його використання з точки зору інтересів суспільства.

Заслужують на увагу і такі властивості грошей, як портативність, зручність у користуванні, приймання до платежу.

Безумовно, портативність пластикової картки набагато вища, ніж гаманця, наповненого банкнотами та монетами. Але щодо зручності в користуванні готівка істотно переважає ЕГ. Готівкою може користуватися будь-яка зряча людина, а платіжною картою — далеко не кожна. Для цього треба мати певну підготовку, вміння і досвід користування технічними пристроями, пам'ятати певну інформацію, наприклад, пін-код, уміти перевірити свої рахунки тощо. А це не всім “під силу”, особливо з огляду на низьку комп'ютерну та облікову грамотність населення України.

Те ж зауважуємо і при порівнянні прийнятності грошей до платежів. Готівка має загальну (повну) прийнятність завдяки статусу законного платіжного засобу. Ніхто не може відмовитися приймати ці гроші у платіж.

Інша справа з ЕГ. Продавці, кредитори можуть відмовитися приймати платежі електронними грошми з декількох причин, а саме:

- закон не зобов'язує їх до цього;
- у них немає технічних пристроїв для приймання електронних платежів;
- у них з'явилася інформація про ненадійність емітента, самого платника чи системи електронного платежу тощо.

З усього викладеного вище можна зробити певні висновки практичного значення:

1. При розбудові системи електронних грошей у країні не варто ставити завдання повної заміни готівкових грошей електронними — ні на сьогодні, ні на віддалену перспективу;

2. При форсованому розвитку ЕГ, особливо при відчутному їх виході у позабанківський обіг, не можна допустити, щоб емісія таких грошей вийшла з-під контролю центрального банку; вона повинна бути “вмонтована” в існуючу грошову систему і чинний механізм грошово-кредитного регулювання;

3. При формуванні систем електронних платежів як інституційної бази використання ЕГ, включаючи й інтернет-системи, однаково важливими є всі три їх складові: економічна, правова та організаційно-технологічна. Проте у теорії та практиці зауважуємо явне перебільшення технічних та технологічних аспектів проблеми ЕГ, тоді як економічні та правові її чинники недооцінюються. Це може спричинити негативні пертурбації у монетарній сфері, призвести до послаблення національних грошових систем, загальмувати розвиток електронних грошей. Щоб уникнути цих недоліків та усунути перешкоди на шляху майбутнього розвитку ЕГ, необхідно інтенсифікувати дослідницьку діяльність у цьому напрямі, вдосконалити економічну та правову складові цієї проблеми.

Література

1. *Гроші та кредит: Підручник / Кол. авторів під ред. М.Савлука.* — К.: КНЕУ, 2002.
2. *Платонов Е.И., Кузнецов В.А. Современная интерпретация понятия “электронные деньги”: модель денежных обязательств // Деньги и кредит.* — 2002. — № 9.
3. *Юров А.В. Наличные деньги в эпоху развития электронных технологий // Деньги и кредит.* — 2001. — № 10.
4. *Афонина С.В. Электронные деньги: Учебное пособие.* — СПб.: Питер, 2001.
5. *Портной М.А. Деньги: их виды и функции.* — М.: АНКИЛ, 1998.
6. *Грачова М. Центральные банки в эпоху электронных денег: потеря былого могущества? // Мир электронной коммерции.* — 2001. — № 1.
7. *Генкин А.С. Планета WEB-денег.* — М., Альпіна. Паблишер, 2003.
8. *Головин В. Карточное мошенничество как промысел // Бизнес.* — 2004. — № 32.
9. *Одарюк А. Электронное сало // Бизнес.* — 2004. — № 33.

"БАНКНОТИ І МОНЕТИ", ДОСТУПНІ КОЖНОМУ

Триває передплата на унікальне видання НБУ — інформаційно-довідковий журнал "Банкноти і монети України" за 2005 рік. Він містить детальну інформацію про всі законні грошові знаки (банкноти і монети), введені в обіг Національним банком України у 1991—2004 роках.

Одне з найпопулярніших видань Національного банку України — часопис "Українська нумізматика і боністика", який в останні чотири роки виходив у світ як ілюстрований каталог "Банкноти і монети України", знову набув статусу друкованого засобу масової інформації, на який можна оформити передплату.

Нещодавно зареєстрований у Державному комітеті телебачення і радіомовлення інформаційно-довідковий журнал **"Банкноти і монети України"** внесено до "Каталогу видань України на 2005 рік" (стор. 146). **Індекс — 90664.** Видається журнал один раз на рік.

Найближчий випуск щорічника, який нині готується до друку і який (наголошуємо на цьому ще раз) можна передплатити, буде справді унікальним виданням. **Він міститиме кольорові фотозображення та нумізматичні описи всіх без винятку законних платіжних засобів України, введених в обіг Національним банком у 1991—2004 роках.** Це і вже дещо призабуті купонокарбованці, банкноти гривні всіх видів і номіналів, усі розмінні, обігові, пам'ятні і ювілейні монети. Нагадаємо, що лише пам'ятних і ювілейних монет України, введених НБУ в обіг за останні десять років, налічується понад 230 назв.

Щорічник "Банкноти і монети України" добре художньо оформлений. Він може бути не лише корисним і цікавим довідником для нумізматів, а й хорошим подарунком для людей будь-якого віку й уподобань.

передплата триває!

Індекс журналу – 90664

Дослідження/

**Олег
Васюренко**

Директор Харківського
банківського інституту Української
академії банківської справи
Національного банку України,
академік АЕН України.
Доктор економічних наук,
професор

**Олександр
Таран**

Заступник голови правління
НАК "Нафтогаз України"

*У статті розглянуто
результати економетрич-
ного моделювання ризику
фінансово-економічної
діяльності на регіонально-
му рівні, проаналізовано
вплив різних ризикоформу-
ючих чинників.*

Моделі впливу ризикоформуючих чинників на фінансові результати економіки регіонів

Аби зменшити вірогідність негативного впливу на розвиток тих чи інших економічних подій та досягти запланованих результатів, кожен суб'єкт господарювання повинен опанувати методи ризик-менеджменту. Йдеться не лише про кількісну оцінку ступеня ризику — важливим напрямом ризик-менеджменту та його дієвого застосування у повсякденній практиці є передбачення ризику, виявлення факторів, які спричиняються до виникнення ризикових ситуацій.

Особливо це стосується фінансово-економічної сфери діяльності, адже, як свідчать статистичні дані, значна кількість підприємств залишається збитковими. За підсумками 2003 року збитково працювали 41% вітчизняних підприємств, а загальна сума збитків становила 17 млрд. грн.¹, хоча за результатами 2002 року вона мала тенденцію до зниження і дорівнювала 11.7 млрд. грн.² Незбалансованість і ризиковість діяльності у фінансово-економічній сфері засвідчує також постійна зміна міжнародних рейтингів українських суб'єктів господарювання, окремих регіонів і держави загалом. Фактор, який гальмує зростання рейтингових індексів — це передусім слабка платіжна дисципліна, виявами чого є значна податкова недоїмка, широке використання податкових звільнень і пільг. Та найбільш незадовільним є стан розрахунків між суб'єктами господарювання³: у 2003 році дебіторська заборгованість зросла на 34.7 млрд. грн., або на 14.5% (за 2002 рік — на 19.5 млрд. грн.), кредиторська — на 42.2 млрд. грн., або на 13.9% (за 2002 рік — на 20.3 млрд. грн.)⁴.

¹ Джерело: www.ukrstat.gov.ua.

² Статистичні таблиці Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році". — www.rada.kiev.ua.

³ Республика Украина — краткое обоснование кредитного рейтинга (от 28.10.2003). — www.sandp.ru.

⁴ www.me.gov.ua.

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Передусім зауважимо значну кількість публікацій з даної тематики, що підтверджує актуальність дослідження. Головним предметом цих праць є розробка загальних підходів до оцінювання (або визначення) ризику⁵ та врахування ризику як основного показника при прийнятті управлінських рішень⁶. Утім, зауважимо, що абсолютно точних засобів вимірювання ризику не існує. До того ж, розглядаючи ризик, як і будь-який інший економічний показник, слід враховувати асиметричні закони розподілу інформації. Це пов'язано з тим, що величина ризику загалом та у фінансово-економічній діяльності зокрема залежить від багатьох чинників. Наприклад, І.П.Васильчук серед факторів впливу на деякі фінансові аспекти діяльності підприємств вирізняє рівень ринкової відсоткової ставки на позикові кошти, ризиковість доходів підприємства, економічні обмеження на суми витратків фінансування та суму строкових сплат, рейтинг підприємства⁷. Характеризуючи ризикоформуючі процеси на регіональному рівні, І.Г.Чер-

⁵ Вітлінський В.В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності // Фінанси України. — 2003. — № 3. — С. 3—9.; Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Кількісне оцінювання ризику у фінансово-економічній сфері // Фінанси України. — 2003. — № 11. — С. 16—18; Мізюк Б.М. Теоретико-методологічні основи та інструментальні засоби системного управління підприємствами: Автореф. дис. д-ра екон. наук / Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2003. — 36 с.

⁶ Дегтярьова Н. Теоретичні засади інвестування на ринку цінних паперів // Ринок цінних паперів України. — 2002. — № 9—10. — С. 33—39; Приймак В. Інструментарій управління підприємством: модель грошових потоків // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. — 2002. — № 4. — С. 82—90.

⁷ Васильчук І.П. Методичні підходи до аналізу витрат на фінансування підприємства та їх впливу на фінансовий стан // Вісн. Севастопольського державного технічного університету. Економіка і фінанси. — 2002. — Вип. 40. — С. 66—68.

Таблиця 1. Зміна інтегрального інвестиційного рейтингу регіонів України

Регіони	Річні рейтинги*			Зміна рейтингу**	
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2001 р.	2002 р.
1. Автономна Республіка Крим	0.304	0.278	0.262	-0.026	-0.016
2. Вінницька область	0.214	0.222	0.253	0.008	0.031
3. Волинська область	0.215	0.207	0.198	-0.008	-0.009
4. Дніпропетровська область	0.369	0.377	0.373	0.008	-0.004
5. Донецька область	0.354	0.335	0.395	-0.019	0.06
6. Житомирська область	0.175	0.185	0.188	0.010	0.003
7. Закарпатська область	0.245	0.226	0.235	-0.019	0.009
8. Запорізька область	0.318	0.313	0.31	-0.005	-0.003
9. Івано-Франківська область	0.227	0.229	0.222	0.002	-0.007
10. Київська область	0.273	0.277	0.273	0.004	-0.004
11. Кіровоградська область	0.190	0.221	0.208	0.031	-0.013
12. Луганська область	0.246	0.238	0.24	-0.008	0.002
13. Львівська область	0.314	0.283	0.309	-0.031	0.026
14. Миколаївська область	0.256	0.248	0.263	-0.008	0.015
15. Одеська область	0.314	0.331	0.324	0.017	-0.007
16. Полтавська область	0.264	0.27	0.283	0.006	0.013
17. Рівненська область	0.205	0.191	0.188	-0.014	-0.003
18. Сумська область	0.196	0.202	0.219	0.006	0.017
19. Тернопільська область	0.216	0.19	0.194	-0.026	0.004
20. Харківська область	0.336	0.346	0.379	0.010	0.033
21. Херсонська область	0.294	0.214	0.186	-0.080	-0.028
22. Хмельницька область	0.204	0.207	0.199	0.003	-0.008
23. Черкаська область	0.198	0.22	0.215	0.022	-0.005
24. Чернівецька область	0.223	0.198	0.199	-0.025	0.001
25. Чернігівська область	0.212	0.194	0.206	-0.018	0.012
26. м. Київ	0.781	0.81	0.787	0.029	-0.023

* За даними сайту www.ir.org.ua.

** Власні розрахунки.

данцева⁸ вказує на такі фактори впливу, як індекс змін фізичного обсягу продукції, індекс змін обсягу роздрібно товарообігу, величина кредиторської та дебіторської заборгованості, рівень офіційно зареєстрованого безробіття, коефіцієнт концентрації доходів, коефіцієнт рівня життя населення, індекс змін обсягу інвестицій в основний капітал, індекс змін обсягу будівельних робіт, частка капітальних інвестицій у банківських кредитах. Як бачимо, переважна більшість чинників, що характеризуює ризикоформуючі процеси, так чи інакше пов'язана із фінансово-економічною сферою діяльності. Втім, визначення таких чинників не є самоціллю. Доречніше було б побудувати конкретні моделі їх впливу, передусім — на фінансові результати роботи суб'єктів господарювання, які в підсумку й визначають рівень розвитку певного підприємства, галузі, регіону. Проте перш ніж перейти до аналізу, слід

обґрунтувати та визначити рівень такого впливу.

Предметом нашого дослідження обрано рівень розвитку регіональних промислових підприємств, насамперед тому, що у промисловості спо-

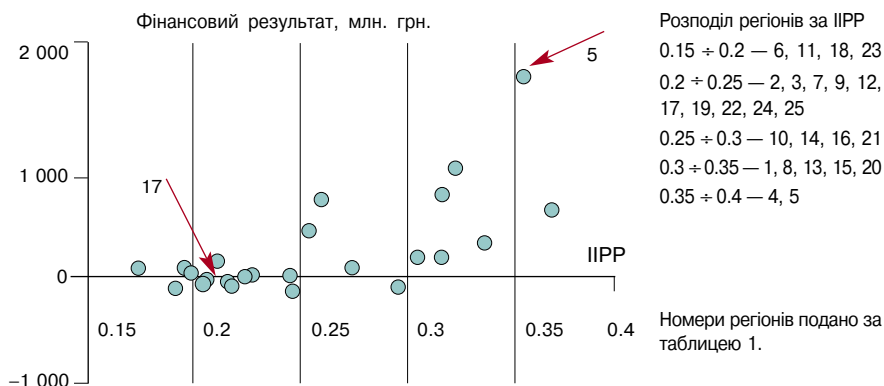
у 2003 році саме серед них налічувалося найбільше збиткових — 47% від загальної кількості⁹. Частка дебіторської заборгованості у розрахунках між ними протягом минулого року зросла і в загальній структурі дебіторської заборгованості становить 95.3%, відповідна частка кредиторської — 88.5%¹⁰. І це на фоні прискореного нарощування обсягів наданих промисловості кредитів.

Регіональний рівень взято до аналізу також із метою узагальнення тенденцій розвитку промислових підприємств. До того ж регіон можна розглядати як певний конгломерат різних суб'єктів господарювання, що створює специфічні ризикоформуючі фактори впливу на їх діяльність та діяльність області в цілому. Визначальним у цьому аспекті є врахування інвестиційного рейтингу регіонів (див. таблицю 1), який слугує своєрідним узагальненням міри оцінки ризику, в тому числі й у фінансово-економічній сфері.

Розглянувши графіки 1—3¹¹ та порівнявши їх із даними таблиці 1, з'ясуємо, що фінансові результати економіки регіону (узагальнений фінансовий результат діяльності підприємств відповідного регіону¹²) суттєво впливають на розподіл областей за інтегральним інвестиційним рейтингом регіонів (ІПР).

Зрозуміло, що пояснити зміну розподілу за ІПР лише фінансовими результатами неможливо, однак вплив цього показника на такий розподіл є безперечним. Це засвідчують дані стосовно таких регіонів, як, скажімо, Донецька (відповідна точка позначена цифрою 5 на графіках 1 і 2), Рівненська (цифра 17 на графіках 1 і

Графік 1. Розподіл регіонів у просторі даних ІПР та фінансовий результат економіки регіону (2000 р.)

стерігаються найбільш виразні диспропорції розвитку, а також досі відчувається вплив фінансових втрат минулих років. Так, на фоні динамічного розвитку промислових підприємств

⁹ www.ukrstat.gov.ua.

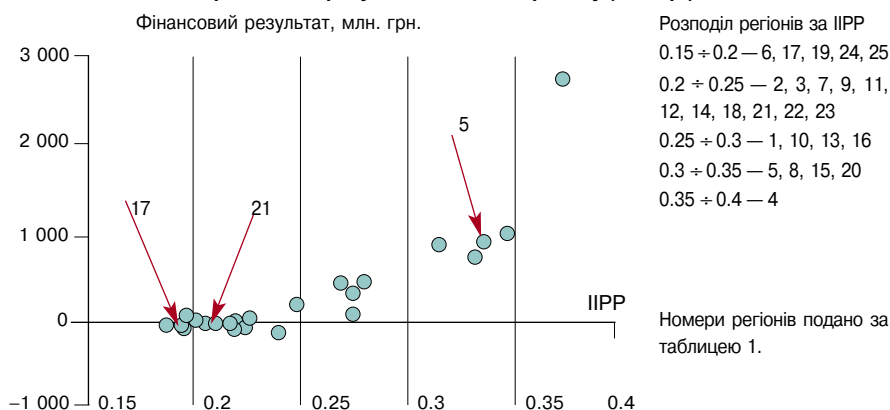
¹⁰ www.me.gov.ua.

¹¹ Побудовано на підставі оприлюднених даних із сайтів www.me.gov.ua, www.ipa.net.ua, www.ir.org.ua.

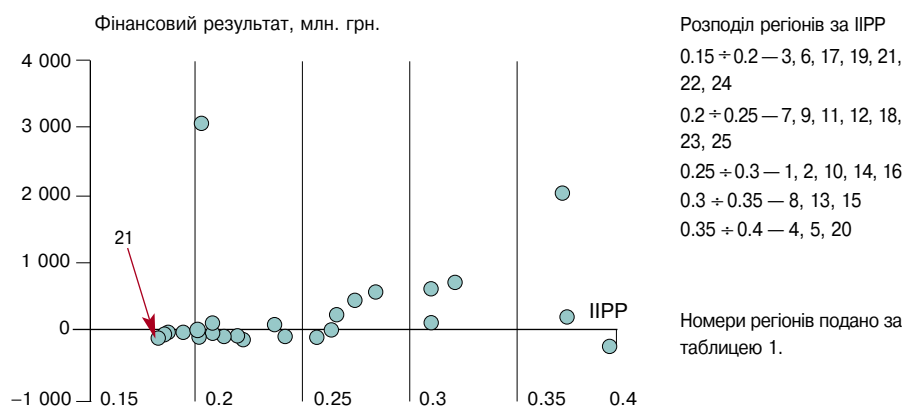
¹² Див., наприклад, дані сайту www.ukrstat.gov.ua.

⁸ Черданцева І.Г. Управління підприємницькими ризиками в умовах економічної діяльності (на прикладі підприємницьких структур Чернівецької області): Автореф. дис. канд. екон. наук / Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2000. — 24 с.

Графік 2. Розподіл регіонів у просторі даних ІПП та фінансовий результат економіки регіону (2001 р.)

Графік 3. Розподіл регіонів у просторі даних ІПП та фінансовий результат економіки регіону (2002 р.)

2), Херсонська (цифра 21 на графіках 2 і 3) області.

При цьому (див. графіки 1—3), спостерігається чітка тенденція до концентрації певної групи областей з низькими значеннями фінансових результатів. Це підтверджує тезу про доцільність розгляду регіонів як певних конгломератів, які створюють специфічно однакові ризикоформулюючі фактори впливу на економічну діяльність різних суб'єктів господарювання області, що насамперед проявляється у відповідному узагальненому показнику — фінансовому результаті її економіки.

Отже, **головне завдання дослідження** — аналіз впливу ризикоформулюючих чинників на фінансові результати економіки. Такий аналіз доцільно проводити на підставі певних економетричних моделей, визначивши передусім їх специфікацію.

СПЕЦИФІКАЦІЯ МОДЕЛЕЙ

Під специфікацією моделей розуміємо визначення загальної схеми дослідження, процес і резуль-

тат формування набору незалежних факторів.

Загальну схему можна подати як таку послідовність дій.

- Обирається базовий набір чинників для аналізу залежності фінансового результату економіки регіону. Такими параметрами нам слугували дані, що характеризують як розвиток регіону в цілому, так і розвиток підприємств промисловості зокрема в аспекті зазначених вище ризикоформулюючих факторів впливу.

- Методами статистичного аналізу визначається множина найвагоміших ризикоформулюючих чинників впливу на фінансовий результат економіки регіону. Зауважимо, що при побудові економетричної моделі цей набір повинен узгоджуватися з відповідною економічною теорією. При цьому слід зважати, по-перше, що не всі фактори, важливі з теоретичної точки зору, вдається виразити кількісно; по-друге, спробам побудувати теоретичну модель часто передують емпіричний аналіз, і зазначений набір просто не відомий. Тому важливу роль відіграють також методи формального до-

бору факторів. Утім, під час такого дослідження доводиться долати мультиколінеарність даних. Із цього приводу потрібно зауважити, таке:

- чітко визначених меж визначення висококорельованості даних не існує;
- вилучення певних змінних з моделі не повинно суперечити теоретичним міркуванням і проводитися заради досягнення кращих статистичних результатів;

- інколи введення сильно скорельованих факторів може призвести до побудови значимої моделі, що врешті решт і має бути критерієм побудови моделі¹³. Водночас у таких випадках особливо увагу слід приділяти точності виміру факторів, що в даному разі підтверджується відповідними базами даних¹⁴.

- Для дослідження впливу ризикоформулюючих чинників аналізуються різні моделі множинної регресії. Зокрема, для врахування впливу обраних факторів у часі обрано таку модель:

$$FT(t) = \sum_i A_i(t) \times X_i(t) + A_0(t) + e(t), \quad (1)$$

де $FT(t)$ — залежна змінна у визначений момент часу t (у даному разі аналізуються різні економічні показники таких часових періодів: 2000, 2001, 2002 роки). Залежною змінною в моделі (1) обрано показник фінансового результату економіки регіону у відповідний період, оскільки він може також слугувати мірою узагальненого ризику щодо інвестиційної привабливості регіону. До того ж корельованість цього показника з ІПП є досить високою — $0.65 \div 0.85$ в окремі періоди часу;

$A_0(t)$ — вільний показчик регресії у момент часу t ;

$e(t)$ — похибка регресії у момент часу t ;

$A_i(t)$ — коефіцієнти регресії при незалежних змінних $X_i(t)$ у момент часу t ;

$X_i(t)$ — незалежні змінні регресії у момент часу t , які характеризують окремі економічні показники регіону. У моделі (1) обрано такі з них:

X_1 — фактичне виконання дохідної частини бюджету, яке певною мірою характеризує податкове навантаження на економіку регіону (в структурі місцевих бюджетів податкова складова має питому вагу понад 84%¹⁵);

X_2 — обсяг дебіторської заборгова-

¹³ Суслов В.И., Ибрагимов Н.М., Талышева Л.П., Цыплавов А.А. Эконометрия. — Новосибирск: НГУ, 2003. — С. 214—215.

¹⁴ Дані для розрахунків отримано із сайтів www.ukrstat.gov.ua, www.me.gov.ua, www.ipa.net.ua, www.ir.org.ua.

¹⁵ www.minfin.gov.ua.

Таблиця 2. Параметри економетричної моделі (1)

Параметри моделі	Аналізовані періоди		
	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Коефіцієнт детермінації	0.98	0.99	0.97
A_0	-138.69 (-2.19)	-105.76 (-0.14)	281.31 (1.01)
A_1	0.42 (2.69)	0.91 (4.22)	-0.29 (-0.94)
A_2	2.27 (3.04)	-0.79 (-4.89)	6.93 (6.52)
A_3	-1.83 (-3.30)	-0.26 (-2.58)	-5.82 (-6.12)
A_4	-0.51 (-2.10)	0.25 (3.15)	0.25 (2.04)
A_5	0.63 (3.77)	0.25 (3.15)	0.02 (0.17)
A_6	-0.06 (-0.29)	0.89 (10.11)	-0.26 (-0.85)
A_7	0.19 (0.98)	Даних немає	0.06 (0.58)

ності між підприємствами,

X_3 — обсяг кредиторської заборгованості між підприємствами,

X_4 — інвестиції в основний капітал у порівняльних цінах,

X_5 — введення в дію основних фондів у фактичних цінах,

X_6 — обсяги наданих кредитів,

X_7 — обсяг випуску цінних паперів підприємствами регіону у фактичних цінах.

Крім того, методами крокової регресії визначено модель впливу на фінансові результати 2003 року найвпливовіших із зазначених вище незалежних змінних за 2000—2002 рр. та розроблено модель впливу ризикоформуючих чинників на фінансові результати економік регіонів, у якій вилучено мультиколінеарність між незалежними змінними.

Результати визначення регресійної залежності обраних за моделлю (1) змінних при рівні довірчої ймовірності 95% наведено у таблиці 2¹⁶ (в дужках подано t -статистику для кожного коефіцієнта, що вказує на значимість екзогенної змінної; підкреслено найвагоміші чинники). Як випливає з даних у таблиці 2, для різних аналізованих періодів, незважаючи на наявність мультиколінеарності між незалежними змінними, параметри моделі є досить стійкими (певна група екзогенних змінних є однаково значимою), значна частка коефіцієнтів при екзогенних змінних має вагоме значення відповідної t -статистики, а відтак отримана модель може вважатися статистично значимою. Втім, маємо деяку розбіжність у значеннях коефіцієнтів при незалежних змінних, яку можна пояснити відповідними змінами у статистичних показниках та їх впливовості в окремі періоди економічного розвитку, про що йдеться нижче.

Як засвідчує дана модель, на фінансові результати економіки регіону, а

відтак і на рівень ризику проведення відповідної економічної діяльності найбільше впливають обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості між підприємствами, інвестиції в основний капітал. Інакше кажучи, особливий вплив мають складові неохідних активів — саме вони є специфічними ризикоформуючими факторами. Це підтверджує і модель, побудована на підставі крокової регресії (коефіцієнт детермінації цієї моделі дорівнює 0.94):

$$F_t = -0.89 \times KRZ_{t-3} + 3.2 \times DZ_{t-2} - 1.5 \times DZ_{t-1} + 1.98 \times IN_{t-1}, \quad (2)$$

де F_t — фінансовий результат економіки регіону в 2003 році;

KRZ_{t-3} — кредиторська заборгованість між підприємствами у 2000 році;

DZ_{t-2} — дебіторська заборгованість між підприємствами у 2001 році;

DZ_{t-1} — дебіторська заборгованість між підприємствами у 2002 році;

IN_{t-1} — інвестиції в основний капітал у 2002 році.

Відповідно до моделі (2), явний негативний вплив на фінансові результати економіки регіонів справляє кредиторська заборгованість між підприємствами. З цього приводу можна зазначити: якщо короткострокова кредиторська заборгованість може бути використана для власних потреб, то прострочена довгострокова кредиторська заборгованість вже негативно впливає на фінансові результати. При цьому дебіторська заборгованість має змінний вплив. Це можна пояснити як тим, що ця заборгованість відображається в активних розрахункових рахунках, так і тим, що, як було зазначено на початку, зростає питома вага простроченої дебіторської заборгованості. Водночас позитивний вплив на фінансові результати економіки регіону мають капітальні інвестиції. Втім, він має певний часовий лаг, що цілком природно¹⁷.

¹⁷ Просяняк В.М. Інвестиційні ресурси: теоретичний та прикладний аспект. — Харків: Гриф, 2001. — 80 с.

Таким чином, у цілому економетрична модель (2) повністю відповідає теоретичним міркуванням та загалом підтверджує адекватність моделі (1).

Попри це, було побудовано ще одну економетричну модель, в якій майже відсутня мультиколінеарність незалежних змінних (див. таблицю 3):

$$Y^t = C_0^t + C_1^t \times X_1^t + C_2^t \times X_2^t + C_3^t \times \times LN(X_3^t), \quad (3)$$

де Y — значення фінансового результату економіки регіону у відповідний період часу t ;

X_1^t — відношення кредиторської заборгованості до дебіторської заборгованості між підприємствами регіону в період часу t ;

X_2^t — обсяг випуску цінних паперів підприємствами регіону у фактичних цінах у період часу t ;

X_3^t — відношення обсягу інвестицій в основний капітал до обсягу наданих кредитів у період часу t ;

$C_0^t, C_1^t, C_2^t, C_3^t$ — відповідні коефіцієнти регресії.

Дані визначення регресійної залежності обраних за моделлю (3) змінних при рівні довірчої ймовірності 95% наведено у таблиці 4 (в дужках подано t -статистику для кожного коефіцієнта). Підтвердженням адекватності моделі (3) є, зокрема, відображення взаємозв'язку між значеннями змінних, які спостерігаються та передбачаються при рівні довірчої ймовірності 95% (див. графік 4).

Таблиця 3. Коефіцієнти парної кореляції між окремими змінними

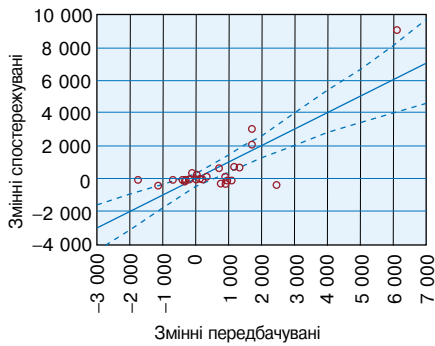
Змінні	Y	X_1^t	X_2^t	X_3^t
За даними 2000 року				
Y	1.00			
X_1^t	-0.52	1.00		
X_2^t	0.98	-0.49	1.00	
X_3^t	-0.60	0.21	-0.57	1.00
За даними 2002 року				
Y	1.00			
X_1^t	-0.48	1.00		
X_2^t	0.74	-0.20	1.00	
X_3^t	-0.68	0.28	-0.67	1.00

Таблиця 4. Параметри економетричної моделі (3)

Параметри моделі	Аналізовані періоди	
	2000 р.	2002 р.
Коефіцієнт детермінації	0.96	0.67
C_0	636.88 (1.58)	3827.79 9 (2.61)
C_1	-0.06 (-1.23)	-0.33 (-2.61)
C_2	0.91 (15.88)	0.61 (3.66)
C_3	-0.07 (-1.42)	-0.11 (-0.62)

¹⁶ Усі статистичні розрахунки отримано за допомогою програми STATISTICA 6.0.

Графік 4. Змінні спостережувані та передбачувані (за даними 2002 року)

Дані таблиці 4 засвідчують, що вплив на фінансові результати економіки області такого фактора, як обсяг випуску цінних паперів підприємствами регіону в 2000 році, був досить значимим, що вірогідно, пов'язано зі сподіваннями на дієвість фондового ринку. Втім, із часом вплив цього фактора дещо зменшується. Так, у 2002 році суттєвим є вже стан креди-

торської та дебіторської заборгованості між підприємствами, чому сприяли боротьба з неплатежами та зменшення бартерних угод між підприємствами. Поступово збільшується і вплив інвестиційних ресурсів (див. таблиці 3 та 4). Проте, як свідчить напрям такого впливу, варто зазначити об'єктивну недостатність інвестиційних вкладень у основний капітал, низьку питому вагу кредитів на потреби інвестиційного розвитку регіонів.

Попри певні зауваження щодо застосування даних моделей (насамперед стосовно мультиколінеарності незалежних змінних моделей), їх можна охарактеризувати як ефективний і дієвий інструмент аналізу впливу фінансових чинників на ризикоформуєчі процеси регіонів та ризикоформуєчі чинників на фінансові результати економіки регіонів. Так, на підставі цих моделей встановлено, що найвагоміший вплив на фінансові результати економік регіонів справляють: обсяги дебіторської і кредиторсь-

кої заборгованості, інвестиції в основний капітал, надані кредити та обсяг випуску цінних паперів місцевими підприємствами. Цей вплив є різним і змінним у часі, що цілком підтверджується відповідними практичними й теоретичними міркуваннями.

ВИСНОВКИ

Зaproпоновані нами моделі економетричного аналізу впливу різних чинників на фінансові результати економіки регіону дають не лише змогу визначити ризикоформуєчі фактори такого впливу, а й підставу для прийняття виваженіших рішень щодо розвитку як області в цілому, так і окремих напрямів економічної діяльності зокрема. Враховуючи, що фінансовий результат економіки регіону є підсумком фінансових результатів його підприємств, розглянуті моделі доцільно застосовувати також для вирішення низки питань стосовно діяльності конкретних суб'єктів господарювання. □

Погія

Банкотно-монетному двору НБУ — 10 років

Це дата, якою можна пишатися: вже десять років поспіль наша держава має власну базу для виготовлення грошей. Потужний промисловий комплекс, до складу якого входять Банкнотна фабрика і Монетний двір, здатний повністю забезпечувати потребу України в банкнотах і монетах. З часу відкриття Банкнотної фабрики на її потужностях виготовлено понад 1.7 млрд. штук купонкарбованців, а також понад 2.8 млрд. банкнот шести номіналів. За останній час розроблено та освоєно виробництво банкнот за новим дизайном номіналами 20, 50, 5, 10 та 2 грн.

Банкноти за новим дизайном вигідно відрізняються від своїх попередників як більш досконалою системою захисту від підроблення, так і зручністю у користуванні. За порівняно короткий термін на Банкотно-монетному дворі відкарбовано 116 найме-

нувань пам'ятних та ювілейних монет із золота, срібла та мідно-нікелевого сплаву.

Сьогодні Банкотно-монетний двір — це новітнє за технічним і технологічним потенціалом виробництво. Українські монети реалізуються не лише в Україні — починаючи із січня 1999 року вони також експортуються за кордон. У 2000 році монета зі срібла "Різдво Христове" в категорії "Найбільш надихаюча монета" у міжнародному конкурсі монет визнана кращою монетою світу.

Нині Україна — всесвітньо відома нумізматична держава. Вітчизняні монети були успішно презентовані на міжнародних форумах і ярмарках у Базелі (Швейцарія), Штутгарті, Берліні (Німеччина), Празі (Чехія), Денвері, Нью-Йорку, Чикаго (США). Завдяки високому художньому рівню, якості карбування вони мають високий ринковий попит у Німеччині, Норвегії, Японії, США, Кореї, Китаї. Загалом іноземними фірмами вже реалізовано українських ювілейних та пам'ятних монет, іншої нумізматичної продукції на суму понад 600 тис. доларів США. За короткий період майстри нашого монетного виробництва, українські митці пройшли шлях, який багато інших нумізматичних країн світу долали десятиріччями.

Відкриваючи урочисту частину свята, директор Банкотно-монетного двору Р.В.Арешкович відзначив, що саме завдяки успішному поєднанню висококваліфікованого персоналу і новітніх технологій сьогодні здійснюється випуск продукції найвищої якості. Директор дирекції виробничо-господарських підрозділів НБУ В.П.Бабічев зачитав вітальний лист Голови Національного банку України

Десять років — це вже історія.

С.Л.Тігіпка, а також вручив почесні грамоти і цінні подарунки групі спеціалістів БМД.

В урочистостях взяли участь та поздоровили колектив герої України П.Т.Тронько та Є.С.Березняк (майор "Вихор"), перший заступник голови БАТ "Меридіан" В.О.Коваль та директор Малинської фабрики банкнотного паперу В.В.Іщенко.

Поздоровили колектив з ювілеєм та вручили нагороди працівникам Банкотно-монетного двору заступник голови Київської міської державної адміністрації В.М.Падалка, заступник голови Деснянської райдержадміністрації, президент Всеукраїнського фонду "Українське народне посольство" І.Р.Приставський, представник Міжнародної академії рейтингових технологій "Золота Фортуна", заступник голови профспілки працівників держустанов м. Києва М.І.Машталір. Заступник генерального директора Укрметртестстандарту В.Д.Ример вручив генеральному директору БМД Р.В.Арешковичу сертифікат на систему управління якістю, що відповідає вимогам ДСТУ ISO 9001-2001 (ISO 9001 : 2000).

У пам'ять про перший ювілей БМД у цей день на підприємстві було відкрито музей грошей. □

Першу екскурсію в музей грошей проводить генеральний директор Банкотно-монетного двору Р.В.Арешкович.

План випуску пам'ятних і ювілейних монет України на 2005 рік

№ п/п	Тематика	Технічні характеристики				Тираж, шт.	Орієнтовний термін уведення в обіг
		Номинал, грн.	Метал	Діаметр, мм	Якість		
Серія “Видатні особистості України”							
1	Борис Лятошинський (110 років)	2	Нейзильбер	31.0	Анциркулейтед	20 000	Січень
2	Улас Самчук (100 років)	2	Нейзильбер	31.0	Анциркулейтед	20 000	Січень
3	Володимир Філатов (130 років)	2	Нейзильбер	31.0	Анциркулейтед	20 000	Січень
4	Павло Вірський (100 років)	2	Нейзильбер	31.0	Анциркулейтед	20 000	Лютий
5	Максим Рильський (110 років)	2	Нейзильбер	31.0	Анциркулейтед	20 000	Лютий
6	Сергій Всехсвятський (100 років)	2	Нейзильбер	31.0	Анциркулейтед	20 000	Квітень
7	Олександр Корнійчук (100 років)	2	Нейзильбер	31.0	Анциркулейтед	20 000	Травень
8	Дмитро Яворницький (150 років)	2	Нейзильбер	31.0	Анциркулейтед	20 000	Вересень
Серія “Літаки України”							
9	Літак Ан-124 “Руслан”	20	Срібло 925	50.00	Пруф	До 5 000	Травень
10	Літак Ан-124 “Руслан”	5	Нейзильбер	35.00	Анциркулейтед	50 000	Травень
Серія “Найменша золота монета”							
11	Скіфське золото	2	Золото 999.9	13.92	Підвищена	До 10 000 (для України — 5 000*)	Червень
Серія “Народні музичні інструменти”							
12	Цимбали	5	Біметал	28.00	Анциркулейтед	50 000	Грудень
Серія “Обрядові свята України”							
13	Покрова	10	Срібло 925	38.61	Пруф	До 10 000 (для України — 5 000*)	Вересень
14	Покрова	5	Нейзильбер	35.00	Анциркулейтед	50 000	Вересень
Серія “Пам’ятки архітектури України”							
15	Святогірський монастир	10	Срібло 925	38.61	Пруф	До 8 000 (для України — 5 000*)	Серпень
16	Святогірський монастир	5	Нейзильбер	35.00	Анциркулейтед	20 000	Серпень
17	Домініканський собор у Львові	10	Срібло 925	38.61	Пруф	До 8 000 (для України — 5 000*)	Листопад
18	Домініканський собор у Львові	5	Нейзильбер	35.00	Анциркулейтед	20 000	Листопад
Серія “Славетні роди України”							
19	Родина Симиренків	10	Срібло 925	38.61	Пруф	3 000	Листопад
Серія “Стародавні міста України”							
20	350 років м. Суми	1	Алюмінієва бронза	26.00	Звичайна	1 000 000**	Липень
Серія “Флора і фауна України”							
21	Сліпак піщаний	10	Срібло 925	38.61	Пруф	До 8 000 (для України — 5 000*)	Червень
22	Сліпак піщаний	2	Нейзильбер	31.00	Анциркулейтед	50 000	Червень
Поза серіями							
23	Рік чистої води	20	Золото 916+ +Срібло 925	31.00	Підвищена	3 000	Березень
24	Рік чистої води	5	Біметал	28.00	Анциркулейтед	50 000	Березень
25	60 років Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 років	20	Срібло 925	50.00	Пруф	До 10 000 (для України — 5 000*)	Квітень
26	60 років Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 років	1	Алюмінієва бронза	26.00	Звичайна	5 000 000**	Квітень
27	Сорочинський ярмарок	20	Срібло 925	50.00	Пруф	До 5000	Липень
28	Сорочинський ярмарок	5	Нейзильбер	35.00	Анциркулейтед	30 000	Липень
29	100 років Чернівецькому музично-дра- матичному театру ім. О.Кобилянської	10	Срібло 925	38.61	Пруф	3 000	Жовтень

* За погодженням з департаментом готівково-грошового обігу НБУ (за умови укладення контрактів).

** У рахунок загальної кількості обігових монет номіналом 1 грн.

Відлуння події/

**Олександр
Барановський**

Завідуючий відділом досліджень розвитку та регулювання фінансових ринків Інституту економічного прогнозування НАН України. Доктор економічних наук

“Питання боротьби з відмиванням грошей може бути остаточно вирішено лише на міжнародній основі. Зловмисники, які шукають надійного розміщення отриманих злочинним шляхом коштів, міжнародних кордонів не визнають. Тому країни, що не задіють необхідні захисні механізми, приваблять небажаних клієнтів, – не лише аферистів і шахраїв, а й тих злочинців, гроші яких відторгнуті у країнах з більш суворим контролем”.

**Кеннет Кларк,
колишній міністр
фінансів
Великобританії
(з промови на
зустрічі міністрів
фінансів Співдруж-
ності. Бермудські
острови, вересень
1996 р.).**

Ситуацію виправлено, але не забуто

Нині ця проблема, яка тривалий час дуже непокоїла Україну, вже благополучно відійшла в минуле. Тепер головне — щоб отримані уроки із часом не забулися, а зроблені після угамування пристрастей висновки стали керівництвом до дії і убезпечили нас від нового подібного потрясіння.

Кількома штрихами нагадаємо ситуацію. До певного часу про Україну на засіданнях FATF у цьому ракурсі не згадували. Проте у січні 2001 р. у доповіді про стан справ в Україні експерти Ради Європи зазначили, що ми досягли певного прогресу, проте залишаються ще значні недоліки. Вони стосуються передусім правового забезпечення, законодавчої галузі, роботи правоохоронних органів. Міжнародна комісія з питань вивчення ситуації працювала в Україні із січня по червень 2001 р. А у вересні того ж року FATF унаслідок виявлених “суттєвих недоліків” включила Україну до “чорного” списку країн, що не співпрацюють з FATF у боротьбі з відмиванням грошей.

За експертними оцінками, занесення України до “чорного” списку FATF підірвало міжнародний імідж нашої держави, також автоматично збільшилися політичні ризики інвестування в нашу країну та знизився рейтинг інвестиційної привабливості України загалом. Крім того, знизилася ефективність торговельних та інвестиційних операцій, з’явилися проблеми в роботі фінансового сектору (банки країн — членів FATF закрили коррахунки деяким українським банкам, підвищили вартість операцій у зв’язку із запровадженням додаткового контролю).

Згодом виконавчий секретар FATF Патрік Мультетт заявив, що у законі про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, прийнятому наприкінці 2002 р. в Україні, є серйозні відхилення від міжнародних стандартів. За його словами, цим законом запроваджується така система заходів щодо запобігання відмиванню грошей, яка взагалі не буде працювати. Саме тому FATF прийняла рішення застосувати контрдії. Невдоволення FATF, яке вилилося в рекомендації, спонукали її членів до запровадження санкцій про-

ти України. Це було зумовлено відсутністю:

- ♦ системи обов’язкового оповіщення про підозрілі трансакції;
- ♦ положень про встановлення особи клієнта;
- ♦ ефективних заходів, спрямованих на запобігання відмиванню грошей.

Слід зазначити, що згідно з національним законодавством і особливостями фінансового регулювання, у країнах — членах FATF механізм реалізації санкцій неоднаковий. Зокрема, можливий підвищений контроль до будь-яких фінансових операцій, що здійснюються за участю українських резидентів, а саме: запит інформації про джерела прибутку та власників бізнес-структур; додаткова звітність при проведенні банківських операцій; складнощі при відкритті філій українських бізнес-структур на території країн — членів FATF; застереження компаній, які не належать до фінансового сектору, проте, що операції з українськими компаніями можуть бути використані для відмивання “брудних” грошей; блокування розрахунків за платіжними картками, емітованими українськими банками, за рубежом; заморожування всіх коррахунків українських банків на території країн — членів FATF тощо.

Унаслідок застосування санкцій спостерігалися збільшення документообігу, здійснення додаткових перевірок, зростання часу оформлення платежів і плати за надані послуги, відмова деяких іноземних банків співпрацювати з українськими фінансовими установами, ускладнення здійснення експортно-імпортних операцій, зниження міжнародного рейтингу України.

Про застосування санкцій проти України заявили США, Канада, Великобританія, Німеччина, Туреччина, Швеція, Данія, Фінляндія, Австрія, Франція, Швейцарія. Вони по-різному вдавалися до практичних дій [1, с. 23]. Так, скажімо, серед санкцій у США були: 1) застосування обов’язкової ідентифікації і реєстрації дійсних чи номінальних власників (beneficial or nominal owners) рахунків, за якими проводяться операції, у таких випадках, коли держатель рахунку має адресу в Україні або коли 50 тисяч доларів і більше переказуються з рахунку в США

на рахунків в Україні (чи у зворотному напрямі); 2) зобов'язання фінансових інститутів США ідентифікувати і реєструвати дійсних власників рахунків, що беруть участь в електронних фінансових транзакціях на суму 50 тисяч доларів і більше. А, наприклад, у Канаді офіс суперінтенданта фінансових організацій та Аналітичний центр фінансових операцій направили банкам рекомендацію ретельно вивчати операції з Україною. Таку ж рекомендацію дала англійська Joint Money Laundering Steering Group. Чіткі й однозначні розпорядження надійшли від Фінансової інспекції Швеції та Федерального відомства з питань контролю за фінансовою діяльністю Німеччини: кожна українська трансакція в банках цих країн вважалася потенційно підозрілою з усіма наслідками, що із цього випливають.

На початок лютого 2003 р. зі 102 вітчизняних банків, що мали на той час дозвіл на здійснення валютних операцій, санкції на собі реально відчули 31 [2]. Йдеться, зокрема, про відповідні дії з боку банків США, Великобританії, Канади, Франції, Австрії та Німеччини, які звелися до закриття рахунків, відмови здійснювати трансакції, блокування клієнтських коштів тощо.

Усе це спонукало Україну активізувати зусилля щодо створення дієвої системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) коштів, одержаних злочинним шляхом. Так, 30.01.2003 р. Державний департамент фінансового моніторингу (ДДФМ) Міністерства фінансів України розповсюдив Меморандум щодо стану створення національної системи боротьби з відмиванням “брудних” грошей та фінансуванням тероризму в Україні. У ньому, зокрема, йшлося, що в країні активно впроваджується національна комплексна система боротьби з відмиванням кримінальних доходів і фінансуванням тероризму. 24.12.2002 р. Верховною Радою України прийнято Закон України “Про внесення змін та доповнень до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”, зміст яких відповідав рекомендаціям експертів FATF. Були внесені зміни до статей 5—8, 12 та 14 базового закону. Зокрема, ст. 6 закону, яка визначає порядок ідентифікації осіб, що здійснюють фінансові операції, доповнено положеннями щодо обов'язку суб'єктів первинного фінансового моніторингу ідентифікувати також особу, від імені якої здійснюється фінансова операція або яка є реальним вигододержувачем. Із тексту закону виключено частини третю і четверту ст. 7, що

надавали можливість суб'єкту первинного фінансового моніторингу уникати процедури надання інформації Держфінмоніторингу. Зміни у ст. 8 зазначеного базового закону зобов'язують працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу безумовно повідомляти про всі операції, щодо яких виникла підозра, що вони здійснюються з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму. Відповідно до частини другої ст. 13 закону уповноважений орган за наявності достатніх підстав вважати, що фінансова операція може бути пов'язана з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, надає до правоохоронних органів, згідно з компетенцією, відповідні узагальнені матеріали для порушення кримінальної справи та проведення слідчих дій. Згідно із чинними в Україні Кримінальним та Кримінально-процесуальним кодексами цим розв'язувалося питання щодо арешту і конфіскації злочинних доходів. Відтепер законом надається “ілюстративний”, а не обов'язковий перелік операцій, що підлягають фінансовому моніторингу. Тобто суб'єктам фінансового моніторингу надані ширші повноваження стосовно моніторингу фінансових операцій.

16.01.2003 р. Верховною Радою України прийнято Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України”. Цей закон передбачає викладення ст. 209 КК України “Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом” у новій редакції, яка не тільки розширює об'єктивну сторону складу даного злочину, на що звертали увагу фахівці FATF, а й усуває всі перешкоди в притягненні до відповідальності осіб за легалізацію (відмивання) зазначених доходів. Нова ст. 209-1 КК України встановлює кримінальну відповідальність за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) в частині умисного неподання, несвоєчасного подання або подання свідомо недостовірної інформації про фінансові операції, які підлягають внутрішньому або обов'язковому фінансовому моніторингу органу фінансової розвідки, та за незаконне розголошення клієнту або будь-якій третій особі вищезазначеної інформації. Зміни до Кримінально-процесуального кодексу України визначили підслідність злочинів, передбачених ст. 209-1 КК України.

12.12.2002 р., на виконання вимоги базового закону, НБУ прийняв поста-

нову, якою зобов'язано всі обмінні операції з валютою на суму більше, ніж 10 тисяч доларів, проводити тільки через каси банків з обов'язковою умовою ідентифікації клієнта.

Окрім того, 12.09.2002 р. Україна ратифікувала Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму. На її основі та з урахуванням 8 спеціальних рекомендацій FATF у Законі України “Про боротьбу з тероризмом”, прийнятому 20.03.2003 р., до терористичної діяльності поряд з іншими її видами було віднесено й фінансування завідомо терористичних груп (організацій) або інше сприяння їм.

Згідно із Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про боротьбу з тероризмом” від 19.06.2003 р. у Законі України “Про Службу безпеки України”:

ст. 25 доповнено частинами другою та третьою такого змісту: “У разі проведення заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності Служба безпеки України, її органи і співробітники мають також право:

1) одержувати в установленому законом порядку на письмову вимогу керівника органу або оперативного підрозділу Служби безпеки України від митних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форми власності) інформацію і документи про операції, стан рахунків і руху коштів на них за конкретний проміжок часу (з розшифруванням сум, дати, призначення та контрагента платежу), вклади, внутрішньо- та зовнішньоекономічні угоди, а також завірені копії документів, на підставі яких було відкрито рахунок конкретної юридичної або фізичної особи. Отримання від банків відомості, яка містить банківську таємницю, здійснюється у порядку та обсязі, встановлених Законом України “Про банки і банківську діяльність”. Документи та інформація повинні бути подані негайно, а якщо це неможливо — не пізніше як протягом 10 діб;

2) залучати в установленому законодавством порядку до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів;

3) одержувати в установленому законодавством порядку за письмовими запитами керівника органу або оперативного підрозділу Служби безпеки України інформацію з автоматизованих інформаційних і довідкових систем та банків даних, створюваних Верховним Судом України, Генеральною прокура-

турою України, Національним банком України, Антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування України;

4) подавати за матеріалами оперативно-розшукової діяльності до суду заяви про скасування реєстрації і припинення діяльності суб'єктів підприємництва, а також за наявності підстав, передбачених законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод у порядку, встановленому законодавством України;

5) входити за письмовим розпорядженням керівника органу або оперативного підрозділу Служби безпеки України за службовими посвідченнями на територію, у приміщення, склади та сховища підприємств, організацій і установ (крім іноземних дипломатичних представництв) незалежно від форми власності, на пункти пропуску через державний кордон та митниці, а також у виробничі приміщення громадян, які займаються підприємницькою діяльністю;

б) за постановою слідчого та з санкції відповідного прокурора по нагляду за дотриманням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, а у невідкладних випадках — з наступним повідомленням прокурора протягом доби в разі загрози знищення, приховування або втрати предметів чи документів, які можуть бути використані в розкритті та розслідуванні злочинної діяльності, на строк до 10 діб опечатувати архіви, каси, приміщення (за винятком жилих) чи інші сховища, брати їх під охорону, накладати арешт на грошові кошти та інші цінності фізичних та юридичних осіб, вилучати предмети і документи із складанням відповідного акта. Копії акта вручаються громадянину чи представнику підприємства, установи, організації».

Також підготовлено доповнення до КК України щодо встановлення в окремих статтях кримінальної відповідальності за фінансування тероризму.

Урядом України затверджені Програми протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на 2003 р. і 2004 р. та з метою підготовки для набрання чинності базовим законом затверджено відповідний комплекс правових, організаційно-методичних та матеріально-технічних заходів.

Водночас активізувалася робота ДДФМ, який є спеціально уповноваженим органом у цій сфері. За допомогою Ради Європи та Європейської комісії розпочалася реалізація проекту (обсяг

фінансування проекту становить близько 1 млн. євро) технічної допомоги з питань боротьби в Україні з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом. Проектом передбачена підготовка фахівців Держфінмоніторингу у відповідних підрозділах фінансових розвідок таких країн, як Швейцарія, Італія та інші.

Скасувавши у лютому 2003 р. свої рекомендації про контрдії проти України, FATF залишила нашу країну у "чорному" списку, поки нове вітчизняне законодавство про протидію відмиванню грошей не буде повністю імplementоване. До того ж 15 жовтня 2003 р. Росія включила Україну до свого "чорного" списку. Інформація про фінансові операції українців на суму понад 600 тис. рублів (близько 106 тис. грн.) з банками Росії відтоді мала обов'язково надходити до Комітету фінансового моніторингу Російської Федерації (КФМ РФ). Однак це не означало автоматичного застосування фінансових або економічних санкцій.

Доповідь першого віце-прем'єр-міністра, міністра фінансів України Миколи Азарова про прогрес, досягнутий Україною у боротьбі з відмиванням грошей, на пленарному засіданні FATF у Берліні у червні 2003 р. була позитивно сприйнята її учасниками.

У вересні 2003 р. Європейська контрольна група (ERG) FATF запропонувала Україні підготувати "Імplementaційний план" удосконалення системи боротьби з відмиванням "брудних" грошей, який був важливою умовою на шляху до виключення нашої країни з "чорного" списку цієї організації. Відповідний офіційний лист голови ERG FATF Жана Пема надійшов на адресу Миколи Азарова.

Другою передумовою для прийняття позитивного для України рішення про виключення країни з "чорного" списку на пленарному засіданні FATF мав стати позитивний висновок місії FATF, до складу якої входили експерти з Великобританії, Нідерландів, Росії, США, Франції та Швеції, яка мала провести експертний аналіз ефективності протидії легалізації злочинних доходів в Україні.

27 лютого 2004 р. президент FATF Клаес Норгрєн за результатами сесії FATF у Парижі заявив про виключення України з "чорного" списку (КФМ також виключив Україну з переліку країн, що не співпрацюють у сфері боротьби з відмиванням "брудних" грошей).

На думку експертів, вилучення України з "чорного" списку сприятиме позитивному іміджу держави, посилить

її позиції на міжнародному ринку; прискорить міжнародні розрахунки та здешевить запозичення; зекономить час та зусилля, аби довести походження власних грошей; активізуватиме торговельно-економічні відносини України з країнами світу; сприятиме збільшенню інвестицій. Крім того, це можна було б використати й як додатковий аргумент у переговорах про вступ України до СОТ.

Імplementація нової редакції Сорока рекомендацій FATF передбачає закріплення в чинному вітчизняному законодавстві збільшення кількості суб'єктів (за рахунок аудиторів, нотаріусів, ріелтерів), які проводять моніторинг, та кількості державних регуляторів (Мін'юст і Держкомзем), введення нових вимог щодо роботи з клієнтами, запровадження обов'язкової вимоги тісного співробітництва державних регуляторів із аналогічними структурами інших країн, введення прямої заборони на фінансові відносини з "банками-оболонками" (віртуальними банками, без реальної територіальної присутності, які існують лише у вигляді ліцензії й набору кореспондентських рахунків) тощо.

Окрім того, Україна бере участь у роботі Комітету "Moneyval" Ради Європи (регіонального органу, що діє з метою здійснення його членами взаємної оцінки відповідності національних систем протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, міжнародним стандартам).

Факт виключення нашої країни з "чорного" списку FATF¹ — подія, безумовно, радісна. Проте Україні зарано спочивати на лаврах. Для унеможливлення у майбутньому негативної реакції міжнародної спільноти щодо рівня боротьби з відмиванням "брудних" грошей в Україні слід наполегливо і повсякденно вдосконалювати діяльність у цій сфері. Отже, попереду велика і копітка робота.

Незважаючи на конкретний сценарій, який буде остаточно обрано для боротьби з відмиванням грошей в Україні, він повинен сприяти вирішенню таких основних завдань²:

♦ розробка й дотримання досконалої правової бази для боротьби з відмиван-

¹ FATF, МВФ і Світовий банк виступили зі спільною ініціативою стосовно включення відповідних питань до складу звітів щодо оцінки фінансових секторів держав — членів цих міжнародних фінансових установ за умови припинення практики FATF щодо внесення нових держав до "чорного" списку.

² Детальніше див: Барановський О.І. Відмивання грошей: сутність та шляхи запобігання. — Х.: Вид-во "Форт", 2003. — 472 с.

ням грошей, забезпечення її синхронізації з чинним вітчизняним законодавством;

- ♦ розробка національної стратегії боротьби з відмиванням грошей;

- ♦ формування належної адміністративної системи боротьби з “відмиванням” грошей, включаючи виділення координуючого органу в цій сфері;

- ♦ зміцнення і вдосконалення нагляду за фінансовими установами, який дає змогу виявляти і попереджати незаконні або сумнівні обороти;

- ♦ всебічне використання зарубіжного досвіду у розробці ефективних механізмів боротьби з відмиванням грошей;

- ♦ розширення співробітництва України з міжнародною спільнотою з метою запобігання практиці відмивання грошей.

Боротьба з відмиванням грошей має відбуватися економічними, адміністративними методами і заходами репресивного характеру.

Елементами побудови системи запобігання та боротьби з відмиванням грошей в Україні мають бути:

- ♦ забезпечення стабільного і поступального економічного розвитку господарського комплексу;

- ♦ підриг фінансової та економічної основ організованої злочинності;

- ♦ законодавче визначення понять “незаконні доходи”, “легалізація (відмивання) доходів, одержаних незаконним шляхом”; включення їх також до підзаконних і нормативних актів, що регламентують діяльність уповноважених органів;

- ♦ використання при розробці законодавчих основ протидії легалізації незаконних доходів в Україні міжнародно визнаних норм і процедур їх пошуку, виявлення і конфіскації (зважаючи на особливості вітчизняної правової системи, у законодавчі акти про боротьбу з відмиванням незаконних доходів не можуть бути безпосередньо інкорпоровані відповідні міжнародно визнані норми);

- ♦ розробка і законодавче закріплення форм використання результатів оперативно-розшукових дій у доказуванні по кримінальних справах щодо “відмивання” грошей;

- ♦ запровадження практики міжвідомчої розробки пропозицій щодо удосконалення чи зміни законодавчих чи нормативних актів, що стосуються забезпечення боротьби з відмиванням “брудних” грошей;

- ♦ з'ясування об'єктивної картини стану, рівня і динаміки злочинності з відмивання грошей в Україні; грамотне описання злочинності за вимогами кримінографії;

- ♦ глибокий аналіз та узагальнення

всієї наявної інформації щодо економічних засад існування злочинних співтовариств, постановки на облік контрольованих ними підприємств;

- ♦ запобігання надходженню “брудних” грошей із-за кордону під виглядом великих інвестицій;

- ♦ боротьба з корупцією та організованою злочинністю в органах управління фінансово-банківською системою і в недержавних кредитно-фінансових структурах;

- ♦ зміна ідеології роботи всіх органів, що займаються боротьбою з відмиванням грошей;

- ♦ взаємодія і координація зусиль правоохоронних і контролюючих органів у протидії відмиванню грошей, одержаних незаконним шляхом; контроль за дотриманням зобов'язань, передбачених угодами про таку взаємодію; створення багатофункціонального органу, який би поєднав досвід роботи кількох відомств, був здатний вирішити завдання, що виникають у випадку необхідності вжити ефективні заходи щодо боротьби з відмиванням грошей, отриманих від злочинної діяльності;

- ♦ створення дієвої системи служб банківської безпеки;

- ♦ розробка і підписання двосторонніх угод з провідними країнами, в яких була б регламентована процедура повернення коштів, здобутих незаконним шляхом і переведених за кордон;

- ♦ правильне вирішення питань про підслідність, що дає можливість забезпечити всебічне, об'єктивне і швидше розслідування злочинів, не допускати і припиняти зволікання з передаванням кримінальних справ від одного слідчого органу до іншого. А оскільки факти легалізації незаконних доходів часто встановлюються при розслідуванні податкових злочинів у процесі оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється органами податкової міліції, доцільно віднести розслідування злочинів, спрямованих на легалізацію незаконних доходів, до підслідності податкової міліції, що буде сприяти завданням швидкого і повного розкриття злочинів і викриття винних;

- ♦ розслідування не лише самого факту легалізації незаконних доходів, а й виявлення та розслідування інших аналогічних злочинів;

- ♦ розвиток практики навчання (стажування) співробітників українських правоохоронних органів у країнах, які мають адекватне законодавство і досвід слідчої й судової практики у сфері боротьби з відмиванням грошей;

- ♦ створення єдиного державного інформаційно-аналітичного центру з пи-

тань збирання та обробки даних про підозрілі фінансові операції;

- ♦ визначення мережі базових навчальних закладів; розробка спеціалізованого навчального курсу з питань запобігання і боротьби з відмиванням “брудних” грошей разом зі створенням навчально-методичного комплексу, де надаватиметься можливість дистанційного навчання з використанням глобальної комп'ютерної мережі; створення механізму підготовки і підвищення кваліфікації викладачів; організація видання науково-практичних збірників із досвіду оперативно-пошукової, кримінально-процесуальної діяльності та адміністративної практики щодо боротьби з відмиванням “брудних” грошей, накопиченого в різних міністерствах і відомствах тощо;

- ♦ виявлення і ліквідація “тіньових” банків (тобто підприємств, що здійснюють кредитування, але не зареєстровані як банки);

- ♦ ретельне вивчення тенденцій розвитку злочинності з відмивання “брудних” грошей;

- ♦ визначення способів (прийомів), які можуть слугувати індикаторами відмивання “брудних” грошей у різних сферах;

- ♦ поліпшення аудиту щодо коштів, які надходять до статутних фондів різного роду суб'єктів господарювання;

- ♦ запровадження об'єктивної та відкритої вітчизняної статистики щодо злочинів із відмивання “брудних” грошей;

- ♦ наукова розробка профілактичних заходів.

Окрім того, необхідно виробити принципи, методологію і кількісні оцінки такого негативного явища, як втеча капіталу, аби відрізнити природний рух капіталу від втечі, яка набуває легальних і нелегальних форм.

А тим часом Егмонтська група (The Egmont Group) на зустрічі глав фінансових розвідок, яка відбулася у червні 2004 року на о. Гернсі (Великобританія), розглянула заяву про вступ до неї Державного департаменту фінансового моніторингу України і прийняла позитивне рішення про повноправне членство нашої країни у цій міжнародній організації.

Література

1. Гаркуша В., Козляковская О. FATF-off. Рекомендації по избежанию ущерба в связи с введением санкций FATF // Компаньон. — 2003. — № 7. — С. 22—23.

2. Самсоненко Л. НБУ не збирається панькатися з відмивачами “брудних” грошей // Урядовий кур'єр, 7 лютого 2003 р., С. 4.

Проблеми розвитку іпотечного кредитування в Україні

Розвиток ефективних механізмів іпотечного ринку — одна з найактуальніших та найпроблемніших економічних програм, втілення якої сприятиме інтенсивному залученню інвестицій у базові галузі економіки. У статті розглядаються шляхи сприяння розвитку вітчизняного іпотечного ринку, аналізується зарубіжний досвід фінансової державної підтримки іпотечного кредитування житлового будівництва, порушуються питання оптимізації управління процентними ставками.

ШЛЯХИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ІПОТЕЧНОГО РИНКУ

Стан економіки будь-якої країни визначається розвитком виробничого комплексу, який у свою чергу залежить від джерел забезпечення надійного і довгострокового фінансування. Інвестування розвитку української економіки, безумовно, потребує певної державної фінансової підтримки. Одним із найперспективніших шляхів до цього є відповідна організація іпотечного кредитування житлового будівництва.

Іпотека — надійний засіб забезпечення повернення позичкових коштів, стимулювання обороту і перерозподілу нерухомого майна. До того ж, її застосування дає змогу формувати багаторівневий капітал у вигляді заставних та похідних іпотечних цінних паперів. Якщо порівняти вартість рухомого й нерухомого майна, можна зрозуміти, що масштаби іпотечного кредитування в Україні можуть бути незрівнянно більшими, ніж вони є нині.

У процесі інвестування державним або приватним сектором коштів у житлове будівництво вирішується відразу кілька проблем: по-перше, інвестується реальний сектор економіки; по-друге, роботу отримують тисячі будівельників; по-третє, вкладена в будівництво одна гривня залучає в обіг десять гривень з інших галузей, передусім — галузі виробництва будівельних матеріалів та деревообробної.

Згідно з Указом Президента України “Про заходи щодо розвитку іпотечного ринку в Україні” № 695/2002 від 08.08.2002 р. першочерговими завданнями розвитку іпотечного ринку визначено формування нормативно-право-

вої бази, створення системи гарантій та прозорих умов діяльності учасників іпотечного ринку, насамперед шляхом запровадження ефективної системи державної реєстрації прав на нерухоме майно, вдосконалення системи його оцінки, стандартизації діяльності на іпотечному ринку, визначення механізмів страхування іпотечних кредитів, унормування видів іпотечних цінних паперів, визначення порядку їх випуску та обігу, забезпечення належного контролю за ним.

У зв'язку із цим передбачено низку заходів щодо залучення банків до іпотечного кредитування, розширення використання банківських кредитних механізмів та інструментів фондового ринку з метою розвитку ринку іпотеки як засобу концентрації інвестицій у пріоритетних галузях економіки.

Для того, щоб механізми іпотечного кредитування населення працювали ефективно, слід вирішити складну проблему компенсації частини відсоткових ставок за відповідними позичками, адже середні доходи наших співвітчизників недостатні для широкомасштабної реалізації житлового будівництва.

Слід зазначити, що роботу в цьому напрямі уже розпочато. Державним фондом молодіжного будівництва розроблено програму компенсації відсоткових ставок у разі отримання молоддю пільгових кредитів.

Національним банком України внесено пропозиції щодо впровадження механізму адресних субсидій на покриття початкового внеску за квартиру до 40% від її вартості. Пропонується внесення змін до Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб”, мета яких — запровадити ефективний механізм податкових пільг у випадку придбання нерухомості за рахунок іпотечного кредиту.

Важливим етапом на шляху розвит-

ку іпотечного кредитування стало прийняття Верховною Радою України протягом червня 2003 року законів “Про іпотеку”, “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати”, а також “Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю”. Таким чином було стандартизовано й уніфіковано правила застосування іпотеки відповідно до загальноприйнятих міжнародних норм, визначено процедуру перетворення платежів за іпотечними активами у виплати за іпотечними сертифікатами, сформульовано загальні принципи, правові та організаційні засади залучення коштів фізичних і юридичних осіб у фінансування масового будівництва житла, передбачено відповідні моделі взаємодії фінансових установ і будівельних організацій. Отже, на сьогодні в Україні створено необхідну законодавчу базу для розвитку іпотечного кредитування.

Вітчизняні фінансово-кредитні установи порівняно недавно почали надавати цільові кредити на придбання житла. Найактивніше у цій сфері працює банк “Аркада”, який, згідно із Законом України “Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії “Київміськбуд” від 20 квітня 2000 р. № 1674, є уповноваженим банком Київміськбуду. Метою прийняття цього закону стало відпрацювання нових організаційних форм та економічних механізмів стимулювання житлового будівництва і розширення можливостей соціального забезпечення населення України. До 1 січня 2006 року в місті Києві на базі Київміськбуду триватиме економічний експеримент щодо стимулювання розвитку житлового будівництва із залученням коштів фізичних і юридичних осіб на пенсійні вклади (цільовий житловий вклад) із наступним їх спрямуванням на довгострокове кредитування будівництва житла під його заставу.

Кошти, залучені на пенсійні вклади, можуть спрямовуватися “Аркадою” лише на довгострокове кредитування будівництва житла, яке споруджується Київміськбудом. ЗАТ НВО “Созидатель”, який також бере участь у зазначеному експерименті, спільно з Дніпропетровською філією банку “Аркада” пропонує кілька варіантів придбання житла для мешканців міста:

1. Шляхом накопичення квадратних метрів протягом певного або необмеженого часу. Спочатку інвестор може просто накопичувати метри, а досягши

певної їх кількості, закріпити за собою конкретну квартиру та взяти відповідний кредит;

2. Шляхом поступової (до завершення будівництва) оплати загальної площі квартири. У такому випадку можна забронювати квартиру на два дні, здійснити інвестицію в обсязі не менше 30 відсотків від вартості загальної площі, закріпитися на ній і щомісяця рівними частинами викуповувати неоплачений метраж за ціною, що склалася на день оплати. За три місяці до здачі будинку загальна площа квартири має бути проінвестована повністю. Залежно від обраного поверху ціна одного квадратного метра може відрізнятися від базової на 5—10 відсотків;

3. Шляхом кредитування на термін від одного до десяти років (квартира на виплату). Здійснивши інвестицію у розмірі від 40 до 60% від вартості загальної площі квартири, інвестор може оформити кредитну угоду. З моменту її підписання до введення будинку в експлуатацію клієнт сплачує лише відсотки за користування кредитом. А повертає позику щокварталу після здачі будинку в експлуатацію. Відсотки за користування кредитом нараховуються щокварталу на залишок позички за ставкою 10.5% річних. І кредит, і відсотки обчислюються в одінах — обліково-розрахунковій одиниці індексації, курс якої встановлюється щотижня на базі даних Держкомстату України про рівень інфляції.

Крім "Аркади", кредитуванням під заставу майна нині займається багато українських банків. Якщо узагальнити цей досвід, то виявимо, що найпоширенішими нині стали такі види позичок:

1. Кредити, які надаються юридичним і фізичним особам на придбання й облаштування землі під майбутнє житлове будівництво;

2. Короткострокові позички на будівництво (реконструкцію) житла, що надаються фізичним і юридичним особам для фінансування будівельних робіт;

3. Довгострокові кредити, які надаються фізичним і юридичним особам з метою придбання житла.

Забезпеченням кредиту здебільшого є застава позичальником нерухомого майна (включаючи те, що споруджується або купується за рахунок позички) та майнових прав на нього.

Специфікою української банківської системи є її універсальність, тобто виконання одним банком практично всіх банківських операцій та надання широкого спектра відповідних послуг. В економічно розвинутих країнах банківські

системи більшою мірою спеціалізовані: є банки розрахункові, інвестиційні, іпотечні. Подібний поділ потрібен для повнішого задоволення наростаючих потреб споживачів. У міру розвитку українського іпотечного ринку теж з'являтимуться нові види послуг, що неминуче приведе до створення цілої мережі спеціалізованих банківських установ.

Передусім необхідно створити систему, яка б стимулювала банки надавати кредити під будівництво і придбання житла на термін хоча б від 10 до 15 років.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Досвід економічно розвинутих та деяких країн, що розвиваються, свідчить про важливість для розвитку іпотечного бізнесу державної підтримки, спрямованої передусім на стимулювання іпотечного кредитування населення. Для прикладу візьмемо сусідню нам Білорусь і одну з провідних західноєвропейських країн — Німеччину.

Так, у 1999 році на підставі постанови Ради міністрів Білорусі в республіці було розпочато базовий державний експеримент із впровадження системи будівельних заощаджень, який по суті є варіацією однойменної німецької моделі.

Згідно з нею майбутні власники житла накопичують 50% вартості квартир, після чого другу її половину одержують у вигляді довгострокового кредиту. Зауважимо, що білоруська система не є суто банківською. Вона — фінансово-будівельна. Тобто всі накопичення (в тому числі — й позичена частина) фіксуються не у грошовому вираженні, а й у квадратних метрах. Це обумовлено головним чином наростанням інфляції.

Експеримент показав: лише за жовтень 1999 року і тільки в Мінську в рамках експерименту було залучено від населення 60 млрд. крб. (у базових цінах 1991 року це — понад 2 млн. крб.). Характерно, що темпи зростання надходжень під час експерименту білорусам довелося навіть стримувати, інакше сума зібраних коштів могла б сягнути 4 млн. крб. у цінах 1991 р. і практично не була б освоєною.

Прикметною особливістю білоруської програми державної фінансової допомоги інвесторам житла за рахунок державного і місцевих бюджетів є те, що вона надається всім громадянам,

які беруть участь у даній програмі. Це стимулює збільшення обсягів грошових накопичень населення.

Акцентуємо увагу на тому, що система будівельних заощаджень, окрім іншого, є могутнім фінансовим мультиплікатором. Нею передбачається приблизно семирічне накопичення громадянами коштів, які впродовж цього періоду використовуються для фінансування реального сектору економіки. У результаті в країні зростає інвестиційний потенціал, збільшуються надходження до державного бюджету. Як правило, вони значно перевищують витрати на преміювання громадян — учасників програми, що й спричиняє ефект фінансового мультиплікатора, який, за оцінками білоруських економістів, становить приблизно 2.5. Тобто вкладення однієї грошової одиниці в реальний сектор економіки сприяє збільшенню валового внутрішнього продукту на 2.5 грошової одиниці.

Обчислення, виконані на базі даних Міністерства статистики Білорусі, засвідчують цікаву закономірність: за умови повної відсутності преміювання учасників програми (надання їм державної фінансової допомоги), в ній погодилися б узяти участь 70 тисяч сімей. При цьому можливі витрати бюджету дорівнювали б нулю, надходження могли б досягти майже 1 трлн. крб. за нинішніми цінами. За умови преміювання в розмірі 5% від вартості квартири до системи могли б долучитися 110 тисяч сімей. При цьому бюджетні витрати становили б 250 млрд. крб., надходження (завдяки фінансовій мультиплікації та реальному збільшенню інвестицій у житлове будівництво) — понад 3 трлн. крб. Коефіцієнт ефективності в такому випадку дорівнював би 12.2.

Отже, чим більша премія, тим значнішими виявляються обсяги інвестицій, тим більше житла може бути побудовано за їх рахунок. Однак є межа ефективної державної фінансової підтримки іпотечного кредитування. Як показують проведені обчислення, прибуток бюджету зменшується до нуля, коли розмір премії перевищує 41% від вартості квартири.

Слід зауважити, що в Білорусі субсидування носить соціальний характер: його обсяги поставлені в залежність від матеріального стану позичальника — чим він гірший, тим більший розмір субсидій. Такий підхід суперечить міжнародній практиці, адже йдеться про субсидування купівлі громадянином власного житла.

Досвід економічно розвинутих країн

засвідчує, що ефективнішою є практика узалежнення розміру субсидій лише від обсягу накопичень учасника системи будівельних заощаджень.

До речі, в Німеччині, як і в деяких інших країнах, де застосовується система будівельних заощаджень, її учасники не зобов'язані використовувати накопичені кошти лише на придбання житла. Незважаючи на це, і вони мають право на одержання субсидій (державних премій). Таким чином держава заохочує населення зберігати гроші в будівельних ощадних банках. Це вигідно і їй (адже гроші працюють у реальному секторі економіки), і людям.

Варто зауважити, що системи будівельних заощаджень поширеніші в країнах, які лише стали на шлях економічного розвитку на ринкових засадах. У економічно багатих державах вони, безумовно, теж застосовуються, але порівняно в менших масштабах. Скажімо, в сучасній Німеччині частка коштів, акумульованих за допомогою зазначеної системи, не перевищує 15% від загального обсягу інвестицій у житлове будівництво. А в гірші для німецької економіки часи — маємо на увазі повоєнний період — цей показник досягав 80%.

Нині німецький досвід активно впроваджують країни — колишні члени Ради економічної взаємодопомоги: Словаччина, Чехія, Угорщина, Польща. Узагальнюючи досвід цих країн щодо реалізації програм житлового будівництва, можна виділити такі основні напрями сприяння органів державної влади становленню і розвитку іпотеки:

- ♦ захист інтересів вкладників, позичальників і кредиторів шляхом розроблення та впровадження нормативних актів, методичних і інструктивних матеріалів;
- ♦ зниження ризиків кредиторів завдяки застосуванню урядових гарантій та систем страхування;
- ♦ субсидування цільових ощадних рахунків, призначених для придбання нерухомості, її реконструкції чи ремонту;
- ♦ безоплатні державні внески на ці рахунки, пропорційні обсягам заощаджень вкладників;
- ♦ оплата частини процентної ставки за іпотечним кредитом;
- ♦ вилучення із суми, оподатковуваної прибутковим податком, відсотків за іпотечним кредитом.

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕНТНИМИ СТАВКАМИ

Для комерційних банків у контексті теми, що розглядається, базовим є питання встановлення процент-

них ставок і термінів кредитування.

Інститут економіки міста (США) розробив спеціально для України інструмент іпотечного кредитування з регульованою відстрочкою платежів (ІРВП). Мова йде про застосування двох різних процентних ставок. Одна покликана забезпечувати прибутковість кредитних операцій для банку, інша — робити кредит доступним для позичальника. Розмір першої (так званої контрактної) ставки, яка зазвичай є вищою, обчислюється (з урахуванням фіксованого банківського прибутку) на основі процентної ставки, що складається на міжбанківському кредитному ринку. Тобто вона змінюється водночас із кредитною ставкою на ринку МБК, що забезпечує наданий іпотечний позичці фіксований прибуток.

Регулярні щомісячні платежі за кредитом, які здійснює позичальник, обчислюються за так званою платіжною ставкою. Різниця між сумами, нарахованими за контрактною і платіжною ставками, регулярно додається до суми основного боргу позичальника.

На думку більшості фахівців, механізм ІРВП надійно захищає банк від ризику процентної ставки. Однак його застосування передбачає можливість оперативного одержання достовірної інформації про ставки за міжбанківськими кредитами. До того ж використання кредитних інструментів, які дають змогу індексувати основну суму боргу (тобто переносити основні виплати за позичкою на пізніші терміни кредитного періоду), загострює проблему зростання обсягів кредитної заборгованості та негативної амортизації, що збільшує ризик ліквідності.

Зазначена проблема характерна для всіх іпотечних кредитів, у процесі обслуговування яких допускається відстрочка платежів. Тому банкам рекомендується тримати у вигляді позичок, які індексуються, лише невелику частину своїх активів, особливо в перші роки погашення цих кредитів.

Інструмент іпотечного кредитування з регульованою відстрочкою платежів загалом прийнятний для України і може в ній успішно застосовуватися. Проте за однієї умови — якщо буде вироблено механізм компенсації кредитору упущеної (у зв'язку з відкладеними платежами за кредитом) вигоди.

Фахівцями управління Національного банку України у Дніпропетровській області проаналізовано структуру активів і пасивів банківської системи регіону з точки зору регулювання рівня процентних ставок у процесі іпотечного кредитування. Ними рекомендо-

вано застосовувати низку обмежень щодо їх розміру. Зокрема:

1. Відсотки за іпотечними кредитами не повинні бути нижчими від найвищих у банківській системі України ставок за строковими депозитами фізичних осіб у відповідній валюті. При цьому слід зважати на те, що залежність між термінами залучення та рівнем ставки не завжди прямо пропорційна. Тобто слід аналізувати максимальні ставки за всіма видами вкладів;

2. Процентні ставки за житловими іпотечними кредитами, які надаються в національній валюті, можуть бути фіксованими або плаваючими. У разі застосування плаваючої ставки її рівень необхідно пов'язувати зі зміною середніх ставок кредитування, максимальних ставок залучення коштів фізичних осіб та обліковою ставкою НБУ. Зауважимо, що фактична залежність між динамікою зазначених вище процентних ставок, яка спостерігається протягом останніх п'яти років, є лінійною;

3. Статистичні розрахунки щодо динаміки процентних ставок за депозитами і кредитами показали, що рівень ставок залучення та розміщення банківських ресурсів в Україні доволі стабільний, тож періодичність зміни відсоткових ставок не повинна бути частою (ці зміни мають відбуватися не частіше, як двічі на рік; причому перший раз ставка повинна змінюватися не раніше, ніж через рік після укладення кредитної угоди);

4. Платежі за житловим іпотечним кредитом мають здійснюватися не рідше, ніж щомісячно в сумі погашення визначеної частини основної суми боргу та сплати процентів. Така періодичність відповідає порядку нарахування відсотків.

Підбиваючи підсумки, нагадаємо відому істину: рівень розвитку ринку нерухомості характеризує ступінь досконалості національної економіки. В українських умовах формування ринку нерухомості є одним із основних чинників утвердження ринкової економіки. Від його розвитку значною мірою залежатиме прогрес в інших сферах народного господарства.

Олексій Ткаченко,
начальник відділу банківського нагляду
управління Національного банку України
у Дніпропетровській області.

Олена Заруцька,
заступник начальника відділу —
завідувач сектору інспекційних
перевірок управління Національного
банку України у Дніпропетровській
області. Кандидат економічних наук

Актуальне видання з організації складання та виконання бюджету

“Бюджетний менеджмент” — новий підручник із серії навчальних посібників, виданих у рамках програми “До 100-річчя Київського національного економічного університету (1906–2006 рр.)”.

Допитливий читач у самій назві книги розгледить пізнавальну інтригу, зауваживши незвичне поєднання в одному словосполученні термінів “бюджет” і “менеджмент”.

Сьогодні в Україні проблема ефективного управління бюджетом належить до найгостріших як в економічному, соціальному, так і в політичному контекстах. У підручнику “Бюджетний менеджмент” аналізуються ці зловісні питання і проливається світло на майбутні проблеми.

Бюджетний менеджмент: Підручник / В.Федосов, В.Опарін, Л.Сафонова та ін.; За загальною ред. В.Федосова. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.

Серед фінансових методів вирішення завдань щодо створення сприятливого середовища для розвитку ринкових відносин провідне місце посідає бюджетна система. Бюджет, відображаючи грошові відносини між державою та підприємствами, організаціями і населенням у процесі створення централізованого фонду грошових коштів, їх використання на фінансування розширеного відтворення, утримання органів державної влади та управління, зміцнення обороноздатності країни, здійснення заходів у галузі освіти, науки, культури, охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо, є основним знаряддям перерозподілу валового внутрішнього продукту.

Забезпечення сталих темпів економічного зростання, необхідних для підвищення добробуту народу, формування економічних умов для інвестиційно-інноваційного розвитку суспільного виробництва потребує ефективних організаційних і правових механізмів. Бюджетна система, вирішуючи завдання щодо створення сприятливого середовища для економічного та соціального розвитку, в ринкових умовах стає основним інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів.

Отож вельми важливим і своєчасним є вихід у світ підручника “Бюджетний менеджмент”, у якому детально висвітлюється організація роботи зі складання та виконання бюджету, складові бюджетного менеджменту: формування показників бюджету, його виконання, облік, звітність, контроль за виконанням. У новому виданні на основі ґрунтовного аналізу міжнародного досвіду бюджетного менеджменту і вітчизняної практики складання та виконання бюджету сформульовано уявлення про оптимальний бюджет, показано механізми управління бюджетним процесом, принципи та процедури фінансування державного сектору.

Особливістю підручника є комплексність висвітлення організації роботи з формування і виконання бюджету, що вигідно вирізняє його серед попередніх видань у цій галузі знань. У виданні використано новітні нормативно-правові й аналітичні матеріали органів законодавчої та виконавчої влади.

Книга складається із передмови, п'яти частин та 15

розділів. Послідовний розгляд механізмів менеджменту дає змогу зрозуміти логіку управлінських рішень щодо реалізації бюджетного процесу.

У першій частині розкрито сутність і структуру бюджету країни. Автори розглядають його як сукупність законодавчо регламентованих відносин між державою та юридичними і фізичними особами у сфері розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, а за певних умов — і національного багатства з метою формування й використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для виконання державою її функцій. Важливим є порівняльний аналіз фінансових моделей адміністративної та ринкової економік, — американської, скандинавської та західноєвропейської. У цій же частині характеризуються роль і місце бюджету у фінансовому механізмі держави.

Друга частина підручника присвячена проблемам управління бюджетним процесом. Особливу увагу приділено питанням організації та методики бюджетного планування. Детально розглянуто програмно-цільовий метод формування видатків бюджету, наголошено на необхідності ефективного використання грошових ресурсів з метою отримання конкретних результатів.

Вдало вбудовуються у загальну логіку викладу третя і четверта частини підручника стосовно організації і порядку обліку виконання бюджету і звітності й контролю за виконанням бюджету.

У підручнику ґрунтовно висвітлено й узагальнено світовий досвід і практику здійснення бюджетного менеджменту, розглянуто сучасні фінансово-управлінські технології формування бюджету, організацію бюджетного контролю в демократичному суспільстві.

Оцінюючи позитиви рецензованого видання, на жаль, не можна не помітити окремих його недоліків. У підручнику вкрай побіжно розкрито сутність бюджетного устрою: зазначено лише, що він показує, “у який спосіб побудована бюджетна система”, тобто відображає організацію вертикальної структури бюджету держави за рівнями влади. Насправді ж бюджетний устрій — ширше

поняття: йдеться про організацію бюджетної системи, принципи її побудови, структуру, взаємозв'язок бюджетів, що входять до її складу, — він визначається державним устроєм та адміністративно-територіальним поділом.

Говорячи, що принципи побудови бюджетної системи є головним елементом бюджетного устрою, автори в підрозділі 3.1 “Основи бюджетного устрою” підручника зазначають лише про два з них: єдності й автономності. На їхню думку, принцип єдності означає, що всі бюджети становлять у сукупності єдине ціле — зведений бюджет, який затверджується і виконується у загальному обсязі. При цьому зауважено, що такий бюджет може складатися і як довідковий документ для визначення загальної суми бюджетних коштів — він ніким не затверджується і ніхто не відповідає за його виконання. Інші принципи побудови бюджетної системи згадуються у підрозділі 3.2, що має назву “Склад і структура бюджетної системи України”.

Недостатньо розкрито сутність бюджетного процесу. За твердженням авторів, він характеризує і відображає систему управління, яка, у свою чергу, включає органи управління бюджетом, структуру та методологію бюджетної діяльності. Структурно бюджетний процес містить три складові: бюджетне планування, виконання бюджету, складання і затвердження звіту про його виконання. Насправді ж бюджетний процес — це регламентована правовими нормами діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів. Зміст цього процесу визначається державним і бюджетним устроєм країни, бюджетними правами відповідних органів влади.

Характеризуючи структуру бюджетної системи України,

автори, посиляючись на положення вітчизняного Бюджетного кодексу, акцентують увагу на її дворівневому поділі та зазначають, що вона охоплює державний бюджет і місцеві бюджети — Автономної Республіки Крим, обласні, районні, бюджети міст, селищ, сіл та їх об'єднань. Однак на рис. 8 у підручнику бюджет Автономної Республіки Крим не включено до складу місцевих бюджетів, тобто рисунок побудовано так, ніби в Україні існує тривірнева бюджетна система. Зроблений у подальшому висновок, що бюджетна система нашої країни налічує чотири рівні (загальнодержавний, обласний та Автономної Республіки Крим, районний, низовий) не має відповідного теоретичного обґрунтування і не відповідає положенням бюджетного законодавства.

В окремих випадках дається, на наш погляд, неправильне трактування деяких понять. Наприклад, на сторінці 108 вказується, що бюджетні субвенції — це такий вид бюджетного субсидіювання, який передбачає пайову участь кількох бюджетів у фінансуванні певних видатків чи проєктів. Це не відповідає як світовій практиці, так і терміну, який визначено у Бюджетному кодексі України.

Безумовно, перелічені зауваження не применшують значення підручника — вони, швидше, свідчать про резерви для роботи над наступним виданням.

Загалом праці притаманні численні позитивні якості: високий науковий рівень, доступність викладу матеріалу, логічність і структурованість побудови. Підручник прислужиться як студентам, аспірантам, викладачам вузів, так і практикам — працівникам фінансових установ.

Станіслав Буковинський,
кандидат економічних наук, доцент.

На правах реклами/

Клініка лікаря М.О.Трофіменка

Захворювання опорно-рухового апарату за своєю поширеністю поступаються хіба що захворюванням зубів. Справді, ну в кого з нас хоча б раз не болів попереk? А про остеохондроз і козати нічого: після 30-річного віку цей діагноз ставлять кожному другому. Всім відомо, як важко в наш час отримати кваліфіковану медичну допомогу і як непросто навіть за великої кількості реклами обрати саме те, що потрібно! Чого лише не пропонують, починаючи від мануальної терапії і різного роду витягувань хребта і закінчуючи “диво-дошкою”, завдяки якій через півроку занять на ній зникають міжхребцеві грижі. Ось тільки пацієнтів, розчарованих цими методами лікування, з кожним днем стає все більше і більше.

Утім, сьогодні мені хочеться розповісти про клініку лікаря М.О.Трофіменка, де, можливо, вперше у вітчизняній медицині пацієнтам, прийнятим на лікування, гарантується відчутне поліпшення самопочуття вже після першого сеансу і повна відсутність ускладнень від лікування, що застосовується. В тому, що це справді так, легко переконатися. Варто лише зайти на сторінку “відгуки” сайту клініки в Інтернеті.

За останні 5 років через клініку пройшло більше трьох тисяч пацієнтів, які страждають від таких захворювань, як остеохондроз, сколіоз, артрози і різноманітні форми радикулітів, навіть у поєднанні з міжхребцевими грижами. Серед пацієнтів були й прооперовані раніше з приводу цих же міжхребцевих гриж, які звернулися через

рецидиви болю. Лікування проводилося за методом, розробленим лікарем М.О.Трофіменком і запатентованим в Україні. За весь час не було жодного випадку ускладнення від проведеного лікування. А прооперовані раніше пацієнти шкодували, що свого часу погодилися на операцію.

Переваги запропонованого методу перед тими, що існували раніше, очевидні й виражаються у скороченні термінів лікування, а пацієнти відзначають його ефективність уже після першого сеансу, навіть при запущених формах захворювань на остеохондроз і різноманітні форми радикулітів. Водночас усі пацієнти відчують поліпшення загального самопочуття, підвищення імунітету, нормалізацію артеріального тиску, рівня цукру в крові, поліпшення сну, зору і слуху, а чоловіки — підвищення потенції. Відгуки про це — в Інтернеті на сайті: WWW.TROFIMENKO.COM.UA.

Чудові результати спостерігаються і в пацієнтів зі сколіозом. У більшості випадків уже після першого лікувального сеансу батьки зауважують позитивну динаміку в лікуванні хребта дитини. А ко-

ли переконаються, що ця динаміка має стійкий характер, батьки в захваті, особливо якщо до того безрезультатно побували вже в кількох лікувальних закладах. Не в меншому захваті і пацієнти, що звернулися з приводу артрозів, коли після першого ж сеансу стають на коліно, на яке вже й не пам'ятають, коли ставали...

Нинішнього року М.О.Трофіменко видав книгу “Миофасціальний болевой синдром”, у якій доступно розкрив сутність причин виникнення остеохондрозу, сколіозу, радикулітів, міжхребцевих гриж та інше, а також дав рекомендації з профілактики захворювань. Із цієї книги читач дізнається, чому витягування хребта не дає бажаного результату і чому не слід поспішати оперувати міжхребцеву грижу. А також чому застосування корсетів при сколіозах та радикулітах, супінаторів при плоскостопості і стремен Павлика при так званій “дисплазії тазостегнових суглобів” не лише не приносить користі, а й шкодить пацієнтам. А спортивні тренери дізнаються, як можна вже у дитячому віці виявити безперспективних спортсменів.

Придбати книгу можна в клініці: (044) 235-93-28 або 296-37-77 чи накладною платою, замовивши її за тел.: (044) 202-33-24. Електронна версія книги є в Інтернеті.

КЛІНІКА ЛІКАРЯ М.О.ТРОФІМЕНКА

Ліцензія МОЗ України АА № 487023 від 11.03.2003 р.

Найкращі результати в Україні і не тільки...

Лікування остеохондрозу, сколіозу і будь-яких форм радикулітів, навіть у поєднанні з міжхребцевими грижами!!!

Тел.: (044) 235-93-28, 296-37-77

Подробиці в Інтернеті на сайті: WWW.TROFIMENKO.COM.UA

Кліффорд Мішлер: “Якість українських монет — на рівні світових стандартів”

Нещодавно Національний банк України відвідав член Американської нумізматичної асоціації, член редакції нумізматичного каталогу “Krause Publikation” та конкурсної комісії “Монета року” Кліффорд Мішлер. У рамках програми перебування відомого колекціонера і громадського діяча відбулася офіційна зустріч із керівництвом Національного банку. Протокольний захід перетворився на тривалу дружню бесіду, конструктивний обмін думками та рекомендаціями, планами на майбутнє.

На зустрічі в Національному банку України з Кліффордом Мішлером були присутні заступник Голови НБУ В.Л.Кротюк, провідні фахівці з монетного виробництва департаменту готівково-грошового обігу, банкіри, члени правління Асоціації нумізматів України, науковці та колекціонери.

В.Л.Кротюк розповів про історію монетного виробництва України, його кількісні та якісні показники. Йшлося, зокрема, про те, що Національний банк має намір зменшити випуск нових пам'ятних та ювілейних монет. Так, якщо у 1995—1999 рр. щороку випускалося 11—15 назв таких монет, то в нинішньому їх кількість сягнула вже 30. Заступник Голови НБУ розповів також про вітчизняний досвід роботи з колекціонерами, механізми популяризації та розповсюдження нумізматичної продукції. В.Л.Кротюк вручив Кліффорду Мішлеру колекційну монету “Не вмирає душа наша, не вмирає воля...” та каталог українських монет.

Цікаво було почути від пана Мішлера про те, що ще п'ять років тому в США карбувалося 5—6 нових монет на рік, і це вважалося досить багато. Нині у Сполучених Штатах діє закон, згідно з яким випуск монет обмежено до 2—3 одиниць щорічно. Проте у цій країні добре працює нова нумізматична програма “25 центів — 50 штатів”: кожен штат представлений спеціальною монетою номіналом 25 центів. У США протягом 50 років дошукувалися ідеї випуску такої монети, яка б водночас поєднувала якості й характеристики обігової та колекційної монет. Пропозицію щодо втілення програми “25 центів — 50

штатів” підтримав Конгрес США і сьогодні вона захопила всю країну. Кліффорд Мішлер зауважив, що коли така монета потрапляє до рук навіть не колекціонера, людина вже не хоче розлучатися з нею.

Свої коментарі, погляди на сучасне монетне виробництво пан Мішлер викладав як колекціонер із піввіковим стажем. Чому люди збирають монети? Тому що це цінність, а вже потім — із бажання й потреби щось збирати. Він зазначив, що прагнення колекціонувати не завжди (власне ніколи) не збігається з фінансовими можливостями колекціонера — його бюджет не встигає за темпами випуску монет. Це, звичайно, слід враховувати виробникам, як і те, що ціна монет, наприклад, однієї серії, має бути різною.

Характеризуючи українське монетне виробництво, Кліффорд Мішлер відзначив щонайперше якість наших монет. Вона — на рівні світових стандартів. Зазначив також, що у нас успішно зберігаються інтегральність, традиції монетних серій, зокрема історичних. Мішлер наголосив, що в цьому сенсі українське монетне виробництво досягає якісного рівня продукції монетного двору США, Австрійського та Фінського монетних дворів.

Як позитивну якість українського досвіду підготовки до випуску монет він розцінив те, що Національний банк України прислухається до думок та побажань вітчизняних нумізматів.

Окремо американський гість зупинився на деяких аспектах видання каталогу “Krause Publikation”. Учасники зустрічі дізналися, що можлива поставка та реалізація цього нумізматичного каталогу в Україні, однак найближчим

Заступник Голови НБУ В.Л.Кротюк
вручає Кліффорду Мішлеру
пам'ятні сувеніри.

часом не планується видавати його ні українською, ні російською мовами.

Чимало цікавого Кліффорд Мішлер розповів про діяльність Американської нумізматичної асоціації. Це одна з небагатьох громадських організацій США, яка має статус федерального значення. Вона провадить значну організаторську і просвітницьку роботу. Її численні секції та відділення вивчають різні аспекти грошового обігу минулих часів і сьогодення, публікують власні розвідки. Особливу увагу асоціація приділяє роботі зі школярами. Для них регулярно організовуються виступи, проводяться виїзні навчання, спеціальні семінари, формуються недорогі набори грошових знаків різних країн світу з короткими історичними та географічними описами цих країн.

Американська нумізматична асоціація спільно з нумізматичними організаціями країн Західної Європи та Південно-Східної Азії регулярно проводить спеціальні конвенції. Вони є чудовою нагодою купити або продати монети чи іншу нумізматичну продукцію, ознайомитися з новими випусками пам'ятних та інвестиційних монет емісійних інститутів різних країн, побачити новітні досягнення монетних дворів у художньому оформленні і технології карбування монет, провести переговори, укласти ділові угоди тощо.

Саме під час проведення 113-ї міжнародної конвенції Американської нумізматичної асоціації, учасником якої був і Національний банк України, відбулася плідна зустріч української делегації з паном Мішлером.

У рамках свого офіційного перебування в Україні Кліффорд Мішлер з великим зацікавленням ознайомився також з роботою Монетного двору Національного банку України.

Зоя Гавриленко,
Вісник НБУ.

**В'ячеслав
Зубарєв**

Викладач Інституту інвестиційного менеджменту, член Товариства фінансових аналітиків

В умовах посилення конкуренції, нестабільності фінансової системи великого значення набувають питання безпеки суб'єктів господарювання від потенційних загроз. Одним із дієвих складових комплексної системи їх захисту від впливу можливих негативних факторів є страхування. Автор розглядає можливість цілого спектра страхового захисту, який сьогодні може бути запропонований банкам України.

Банк і страхування: “за” і “проти”

Економічний розвиток України в сучасних ринкових умовах набуває все виразніших ознак ефективного використання фінансових ресурсів держави.

Фінансова політика — це досить складна сфера діяльності законодавчої і виконавчої влади, яка включає заходи, методи та форми організації, використання фінансів для забезпечення економічного і соціального розвитку країни. У цьому складному процесі провідна роль, безперечно, належить банкам [1, с. 57].

Банківський бізнес у нашій країні, як і вся її економіка, перебуває сьогодні у стадії становлення і пошуку. Хоча, звичайно, банківський сектор уже суттєво відрізняється від того, що був на початках формування незалежної Української держави. Однією з головних засад, на яких базується сьогодні ідеологія банківського бізнесу, на наш погляд, є його власна безпека. Про актуальність і неоднозначність цього питання свідчить увага до нього засобів масової інформації, численні семінари за участю впливових міжнародних експертів.

Люди цілком природно прагнуть захиститися від небезпеки, що загрожує їм втратою життя, майна тощо. Така потреба у захисті дуже близька до їх первинних (фізіологічних) запитів та прагнень [2, с. 9]. Існує чимало форм захисту. В аспекті ж банківської діяльності особливої уваги заслуговує одна з них — страхування, без якого сьогодні на розвинутих фінансових ринках неможливо гарантувати повноцінну безпеку фінансово-кредитних установ.

Ризики, котрі супроводжують діяльність фінансових компаній, банків, професійних учасників фондового ринку, вельми різноманітні як за своєю суттю, так і за можливими наслідками. Відповідно до класифікації Базельського комітету з нагляду за банківською діяльністю (Basel Committee on Banking Supervision (BCBS)), до основних таких ризиків належать:

- ♦ ринковий ризик;
- ♦ кредитний ризик;
- ♦ ризик процентних ставок;

- ♦ ризик ліквідності;
- ♦ страховий ризик;
- ♦ правовий ризик;
- ♦ ризик ділової репутації;
- ♦ операційний ризик (виходячи з

трактувань Базельського комітету і загальноприйнятої практики, усі види кримінальних дій щодо банку належать до сфери операційного ризику).

У процесі банківської діяльності ці ризики активно взаємодіють, впливаючи один на одного. Так, сьогодні особливу роль у взаємовідносинах банків із клієнтами і партнерами відіграє ділова репутація останніх — вона є для банку гарантією власної безпеки та уникнення фінансових втрат.

Ризики потребують грамотного управління. У практиці розвинутих фінансових ринків у комплексі з превентивними, обмежувальними заходами, політикою уникнення ризику вже понад 50 років активно використовується *страхування*. Показовий факт: за даними дослідження Price Waterhouse Coopers, в останні два роки 42.5% великих європейських компаній стали жертвами різноманітних злочинів економічного характеру та зазнали збитків за цей період на суму 3.6 млрд. євро, а в США щорічні економічні втрати лише від шахрайства оцінюються ФБР у 160—200 млн. доларів.

18 травня 2002 року інтернет-портал bankir.ru провів спеціальне опитування, яке дало змогу проаналізувати думку банківських фахівців щодо необхідності страхування кримінальних ризиків. 12.1% опитаних висловилися за необхідність страхування банків від злочинів, пов'язаних із нечесністю (нелояльністю) їх власних співробітників; 11.5% вказало на пріоритетність страхування “класичних” ризиків, пов'язаних із цінним майном, яке знаходиться у сховищах банку або перевозиться інкасаторами; 14.3% виділило як основний ризик, що потребує страхування, злочини, пов'язані з підrobкою банківських документів, цінних паперів, а також фальшивою валютою; 18.1% учасників опитування надало особливої уваги “інформаційний” складовий сучасного банківського криміналу, а саме — злочинам, пов'язаним з електронни-

ми і комп'ютерними системами банку. Зазначимо, що більше третини опитаних (36.8%) наголосило на необхідності комплексного страхування всіх кримінальних ризиків, у тому числі й перерахованих нами. І, на решті, лише 7.1% респондентів узагалі не вважає за потрібне страхувати ризики злочинних посягань на банки.

Перелічимо основні аргументи на користь страхування як засобу гарантування безпеки бізнесу.

Перший. У діяльності банків, особливо сьогодні, коли активно поширюються нові фінансові та інформаційні технології, виникають ризики, від яких не можна захиститися традиційними засобами безпеки, хоча нехтувати ними просто неможливо. Це стосується передусім професійної відповідальності банків та окремих службовців, помилки яких можуть швидко призвести банківську установу до банкрутства (як, наприклад, операції Ніка Лісона — співробітника одного з найстаріших банків Великобританії — Barings на Гонконгській біржі).

Саме про такі типи порушень ідеться у страховому покритті банківських ризиків. Мовиться про поліси страхування професійної відповідальності та страхування відповідальності директорів і службовців.

Опитування, проведене американським інститутом комп'ютерної безпеки (Computer Security Institute) у 2002 році серед 538 корпорацій, показало, що загальна сума збитків від фінансового шахрайства з використанням комп'ютерів порівняно з 2001 роком збільшилася в 1.7 рази і сягнула 92 935 500 доларів!

Другий. Моду і стандарти фінансових операцій сьогодні у світі диктують ринки США та Західної Європи. Вони визначають також стандарти фінансової звітності тощо через міжнародні структури (наприклад, Basel Committee on Banking Supervision, International Association of Insurance Supervisors, FATF). Україна вельми зацікавлена у співробітництві із цими організаціями. Дотримання встановлених стандартів передбачає також наявність обов'язкового страхування професійних учасників фінансових ринків (зокрема фінансових посередників). Слід зазначити, що саме банківські установи США та країн Західної Європи є основними споживачами банківських страхових продуктів.

Спеціалісти наголошують, що розширення обсягу фінансових послуг відбувається за умов посилення кон-

центрації фінансово-промислового капіталу, інтернаціоналізації фінансових ринків, глобалізації фінансових потоків [3, с. 36].

За даними дослідження, проведеного 2003 року Базельським комітетом з банківського нагляду, розмір збитків від кримінальних дій та шахрайства становить близько 30—35% від загальних втрат у сфері операційного ризику.

Третій. Страховий захист сьогодні є оптимальним аргументом у співвідношенні вартість — якість.

Четвертий. Імплементация й інтеграція страхової та інших галузей фінансового ринку. Активними учасниками ринку фінансових послуг є також будівельні ощадні каси, лізингові товариства, а крім того — небанківські установи: торгові будинки, супермаркети, поштова торгівля [4, с. 980].

Звичайно, на "окремо взятому" українському фінансовому ринку ще деякий час можна не звертати уваги на ці стандарти і практику діяльності розвинутих ринків. Але, звісно, довго так тривати не буде. Жодний фінансовий ринок не може існувати відокремлено. Ось чому, на наш погляд, назріла необхідність розпочати роботу щодо запровадження в Україні комплексного банківського страхування.

Управління ризиками і страхування — основні складові безпеки і стабільності бізнесу загалом і банківського зокрема в усьому цивілізованому світі. Тому забезпечення страхового захисту банків ми розглядаємо як один з основних елементів системи банківської безпеки, звичайно, разом з іншими її складовими. Проблеми безпеки бізнесу завжди вважалися пріоритетними. Досить гостро вони постають сьогодні і в Україні.

З розвитком сучасного фінансового ринку представники банківської та страхової галузей усе більше стверджуються на думці про однакову значущість цих сегментів ринку в роботі зі спільними клієнтами [5, с. 313].

Банківський бізнес сьогодні характеризується великою концентрацією грошових ресурсів, і не тільки у формі готівкових та безготівкових коштів, а й у вигляді різноманітних банківських інструментів. Тому банки є найпривабливішими об'єктами для кримінальних зазіхань різних суб'єктів, які можуть діяти не лише ззовні, а й із середини фінансової установи. Широкий спектр заходів, які є складовою частиною банківського страхування з метою запобігання кримінальним, шахрайським та іншим несанкціонованим діям про-

ти банків, спрямований передусім на недопущення можливих злочинів і не тільки. Зрештою, захист банків через страхування (чим він і відрізняється від інших захисних систем) у випадку, якщо злочинний задум вдався, дає змогу банку в короткий термін відновити фінансовий стан і, що важливо, свою репутацію, яка здобувається довго й наполегливо, а втрачається, як відомо, дуже швидко.

Чималу роль у зміцненні банківської безпеки повинні відігравати, на наш погляд, професійні об'єднання банкірів. Принаймні у царині оперативного обміну інформацією, у тому числі з правоохоронними органами, про кримінальні дії, спрямовані як проти банків, так і (що не менш актуально) проти банкірів.

Проте, як свідчить світова практика, разом з ускладненням систем безпеки все винахідливішими стають і злочинці. Їм, як і раніше, вдається порушувати закон, долаючи всі перешкоди, і зводити нанівець авторитетні здобутки у сфері банківської безпеки. Протягом кількох останніх років перелік злочинів, скоєних проти банків, значно збільшився і поширився на комп'ютерне та електронне устаткування. Кількість таких злочинів постійно зростає. Причому виявляють їх, як правило, тоді, коли потяг, як мовиться, вже давно пішов.

Для безпеки банкам зазвичай пропонується комплексне страхування, що включає більше десяти окремих, але взаємопов'язаних полісів. При ухваленні рішення про конкретну програму страхування банку використовують здебільшого два фундаментальні підходи.

Перший, пропонований Bankers Blanket Bond, є сьогодні максимально широким покриттям, як правило — комплексним. Цей підхід має дві суттєві переваги:

- полісом покриваються *всі* ризики банку;
 - банк із таким покриттям не має проблем, виходячи на рівень міжнародного співробітництва.
- Водночас даний підхід має кілька мінусів, особливо відчутних на ринках, які тільки розвиваються:
- ◆ високі франшизи;
 - ◆ висока вартість;
 - ◆ велика кількість усіляких обумовлень.

Крім того, стандартизація, властива будь-яким комплексним системам, має значний вплив на гнучкість покриття та його максимальну адаптацію до конкретних умов. Одне сло-

во, цьому підходу притаманні свої плюси й мінуси.

Другий підхід характеризується вибірковістю підходу за видами покриття, і головна його ознака — *відносна дешевизна* порівняно з першим. При цьому більше уваги приділяється різним нюансам, властивим конкретним умовам. Це робить його дещо привабливішим.

Недоліком цього підходу є поєднання покриття банківських ризиків. Відтак банк ризикує більше, а отже, ризикують і його клієнти.

Зважимо, що будь-який із зазначених підходів не є однозначно хорошим або поганим. Вони просто різні. Перший характерний для розвинутих фінансових ринків, другий — для тих, що розвиваються. Проте жорстка конкуренція і необхідність виходу на нові ринки спонукає прихильників як першого, так і другого варіантів усе більше диверсифікувати їх, унаслідок чого по закінченні переговорів щодо ухвалення конкретного страхового поліса іноді важко визначити, який же підхід було застосовано. Проте це лише на перший погляд, оскільки підсумкові цифри часто нічого не говорять про шляхи, що привели до їх появи. А ці шляхи залежать від таких характеристик конкретного банку, як наявність і рівень розвитку філіальної мережі, ступінь її самостійності, особливості менеджменту в цьому банку, ступінь його стабільності, характер ухвалення рішень і контролю за їх виконанням, система безпеки та захисту інформації тощо.

Очевидно, що банківський ринок сьогодні трохи випереджає страховий за основними показниками діяльності. Проте цей розрив поступово скорочується і з часом повинен зникнути, оскільки національний страховий ринок поступово долає шлях, який свого часу пройшли розвинуті ринки. Про це яскраво свідчать основні тенденції, які характеризують його сьогодні. Згідно з оцінками спеціалістів для сучасного страхового ринку нашої країни найхарактернішими є такі чотири тенденції:

- 1) дерегуляція страхової діяльності;
- 2) стирання граней між державним і приватним страхуванням;
- 3) розвиток банківського страхування;
- 4) поповнення страхових інструментів іншими інструментами фінансового ринку [6, с. 25].

Співробітництво вітчизняних банків зі страховиками нині розвивається за такими основними напрямками:

- ♦ страхування кредитів, що вида-

ються банком;

- ♦ страхування різних фінансових ризиків;

- ♦ страхування майна, що передається банку в заставу;

- ♦ страхування майна банку.

Дослідження, проведені автором, показали, що ризики, які страхують банки, можна поділити на дві категорії — ризикові (де ймовірність настання страхового випадку вища за середню за страховим портфелем) та помірні (де така ймовірність значно менша).

Страхування майна банку та майна, переданого йому в заставу, здійснюється, як правило, кептивними компаніями — такими, які так чи інакше контролюються самим банком, тобто відбувається, власне, самострахування. Ймовірність настання збитку за такими ризиками мінімальна — у межах 1%. Кептивні страховики забезпечують банку страхові послуги, по-перше, за мінімальними цінами, а по-друге, — гроші не виходять із фінансової групи, до якої належить банк.

Основна особливість кептивних компаній полягає в тому, що кошти для самострахування отримують тепер окрему інституційну форму управління. Це зближує такий тип організації страхових відносин із професійним страхуванням [7, с. 175].

Головна проблема в тому, що в разі настання страхового випадку фінансові збитки у повному обсязі несе сама фінансова група або банк, якому належить кептивний страховик. З виникненням проблем у самої фінансової групи кептивний страховик їй уже не зможе допомогти. Тобто така форма страхування є, швидше, формальною. Характерно, що власні автомобілі банк, як правило, страхує не у своїй кептивній компанії, а незалежного страховика.

Загалом страхування у кептивних компаніях виходить за рамки банківського страхування і є темою окремого дослідження.

Зовсім іншу картину спостерігаємо, коли досліджуємо ризики, ймовірність настання яких набагато більша.

Такі операції, як страхування кредитів, наданих широкому загалу клієнтів, та кредитів на купівлю автотранспортних засобів банк із задоволенням віддає страховикам, які не входять до його фінансової групи. При цьому їх кількість може сягати десяти. Варто зауважити, що саме страхування кредитних ризиків є першою і найбільшою ланкою співробітництва банків та страхових компаній. На думку німецького вченого

Юргена Фортерера, історія співпраці банків і страховиків налічує у Європі вже щонайменше 130 років — від часу, коли винахідник кредитних спілок Фрідріх Вільгельм Райффайзен теоретично і практично довів переваги поєднання страхової та кредитної діяльності в одній спеціальній фінансовій установі [8, с. 566].

Цікава ситуація склалася сьогодні зі страхуванням банківських депозитів. Необхідність широко впроваджувати систему страхування банківських депозитів зумовлюється такими чинниками:

- загальним спадом довіри до банків;

- потребою надавати допомогу тим банкам, які потрапили у скрутну фінансову ситуацію;

- необхідністю стабілізації фінансових ресурсів банків та усунення причин передчасної ліквідації депозитів вкладниками;

- необхідністю захисту споживача — клієнта.

З огляду на актуальність цього питання для всіх банківських систем, 30 травня 1994 року Європейський Союз ухвалив спеціальну директиву 94/19/ЄС щодо впровадження програм страхування депозитів країнами — членами Євросоюзу, а також країнами, які мають намір приєднатися у майбутньому до ЄС [9, с. 298].

Незважаючи на те, що необхідність та корисність гарантій за вкладками очевидна, банк не зацікавлений у страхуванні своєї відповідальності — він посилається на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, членами якого є всі банки, котрі залучають кошти населення. Автор у червні 2003 року провів опитування 20 українських банків — найбільших за обсягами залучення депозитів фізичних осіб — і 19 із них висунули саме цей аргумент. Лиш один банк запропонував страхування вкладу.

Вкладника, звичайно, цікавлять переважно відсотки, а страхування вкладу потребує коштів, що знижує суто фінансову складову розміщення депозиту. Тому вкладник сьогодні ще не готовий платити за власну фінансову безпеку, і широке розповсюдження страхування вкладів ще попереду.

Впровадження страхового покриття Bankers Blanket Bond (надалі — ВВВ) також виходить за межі існуючого нині співробітництва банків зі страховиками, оскільки поліс ВВВ є міжнародним, він потребує аудиту за міжнародними стандартами. До того ж обсяги відповідальності за ним —

десятки й сотні мільйонів доларів, які значно перевищують сьогодні можливості всіх національних страховиків, разом узятих (див. таблицю 1).

- ♦ відповідальності директорів і службовців;
- ♦ професійної відповідальності;
- ♦ страхування на випадок захоп-

страхування ризику відбуваються у звичному для таких випадків порядку — через брокера.

Таблиця 1. Показники діяльності страхових організацій України за 2000–2003 рр.

Тис. грн.				
Показники	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Обсяг страхового ринку щодо ВВП, %	1.26	1.48	1.97	3.46
Страхові премії	2 136 350	3 030 507	4 442 133	9 135 269
Страхові виплати	407 127	424 205	543 133	860 564
Сформовані страхові резерви на 31 грудня	959 000	1 185 156	1 896 138	3 774 989
Обсяг сплачених статутних фондів на 31 грудня	511 000	1 036 877	1 550 541	3 523 931
Балансовий прибуток	259 592.5	674 340.2	1 303 322	2 710 836

Тому, з огляду на вищенаведене, впровадження банківського страхування, про яке йдеться у цій статті, виходить за рамки існуючого співробітництва вітчизняних банків та страховиків і спроможне вивести його на якісно інший рівень.

Світовим лідером у сфері страхування / перестрахування ризиків фінансових інститутів є Лондонський страховий ринок, а конкретніше — найстаріший страховий інститут світу — Ллойдс (Lloyd's of London). Саме тут близько 100 років тому було розроблено перше страхове покриття для банків, і сьогодні правила цього ринку стали базовими: їх беруть за основу фахівці зі страхування в усьому світі. 300-річна історія цього страхового інституту — краща гарантія для будь-якого клієнта. Щорічна премія, яку збирає Ллойдс за базовими полісами Bankers Blanket Bond, становить близько 1 млрд. доларів, причому 60% зборів припадає на банки зі США.

Для виникнення і розвитку “фінансового сервісу” американський ґрунт виявився значно сприятливішим, ніж європейський, завдяки ширшій лібералізації фінансового права, слабшому впливу лобістських сил на розвиток ринку, меншій інтеграції банківських структур, також певну роль відіграли елементи американського соціоекономічного характеру поведінки та колосальні обсяги фінансової діяльності країни [10, с. 1464].

У будь-якому разі, якщо йдеться про банківське страхування, мають на увазі такі види страхових покриттів:

- ♦ від комп'ютерних злочинів;
- ♦ зобов'язань перед фінансовими інститутами;
- ♦ сховищ банку;
- ♦ готівки, зокрема при перевезенні;
- ♦ кредитних карт;

лення заручників з вимогою викупу тощо.

СХЕМА ВЗАЄМОДІЇ

Реалізація комплексної програми страхування банку є поетапною, і процедура її така:

♦ насамперед банк подає заяву на страхування, яка передається уповноваженому брокеру; тільки на її основі брокер одержує в андеррайтерів Ллойдсу індикативне котирування, а також вказівки щодо необхідності та обсягу сюрвею;

♦ наступний етап — організація сюрвею; він не займає багато часу і включає підписання договору, оплату послуг сюрвейера, а також безпосереднє проведення огляду; за його підсумками протягом одного-двох тижнів сюрвейер готує чорновий варіант звіту і надає його брокеру та банку; після затвердження звіту його остаточний варіант лягає на стіл андерайтерам, а банк повинен перейти до реалізації викладених у звіті рекомендацій;

♦ врахувавши всі зауваження сюрвейера, андерайтери котирують остаточні умови і, якщо вони влаштовують банк, він видає принципове підтвердження перестрахування (так зване “тверде замовлення” — firm order); з узгодженої між банком і андерайтерами дати останні вважаються зв'язаними договором перестрахування;

♦ затверджується національна компанія-фронтер, яка виписуватиме оригінальний поліс і за посередництва брокера передаватиме ризик до Лондона в уже організоване перестрахування;

♦ за правилами компанії розробляється договір страхування, який підписується банком та страховиком;

♦ взаємовідносини між страховиком та андерайтерами щодо пере-

ЗАЯВА НА СТРАХУВАННЯ

Основою оцінки ризику банку, яку будуть проводити андерайтери Ллойдс, є дані докладної заяви-опитувальника, заповненої страховальником за всіма вимогами, необхідними для страхового покриття чинників ризику.

До заяви обов'язково слід додати останню (а також річну) фінансову звітність банку та висновок аудиторської компанії за підсумками останньої перевірки (бажано англійською мовою), оформлені за міжнародними стандартами.

ПЕРЕДСТРАХОВА ЕКСПЕРТИЗА (СЮРВЕЙ)

Найважливішим елементом у процесі страхування кримінальних ризиків є перед страхова експертиза — сюрвей (survey). Слід зазначити, що остаточне рішення про необхідність проведення сюрвею стосовно банку-страхувальника завжди приймає андерайтер на основі заздалегідь вивченої заяви. Базуючись на повноті даних і додаткової інформації, він **робить висновок** про необхідний йому обсяг сюрвею і самостійно вибирає сюрвейерську компанію. Усе інше — справа брокера.

Узагалі, сюрвей є обов'язковим для банків, які вперше звертаються за покриттям ВВВ і яким необхідні значні ліміти покриття. Сюрвей також обов'язковий, якщо банк піддавався останнім часом значній реструктуризації як у просторовому, так і в управлінському аспектах.

Сюрвей провадиться незалежними висококваліфікованими фахівцями з банківських технологій, безпеки та менеджменту — такі послуги в достатній кількості пропонуються спеціалізованими сюрвейерськими та консалтинговими компаніями, чимало з яких у своїй роботі орієнтується саме на запити страхового ринку.

Залежно від обсягу сюрвею, який диктують андерайтери, він провадиться одним або кількома фахівцями безпосередньо у банку, певних його підрозділах, де вони за посередництва брокерів і посадовців банку-страхувальника знайомляться з його діяльністю, інфраструктурою та менеджментом.

Результатом сюрвею є сюрвейерсь-

кий звіт — доволі обширний документ, призначення якого — дати докладний опис та експертну оцінку таких основних якісних характеристик:

- ♦ загальної інформації про страхувальника;

- ♦ напрямів його діяльності і пропонувананих видів послуг;

- ♦ загальної організаційної структури банку та його корпоративного менеджменту;

- ♦ системи посадових інструкцій;

- ♦ кадрової політики (найм співробітників, звільнення, заохочення, заробітна платня);

- ♦ організації роботи існуючих відділів банку (наприклад, клієнтської, кредитної, поточних операцій, обчислювального тощо);

- ♦ порядку ініціації, підтвердження, адресації, виконання і контролю за ходом виконання різних операцій у межах відділів, системи документообігу;

- ♦ процедур розподілу обов'язків і внутрішнього контролю в кожному відділі;

- ♦ використання комп'ютерних та інших інформаційних систем (типи і характеристики устаткування, програмного забезпечення, контролю доступу);

- ♦ застосування технологій безпеки при здійсненні операцій;

- ♦ фізичної безпеки банку (обмеження доступу на територію, охорони, сигналізації, різноманітних засобів захисту, характеристик процедур зберігання та перевезення цінностей);

- ♦ інших параметрів, на які сюрвейер вважає за необхідне звернути увагу, аналізуючи отримані результати.

Сюрвейерський звіт є конфіденційним. Його пронумеровані копії, крім андерайтера, вручаються тільки банку. Основна мета звіту — дати андерайтеру практичну оцінку безпеки діяльності фінансової установи і відповідного рівня ризику, а також підтвердити дані, наведені у заяві.

Таким чином, можемо зробити висновок, що порядок ціноутворення формується в умовах жорсткої конфіденційності андерайтерами Ллойдсу на основі звіту сюрвейера.

Залежно від розмірів банку і замовленого андерайтерами обсягу огляду вартість сюрвею може коливатися в межах 10–30 тисяч доларів США. Триває ця процедура від кількох днів до двох тижнів.

Важливим елементом сюрвею є перелік рекомендацій щодо поліпшення окремих аспектів та об'єктів безпеки банку (наприклад, найм додаткового працівника для "включення" його

до ланцюжок виконання певної операції з метою розподілу обов'язків і повноважень; установлення додаткових броньованих дверей або телекамер у сховищах; додаткового зміцнення бетоном віконних отворів; зміни графіка чергування охорони у шлюзах розвантаження інкасаторських броньовиків і таке інше). Ці рекомендації оформляються списком із зазначенням індексу важливості і пріоритетів, терміновості виконання. Частина рекомендацій має бути виконана до початку дії страхового покриття, інші — вже у процесі його дії, але в будь-якому разі їх виконання банком-страхувальником у вказаному сюрвейером порядку є обов'язковою умовою ухвалення ризику на страхування та перестрахування.

Весь процес у сьогоднішніх жорстких для страхового ринку умовах може тривати від 1.5 до 3 місяців.

Усе це, як бачимо, має мало спільного зі страхуванням кредитів. Тому давайте розглянемо основні характеристики, властиві цим покриттям.

Поліс зі страхування від комп'ютерних злочинів призначається для захисту від зростаючого ризику, пов'язаного з ускладненням комп'ютерних та електронних систем, що застосовуються для управління рухом грошових коштів між банками і їх клієнтами. Такий поліс забезпечує відшкодування фінансових збитків, завданих третіми особами (однак не покриває втрат, завданих персоналом) унаслідок:

- ♦ для автоматизованих систем — несанкціонованого входу в автоматизовану систему банку;

- ♦ для операційного відділу — юридичної відповідальності перед клієнтами за несанкціонований вхід у систему сервісного бюро при обслуговуванні клієнтів;

- ♦ для електронних даних і середовища — свідомого псування даних, облонок та обчислювальних середовищ, їх крадіжки тощо при зберіганні в автоматизованій системі банку або при переміщенні на носіях інформації;

- ♦ для комп'ютерних вірусів — знищення електронних даних у результаті вірусної атаки;

- ♦ для електронного зв'язку — шахрайського надсилання банку електронних команд розрахунковою агенцією — наприклад, від імені клієнта;

- ♦ для електронних переказів — юридичної відповідальності банку за переказ грошових коштів від імені банку з підробкою його комп'ютерних команд;

- ♦ для цінних паперів на електрон-

них носіях — юридичної відповідальності банку за використання цінних паперів на електронних носіях із центрального депозитарію за підробленими комп'ютерними командами банку;

- ♦ для підробки повідомлень факсиміле — переказу грошових коштів за підробленими інструкціями факсиміле;

- ♦ для переказу коштів за телефонними інструкціями — переказу грошових коштів за шахрайським телефонним запитом від імені клієнта.

За даними опитування, проведеного 2003 року Ernst & Young серед 100 російських компаній (у тому числі банків), 61% респондентів принаймні раз стикався з порушенням комп'ютерної безпеки; 3% прецедентів було пов'язано з фінансовим шахрайством; 43% — з вірусними атаками; 7% — з розкраданням і порушенням цілісності даних.

Бон для банків (фінансових установ). Зобов'язання перед різними фінансовими інститутами про відшкодування їх збитків, завданих у результаті злочинів, є головним у страхуванні від злочинних дій. Даний вид страхування захищає не тільки від злочинів, котрі скоюють треті особи, а й від злочинів, учинених штатними співробітниками (крадіжка, крадіжка зі зломом, підробка або фальсифікація документів тощо). Цей поліс зазвичай купується разом із полісом від комп'ютерних злочинів.

Що ж покриває страхування?

- ♦ стосовно нелояльності (зловживань, шахрайства) персоналу банку — втрату грошей, цінних паперів або інших цінностей. При цьому персоналом ми називаємо штатних службовців. Однак дане визначення може бути розширене і включати також консультантів, стажистів, директорів, які виконують обов'язки службовців;

- ♦ стосовно приміщень — втрату цінностей (готівки, коштовних каменів тощо) з приміщень у результаті грабежу, крадіжки зі зломом, крадіжки та аналогічних злочинів;

- ♦ стосовно підробок — збитки внаслідок фальсифікації або підробки чеків, сертифікатів, векселів, інших загальновідомих банківських інструментів. Відповідальність може бути розширена і включати страхування від підробки на переказ грошових коштів;

- ♦ стосовно цінних паперів — збитки внаслідок прийняття фінансовою організацією підроблених цінних паперів або шахрайськи підмінених,

раніше втрачених або вкрадених;

♦ *стосовно фальшивої валюти* — збитки в результаті зарахування страховальником фальшивої валюти. (У 2000 році за бездоганно підробленими документами з реєстратора “Газпром-банку” — компанії “СР-драга” — було переведено і розпродано на біржі близько 50 млн. акцій “Газпрому”, які належали державній компанії “Росгазифікація”. У результаті позов потерпілої сторони до реєстратора становив понад 19 млн. доларів.)

Поліс страхування сховищ банку забезпечує страхування від усіх ризиків прямої фізичної втрати або пошкодження застрахованого майна, що знаходиться безпосередньо у банківському сховищі, незалежно від причин їх виникнення.

Застрахованим майном при цьому є: грошові кошти, валюта, монети, злитки, будь-які дорогоцінні метали у яких завгодно формах та вироби з них, прикраси, коштовні та напівкоштовні камені, сертифікати акцій, облігації, купони та інші форми цінних паперів, накладні, коносаменти, чеки, платіжні доручення, марки, страхові поліси та інші торгові й неторгові документи чи контракти, що мають грошове вираження, щодо яких страховальник має інтерес або зобов’язання.

Страхове покриття поліса страхування готівки при перевезенні поширюється на будь-яке цінне майно зі списку, наведеного для страхування сховищ, під час його перевезення між безпечними місцями у броньованих автомобілях або кур’єрами, що перевозять цінності в інший спосіб.

Звичайно при цьому страхове покриття діє також і в період короткочасного зберігання такого майна у сховищі, сейфі або іншому безпечному місці.

За статистикою, опублікованою журналом “Security Magazine” у 2002 році, якщо середній розмір збитку від звичайного пограбування банку становить 2.5 тисячі доларів, то від комп’ютерного — 500 тисяч доларів.

Поліс страхування кредитних карт призначений для покриття різноманітних кримінальних ризиків емітентів пластикових карт, а саме:

- ♦ виготовлення і розрахунки за фальшивими картками;
- ♦ виготовлення чужих (украдених або втрачених) кредитних карт;
- ♦ нечесність працівників установи-емітента;
- ♦ підробка платіжних документів установою — одержувачем платежу;

♦ судові та інші юридичні витрати.

Слід зауважити, що в цьому блоці можна розглядати й різні супутні страхові продукти для клієнтів банків (власників карт), що реалізуються у партнерстві зі страховиками.

Наприклад, страховка для власників карток, яка придбавається ними автоматично разом із картою, є гарантією виплат страховиками при настанні певної страхової події. При цьому банк купує покриття для всіх своїх клієнтів — утримувачів карт і закладає його в ціну за клієнтське обслуговування.

До числа страхових подій можуть належати:

- страховка від нещасних випадків — смерть під час подорожі, сплаченої за картою; втрата багажу; затримка рейсу;
- страхування купівель.

На графіку відображено статистику злочинів, пов’язаних із кредитними картками.

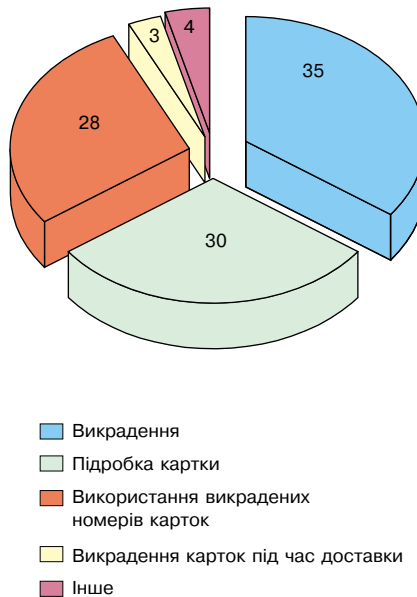
чальників, споживачів, представників органів влади тощо. Підставами для появи такої відповідальності і, звичайно, великих витрат унаслідок цього (в тому числі й адвокатських) можуть стати будь-які дійсні або заявлені претензії до керівних осіб, які приймають відповідальні рішення, у зв’язку з помилковими заявами, неточним розкриттям фінансової та/або іншої інформації, неефективним управлінням фондами, кредитуванням (інвестиціями), необґрунтованим звільненням, недбальством при виконанні своїх службових обов’язків за посадою (або прорахунками у діяльності підлеглих керівників підрозділів).

Поліс може бути сформований індивідуально для конкретної компанії або корпорації за численними критеріями та адекватно відповідати її запитам.

Поліс страхування професійної відповідальності. Ризик професійної відповідальності компаній фінансо-

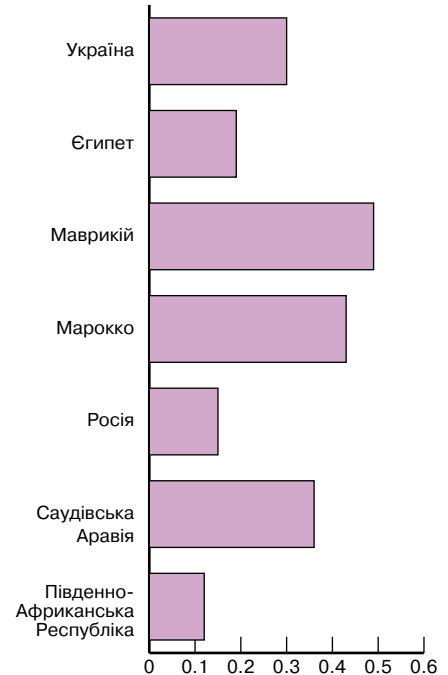
Статистика злочинів із кредитними картками

Шахрайство з картками в 2003 році, %

Джерело: [11, с. 35].

Частки шахрайських операцій, здійснених у 2003 році в різних країнах світу

Поліс страхування відповідальності директорів і службовців. Цей поліс купується для компанії в цілому (включаючи філії та відділення) і забезпечує страховий захист її директорів та службовців на випадок виникнення їх персональної відповідальності за позовами від акціонерів, кредиторів, клієнтів, співробітників, конкурентів, поста-

вої сфери став істотно зростати у розвинутих країнах протягом останніх десяти років. Претензії третіх осіб до фінансових установ стосовно помилок, упущень, спотворення відомостей, порушення зобов’язань тощо сьогодні висувуються все частіше, і не лише в економічно слабкорозвинутих країнах.

Такий поліс слугує фінансовим установам для захисту як корпоративних, так і особистих активів від претензій, що виникають у процесі надання професійних послуг клієнтам. Відшкодуванню в даному разі підлягають не тільки самі претензії, а й витрати на юридичний захист, які іноді можуть становити найбільшу частину збитків.

Разом зі зміцненням фінансових установ і розширенням спектра послуг, які вони надають, зростає також ризик висунення претензій до них. Високий ризик особливо притаманний:

- ◆ діяльності трастового відділу;
- ◆ брокерським службам;
- ◆ кредитним операціям;
- ◆ інвестиціям;
- ◆ банківським операціям за заставами;
- ◆ операціям із цінними паперами;
- ◆ кліринговим операціям;
- ◆ лізинговим операціям;
- ◆ обробці електронних даних;
- ◆ операціям із кредитними картками.

Наведена вище послідовність визнається передусім західними експертами (андеррайтерами та сюрвейерами), які безпосередньо розробляють конкретні страхові покриття, такі як WBK, Kingsclere та ISS. Ця послідовність відображає стан фінансових ринків США та Західної Європи.

На сучасному фінансовому ринку виразно проявляються дві головні тенденції — інтеграційна, виразником якої є концепція так званих “загальних фінансів” (Allfinanzkonzepte), та дезінтеграційна, відображена у концепції спеціалізації (у розрізі фінансових продуктів чи груп клієнтів). Обидві тенденції є типовими тільки для високорозвинутого фінансового ринку. Зовсім інші тенденції характерні для ринків, що розвиваються [12, с. 12—15].

Природно, іншими є пріоритети ринків країн СНД. Унаслідок національних особливостей та недостатнього розвитку фінансового сектору вітчизняні банки практично не займаються трастовою діяльністю, адже тільки 2003 року вони почали активно розвивати кредитування населення.

Так, досвід запровадження окремих покриттів на теренах СНД засвідчив, що місцеві оператори у 54% випадків виявляють інтерес до страхування перевезення цінностей, у 26% — до захисту від ризиків кредитних операцій, у 20% — до страхування операцій за кредитними картками. Зрозуміло, що досить низький відсоток уваги до операцій із кредитними

картками зумовлений тим, що цей сегмент набув швидкого розвитку лише в останні кілька років, тоді як саме на страхування перевезення цінностей припадає початок перших спроб впровадження елементів BVB і належить до 1995—2000 років.

Тому, враховуючи сьогоденні тенденції розвитку вітчизняного фінансового сектору, для України доцільно встановити такі пріоритети ризиків, що підлягають страхуванню:

- ◆ операції з кредитними картками;
- ◆ кредитні операції;
- ◆ перевезення цінностей.

Ми розглянули лише основні типи страхових покриттів для комплексного банківського страхування. Зрозуміло, вони можуть бути доповнені або уточнені. Крім того, кожна з окреслених позицій також може бути змінена відповідно до конкретних умов діяльності та побажань того чи іншого банку.

Основними чинниками, які перешкоджають розвитку банківського страхування в Україні, згідно з дослідженнями автора, є:

- ◆ невеликі активи банків порівняно з вартістю страхового покриття;
- ◆ неготовність власників банків надавати конфіденційну інформацію, необхідну відповідно до умов процедури страхування.

Обидві перешкоди можливо подолати вже найближчим часом: активи банків мають стійку тенденцію до зростання, а надання інформації є необхідною умовою також для проведення аудиту за міжнародними стандартами, без дотримання яких вітчизняні банки не зможуть розвиватися за межами своєї держави. Тому, на наш погляд, саме у цьому напрямі варто зосередити основні зусилля у співробітництві банків та страховиків.

Однією з головних особливостей банківського страхування є те, що за всю історію його існування не було двох однакових типових покриттів. Крім того, процедурою страхування передбачається нерозповсюдження інформації, наданої банківською установою при проведенні сюрвею, що окремо зазначається в угоді. Тому рівень розробки даної проблематики у наукових розвідках іноземних та вітчизняних дослідників ще недостатній.

Популяризація класичного банківського страхування на вітчизняному фінансовому ринку дасть змогу акумулювати матеріали, необхідні для його подальшого розвитку.

Цивілізований світ давно активно

використовує страхування у фінансовій сфері взагалі і в банківській зокрема. Сьогодні ця співпраця розвивається вже не лише за алгоритмом простого взаємообслуговування установ, а набуває багатошарового, структурованого, міжринкового характеру [13, с. 115—119]. Цей плідний міжнародний досвід, поза сумнівом, може принести чималу користь і нашій державі, а тому потреба сконцентрувати на ньому увагу зацікавлених сторін є очевидною. □

Література

1. Василюк О.Д. *Теорія фінансів*. — Київ. — 2000. — С. 57.
2. Осадець С.С. *Необхідність і форми страхового захисту: Посібник*. — Київ. — 2002. — С. 9.
3. Науменкова С. *Ринок фінансових послуг: основні тенденції розвитку* // Вісник НБУ. — 2000. — № 1. — С. 36—43.
4. *Konzentration oder Kooperation — was bringt das strategische Vertriebskonzept eines Allfinanzverbunds* // *Versicherungswirtschaft*. — 1998. — № 12. — S. 980.
5. Kaysser Ottmar. *Bankversicherungen — Chancen einer cooperation zwischen Kredit und Versicherungswirtschaft* // *Versicherungswirtschaft*. — 1987. — № 5. — С. 313.
6. Jonczyk Barbara, Ogródnik Helena. *Tendencje występujące na europejskim rynku ubezpieczeń* // *Wiadomości Ubezpieczeniowe*. — 1999. — № 3—4. — S. 25.
7. Кланків М.С. *Кептиви як інституційна форма самофінансування великих ризиків підприємницької діяльності. — Страхування фінансових ризиків*. — Економічна думка. — Тернопіль. — 2002. — С. 175.
8. *Banken und Versicherungen — Partner und Konkurrenten* // *Versicherungswirtschaft*. — 1999. — № 8. — S. 566.
9. Осадець С.С. *Страхування депозитів: Посібник*. — Київ. — 2002. — С. 298.
10. Haller Matthias. *Versicherer oder Bankier?* // *Versicherungswirtschaft*. — 1986. — № 22. — S. 1464.
11. Головин В., Бобровников А. *Охотники за карточками* // “Бизнес”. — 2004. — 9 серпня. — С. 35.
12. Кланків М. *Формы и сферы сочетания рынков* // *Финансовые услуги*. — 1997. — № 1. — С. 12—15.
13. Кланків М. *Внутрішні чинники зближення страхових ринків країн — членів Європейського Союзу* // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2000. — Спецвипуск № 15. — С. 115—119.

Про введення в обіг ювілейної монети “Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого”

Національний банк України 30 вересня 2004 р. ввів у обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 200-річчю Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого в місті Харкові. Цей вищий навчальний заклад готує фахівців для органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, різних сфер юридичної практики. В академії працювали такі відомі правознавці, як М.Бажанов, М.Бару, М.Бокаріус, С.Вільнянський, В.Горшенев, М.Гродзинський, В.Колмаков, С.Фукс, В.Шелестов, В.Яновський та багато інших. У ній склалися і функціонують авторитетні школи в галузі юридичних наук.

Монету виготовлено з нейзильберу. Якість виготовлення — звичайна, маса монети — 12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж —

30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі розміщено: угорі праворуч — малий Державний герб України, по центру — герб академії, написи півколом — **УКРАЇНА 2004** (ліворуч), **2 ГРИВНІ** (унизу праворуч) та логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі зображено будівлю академії та розміщено написи: по колу монети — **НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ ІМ. ЯРОСЛАВА МУДРОГО**, під будівлею в два рядки — **200 РОКІВ**.

Художники — Оксана Терьохіна, Наталія Домовицьких. Скульптори — Володимир Атаманчук, Святослав Іваненко.

Ювілейна монета “Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого” номіналом 2 гривні є дійсним

платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг ювілейних монет “200 років Харківському національному університету ім. В.Н.Каразіна”

Національний банк України 5 жовтня 2004 р. ввів у обіг ювілейні монети номіналами 5 та 2 гривні “200 років Харківському національному університету ім. В.Н.Каразіна”, присвячені одному з провідних вітчизняних центрів освіти і науки — Харківському національному університету, заснованому в 1804 році з ініціати-ви та завдяки зусиллям видатного просвіти-теля В.Н.Каразіна.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено зі срібла. Якість виготовлення — “пруф”, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — до 7000 штук. Гурт монети — рифлений.

Монету номіналом 2 гривні виготовлено з нейзильберу. Якість виготовлення — звичайна, маса монети — 12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж — 50 000 штук. Гурт монети — рифле-ний.

На аверсі обох монет розміщено сим-волічне зображення Сонячної системи як ча-стини Всесвіту, в якій є “планета знань” (на

срібній монеті — це вставка з фіа-ніту), над нею праворуч півколом напис: **РОЗУМ ЗНАННЯ МАЙБУТ-НЄ**, ліворуч угорі — малий Державний герб України та написи: на монеті зі срібла — **5 ГРИВЕНЬ /УКРАЇНА 2004**, над номіна-лом — позначення металу та його проби — **Ag 925**, маса дорогоцінного металу в чистоті — **15.55**; на монеті з нейзильберу — **2 ГРИВНІ /УКРАЇНА 2004**. На обох монетах — логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі монет у верхній частині мо-нетного поля зображено сучасну будівлю університету, а в нижній — у дзеркальному відображенні — стару та розміщено круго-вий напис: **ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬ-НИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.Н.КАРАЗІНА 200 РОКІВ**.

Художники — Оксана Терьохіна, На-талія Домовицьких. Скульптори — Свято-слав Іваненко, Володимир Атаманчук.

Ювілейні монети номіналами 5 та 2 гривні “200 років Харківському національному

університету ім. В.Н.Каразіна” є дійсними платіжними засобами України й обов'язкові до прийман-ня без будь-яких обмежень за їх номіна-льною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на роз-рахункові рахунки, вклади, акредити-ви та для пере-казів.

Банкноти України

Про введення в обіг банкноти номіналом 10 гривень зразка 2004 року

Національний банк України 1 листопада 2004 року ввів в обіг банкноту номіналом 10 гривень зразка 2004 року. Розмір банкноти — (66 x 124) мм. Переважаючий колір банкноти — червоно-малиновий.

ЛИЦЬОВИЙ БІК БАНКНОТИ

Праворуч від центру лицьового боку банкноти розміщено портрет Івана Мазепи. Під портретом праворуч — напис **ІВАН МАЗЕПА**. Зазначені елементи дизайну виконано фарбою вишнево-коричневого кольору.

Ліворуч від портрета у верхній частині банкноти розміщено декоративний елемент із зображенням малого Державного герба України, виконаний у двох кольорах — малиновому та оливковому.

У верхній частині поля водяного знака паралельно довгій стороні банкноти надруковано напис **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, який поділено на зони вишнево-коричневого та оливкового кольорів. Нижче розміщено підпис Голови Національного банку України і напис **ГОЛОВА**, виконані фарбою вишнево-коричневого кольору.

Біля лівого краю банкноти розміщено елемент для людей з послабленим зором у вигляді двох горизонтальних рисок вишнево-коричневого кольору.

У нижній частині поля водяного знака в розетці, яку поділено на зони малинового та оливкового кольорів, надруковано цифрове позначення номіналу — **10**. Праворуч від нього розміщено частину наскрізного елемента — зображення гривні часів Київської Русі.

Уздовж правого краю короткої сторони банкноти розміщено смугу орнаменту, в якій двічі надруковано цифрове позначення номіналу. Праворуч від смуги вертикально розміщено напис **ДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ**. Смугу та напис виконано у двох кольорах: малиновому та оливковому.

Фон центральної частини банкноти утворює зображення герба Івана Мазепи, а також сітка із цифрами **10**.

Дизайн лицьового боку банкноти доповнюють орнаменти і захисні антисканерні сітки.

ЗВОРОТНИЙ БІК БАНКНОТИ

Центральним елементом дизайну зворотного боку банкноти є зображення Успенського собору Києво-Печерської лаври коричневого кольору. Праворуч від собору розміщено художню композицію, що включає атрибути життєдіяльності і творчості Івана Мазепи. Колір композиції переходить від коричневого до бордового.

Біля лівого краю банкноти вертикально розміщено напис **ДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ**.

Уздовж трьох сторін банкноти розміщено геометричні орнаменти, виконані з використанням рожево-коричневого, темно-рожевого, фіолетового, рожевого, світло-коричневого та сіро-блакитного кольорів.

У верхній частині вертикального орнаменту розміщено логотип Національного банку України, під яким міститься напис

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ; у центральній частині — цифрове позначення номіналу — **10**. Усі зазначені елементи дизайну виконано фарбою бордового кольору.

У центрі нижнього орнаменту розміщено цифрове позначення номіналу — **10**, виконане тонкою лінією (негатив).

У нижній частині банкноти праворуч розміщено частину наскрізного елемента — зображення гривні часів Київської Русі, ліворуч від якого розміщено рік затвердження зразка банкноти — **2004**.

У правому нижньому куті розташовано цифрове позначення номіналу — **10** бордового кольору.

Серійний номер надруковано горизонтально двічі: у лівому нижньому куті фарбою червоного кольору та у правому верхньому куті фарбою чорного кольору. Кожний номер складається з двобуквенної серії і семизначного номера.

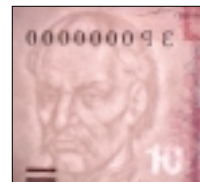
Дизайн зворотного боку банкноти доповнюють захисні антисканерні сітки.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ ЗАХИСТУ

Банкнота надрукована на спеціальному тонованому папері із червоним відтінком, який відповідає переважаючому кольору зображень, що є на банкноті.

Папір містить багатотоновий локальний водяний знак, світлий елемент водяного знака, захисну стрічку та захисні невидимі при денному світлі волокна.

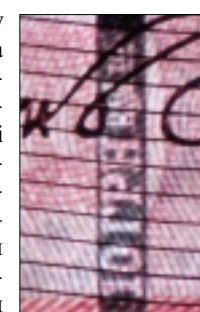
1. ВОДЯНИЙ ЗНАК — зображення портрета Івана Мазепи, що повторює портрет, надрукований на лицьовому боці банкноти. Зображення розміщено локально з лівого краю лицьового боку банкноти і видно під час її розглядання проти світла.

1-а. СВІТЛИЙ ЕЛЕМЕНТ ВОДЯНОГО ЗНАКА — зображення цифрового позначення номіналу, розміщене у правій нижній частині зображення портрета Івана Мазепи.

2. ЗАХИСНА СТРІЧКА — повністю занурена у товщу паперу полімерна стрічка, видима ліворуч від центру банкноти під час розглядання її лицьового боку проти світла. За допомогою збільшувального скла на стрічці можна побачити прозорі зображення в прямому та перевернутому вигляді: **10 ГРН**, елемент малого Державного герба України — тризуб та підкреслене цифрове позначення номіналу **10**. Стрічка світиться в ультрафіолетових променях зелено-жовтим та блакитним кольорами.

3. ЛАТЕНТНЕ (ПРИХОВАНЕ) ЗОБРАЖЕННЯ — рельєфне зображення цифрового позначення номіналу — **10**, приховане в декоративному елементі із зображенням мало-

Банкнота номіналом 10 гривень зразка 2004 року ЛИЦЬОВИЙ БІК

ЗВОРОТНИЙ БІК

66 × 124 мм

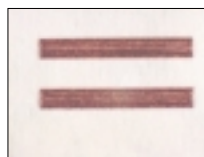
го Державного герба України, розміщене у верхній частині лицьового боку банкноти ліворуч. Зображення цифр **10** стає видимим під час розглядання банкноти під гострим кутом до джерела світла.

4. РЕЛЬЄФНІ ЕЛЕМЕНТИ — елементи, надруковані фарбою, яка виступає над поверхнею паперу, і шорсткість яких відчувається на дотик (металогравський друк): а) позначення для сліпих; б) портрет; в) написи; г) ізард; г) цифрове позначення номіналу.

Підвищений рельєф мають такі зображення: окремі ділянки ручної гравюри портрета; напис **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК**

УКРАЇНИ у верхній частині поля водяного знака; елемент для людей з послабленим зором; розетка із цифровим позначенням номіналу у нижній частині поля водяного знака; напис **ДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ** уздовж правого краю банкноти.

а)

б)

в)

в)

г)

г)

5. НАСКРІЗНИЙ ЕЛЕМЕНТ (СУМІЩЕНЕ ЗОБРАЖЕННЯ)

— зображення, всі елементи якого збігаються та доповнюють один одного під час розглядання банкноти проти світла (зображення гривні часів Київської Русі). Воно розміщене на межі поля водяного знака в нижній частині лицьового та зворотного боків банкноти. Під час розглядання лицьового боку банкноти проти світла в зображенні проглядає літера У.

Лицьовий бік

Зворотний бік

Проти світла

6. ОРЛОВСЬКИЙ ДРУК

— спеціальний друк, який забезпечує точне збігання фарб на межі двох різних кольорів без розривів і зміщення елементів дизайну. На лицьовому боці банкноти — портрет, напис **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, декоративний елемент із зображенням малого Державного герба України, розетка із цифровим позначенням номіналу в нижній частині поля водяного знака, смуга орнаменту вздовж правого краю короткої сторони банкноти. На зворотному боці банкноти — антисканерні сітки, орнаменти і підклади під малюнками.

7. МІКРОТЕКСТ — написи, що повторюються, які можна прочитати за допомогою збільшувального скла.

Мікротексти на лицьовому боці банкноти:

- ◆ напис **НБУ**, виконаний офсетним друком мікрошрифтом (позитив зображення). Він обрамляє праворуч зону водяного знака;

- ◆ слово **УКРАЇНА**, виконане офсетним друком мікрошрифтом (негатив зображення), повторюється чотири рази і розміщене вздовж контуру наскрізного елемента всередині;

- ◆ смуга орнаменту, виконана металографським інтагліодруком із позитива та негатива зображення мікрошрифту **10** (цифри з перемінною товщиною), яку розміщено вздовж правого краю короткої сторони банкноти; ліворуч смуга обмежена стрічкою із мікротексту **ДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ** (позитив зображення).

Мікротексти на зворотному боці банкноти:

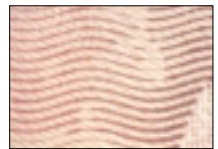
- ◆ дві смужки, виконані мікрошрифтом **УКРАЇНА** (позитив зображення), що обрамляють смугу орнаменту, розміщену вздовж лівої сторони банкноти;

- ◆ зображення Успенського собору Києво-Печерської лаври, виконане мікрошрифтом **10** (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою);

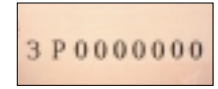
- ◆ цифрове позначення номіналу у правому нижньому куті банкноти, наповнене мікрошрифтом **10** (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою).

8. РАЙДУЖНИЙ ДРУК — спеціальний друк, який забезпечує поступовий перехід одного кольору елементів без їх розривів і зміщення в інший (на лицьовому боці — переходи в орнаментах уздовж верхнього та нижнього країв банкноти і в антисканерній сітці, що зверху і знизу обрамляє поле водяного знака; на зворотному боці — переходи в горизонтальних орнаментах та в підкладі під зображенням Успенського собору Києво-Печерської лаври).

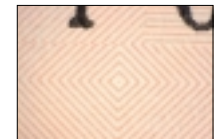
9. СЕРІЙНИЙ НОМЕР — номер, надрукований високим друком фарбою чорного кольору, що має магнітні властивості.

10. СЕРІЙНИЙ НОМЕР — номер, надрукований фарбою червоного кольору, що світиться жовто-червоним кольором в ультрафіолетових променях.

11. АНТИСКАНЕРНА СІТКА — розміщені під різними кутами тонкі лінії, які під час копіювання або сканування банкноти можуть утворювати на копії "муар" (захисні сітки з обох боків банкноти).

12. ЗАХИСНІ ВОЛОКНА — хаотично розміщені в папері невидимі захисні волокна, які в ультрафіолетових променях світяться зеленим та червоним кольорами.

Крім елементів захисту для візуального визначення, банкнота має елементи захисту, які визначаються в ультрафіолетових, інфрачервоних променях та мають магнітні властивості.

Зображення банкноти в ультрафіолетових променях

Лицьовий бік

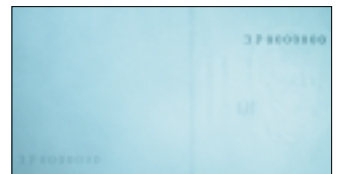

Зворотний бік

Зображення банкноти в інфрачервоних променях

Лицьовий бік

Зворотний бік

До уваги власників банкнот! У разі відсутності на банкноті захисних елементів або їх невідповідності зазначеним вимогам банкноту слід пред'явити в установу Національного банку України або Міністерства внутрішніх справ України.

Офіційний опис банкноти номіналом 10 гривень зразка 2004 року склали працівники департаменту готівково-грошового обігу Національного банку України Віталій Білорус і Ганна Вороніна.

Основні тенденції змін у структурі вкладів на українському депозитному ринку як свідчення зміцнення довіри до банків

Кошти населення відіграють на сучасному етапі найважливішу роль у формуванні ресурсної бази банків. Тому доволі актуальним є проведений автором статті аналіз стану депозитного ринку та поведінки українського вкладника, починаючи від здобуття Україною незалежності.

Особливість українського ринку фінансових ресурсів полягає у його вразливості до зовнішніх економічних чи політичних змін через брак упевненості вкладників у надійності власних заощаджень. Сума вкладів фізичних і юридичних осіб у банках недостатня для задоволення потреб кредитного та інвестиційного фінансування економіки, що розвивається. Значна кількість рахунків українських громадян відкрита в іноземних банках, але ці ресурси аж ніяк не працюють на вітчизняну економіку [1]. Тому створення та ефективна діяльність такої структури, як Фонд гарантування вкладів фізичних осіб є однією з базових умов зростання величини вкладів у банківську систему України, а через неї — і в економіку загалом.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб створено лише 1999 року, тому говорити про якийсь макровплив на рівні фінансового ринку не доводиться. Але оскільки в Україні мали місце банкрутства великих банків, гарантії з відшкодування депозитів яких надавав фонд, то можна зробити певний аналіз показників заощаджень за період 2000—2003 років. Щоб дослідження було повнішим, необхідно відтворити загальну картину поведінки українського вкладника, починаючи від часів здобуття Україною незалежності. Певні тенденції, виявлені в ході аналізу, допоможуть з'ясувати, якими будуть обсяги депозитів у найближчі роки, а відтак змалювати потенційного вкладника для Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Зауважимо, що в нашому дослідженні ми спиратимемося на праці таких відомих вітчизняних науковців, як З.Г.Ватаманюк, А.М.Мороз, М.І.Савлук, Т.С.Смолженко, І.О.Лютій, а також практиків — В.Л.Кроцюка, А.Б.Паламарчук, В.І.Огієнка, Т.О.Раєвської та інших, які вивчають пи-

тання розвитку ринку депозитних операцій та проблеми гарантування вкладів.

Про важливість залучення банками коштів для здійснення кредитування та інвестування свідчать дані таблиці 1, з яких видно, що зобов'язання банку становлять 70—80% пасивів, а власний капітал — лише 20—30%.

Таблиця 1. Питома вага зобов'язань у пасивах банків					
Млн. грн.					
Показники	За станом на 01.01.2003 р.		За станом на 01.01.2004 р.		Темпи приросту, %
	Сума	Відсоток	Сума	Відсоток	
Пасиви	63 896	100	98 434	100	154
Зобов'язання	53 913	84	85 60	87	158

Розраховано за даними Бюлетеня НБУ. — 2004. — № 2.

У структурі зобов'язань загальна сума залучених банками коштів підприємств, організацій та фізичних осіб у національній та іноземній валюті протягом 1991—2003 років стабільно зростала, сягнувши на початок 2004 року 60 100 млн. грн. порівняно з 38 795 млн. грн. у 2003 році.

Відомо, що високі темпи інфляції за інших незмінних умов провокують підприємства і населення зберігати кошти у вільно конвертованій валюті. Саме це (а також лібералізація зовнішньої торгівлі та зростання експорту) спонукало економічних суб'єктів до кінця 1994 року швидкими темпами нарощувати залишки на валютних рахунках.

Починаючи з 1995 року валютний курс гривні коливався значно повільніше, темпи інфляції знизилися, що спричинило відповідне зменшення (наприкінці 1997 року — до 26%) питомої ваги валютних вкладів у загальній сумі залучених коштів [3].

Проте влітку 1998 року світова валютно-фінансова криза зачепила й Україну,

спровокувавши недовіру до національної валюти, що відобразилось у зростанні протягом 1998—1999 років питомої ваги валютних залишків до 44%.

Одужання економіки, яке спостерігається в останні роки, зумовило зменшення частки валютних пасивів, що свідчить про збільшення довіри до національної валюти і стабілізацію економіки України в цілому.

Як відомо, залучені депозити поділяються залежно від термінів строкових угод і згідно із класифікацією Національного банку становлять п'ять груп: 1) до 31 дня (місяць); 2) від 32 до 92 днів (квартал); 3) від 93 до 183 днів (півріччя); 4) від 184 до 365 днів (рік); 5) понад 365 днів. Перші чотири групи — це короткострокові депозити, п'ята — довгострокові. Простежується певна закономірність: при високих темпах інфляції підприємства і населення здебільшого уникають строкових депозитів. Громадяни у такому разі зберігають кошти поза банківської системою у вигляді вільно конвертованої валюти, а підприємства — на розрахункових рахунках, швидкість обертання грошей на яких в умовах інфляції дуже висока.

Частка короткострокових депозитів у національній валюті впродовж 1995—1997

років збільшувалась (у результаті зниження темпів інфляції та завдяки розвитку ринку ОВДП) із 22 до 37%; у наступні роки відбувся спад: на 01.01.2004 р. частка короткострокових депозитів у національній валюті становила 23% (9 909 млн. грн.).

Стосовно ж довгострокових депозитів, то їх питома вага у національній валюті протягом останніх років зростала стабільно і на 01.01.2004 року сягнула 28%, що є ознакою подолання економічної кризи та зростання довіри до українських банків [5].

Фінансова криза 1998 року спричинила вплив ресурсів із депозитних рахунків: значна частина фізичних осіб “про всяк випадок” вилучила свої кошти з банків, а підприємства — перевели на розрахункові рахунки, прискоривши оборотність.

Ще одна тенденція українського ринку депозитів полягає у коливанні з незначною амплітудою (37—49%) короткострокових депозитів у іноземній валюті за

Таблиця 2. Вклади населення у комерційних банках України

Млн. грн.												
Показники	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Залишки вкладів, усього	3	30	214	615	1 231	2 305	3 119	4 319	6 780	11 338	19 302	32 309
До запитання	2	16	96	305	484	751	863	1 287	2 119	3 162	5 001	7 188
Строкові	1	14	118	310	747	1 554	2 256	3 032	4 661	8 176	14 301	25 121
У національній валюті	3	30	214	504	955	1 620	1 853	2 204	3 481	6 566	11 601	18 817
До запитання	2	16	96	256	393	585	610	780	1 259	2 107	3 526	5 219
Строкові	1	14	118	248	562	1 035	1 243	1 424	2 222	4 459	8 075	13 598
В іноземній валюті	—	—	—	111	276	685	1 266	2 115	3 299	4 772	7 701	13 492
До запитання	—	—	—	49	91	166	253	507	860	1 055	1 475	1 969
Строкові	—	—	—	62	185	519	1 013	1 608	2 439	3 717	6 226	11 523

Джерело: Статистичний щорічник України за 2002 рік.

період із 1998 по 2002 р. (за станом на січень 2004 року — 31%), у зменшенні із 62% у 1995 році до 27% за станом на січень 2004 року питомої ваги валютних коштів до запитання, а також у збільшенні частки довгострокових валютних депозитів до 41%, що теж свідчить про зростання довіри до банків [3, 5].

За 2003 рік обсяг довгострокових депозитних зобов'язань банків збільшився в 2.2 раза, у тому числі за коштами фізичних осіб — в 1.9 раза, за коштами юридичних осіб — у 3 рази.

Цікаво, що, як не дивно, валютно-фінансова криза мала й свої позитиви: знецінення національної валюти спричинило зростання цін на імпортні товари, а це стимулювало збільшення попиту на товари вітчизняного виробництва і певною мірою сприяло розвитку економіки. Саме зниженням попиту на імпортні товари можна пояснити відносне скорочення залишків на розрахункових валютних рахунках.

Упродовж досліджуваного періоду в структурі залучених коштів зростала питома вага вкладів населення: на кінець 1999 року — 36%, 2000-го — 36%, 2001—43%, 2002 — 51.2%, 2003-го — 52.7% [5]. Це відбувалося на фоні зменшення частки залишків коштів акціонерних товариств, державних, приватних підприємств, а також інших організацій.

Розподіл вкладів населення у національній валюті (див. таблицю 2) відображає такі тенденції:

- ♦ зростання питомої ваги короткострокових депозитів із 28% у 1992 році до 64% у 1997 році, чому відповідає динаміка сповільнення темпів інфляції;

- ♦ зменшення у 1998—2003 рр. частки короткострокових депозитів, що, безумовно, спричинене постійним зростанням питомої ваги довгострокових депозитів.

Збільшення обсягів довгострокових депозитів пов'язане не лише з дедалі частішими випадками укладення довгострокових депозитних угод, а й з активнішим використанням банківських

рахунків для будівництва житла, тобто населення вкладає кошти на рахунок у банку, з якого фінансується будівництво. Що ж до значної величини вкладів до запитання, то ця активність пояснюється відкриттям спеціальних карткових рахунків, а також усе ширшим використанням різними установами зарплатних проектів. Передбачається, що кількість таких рахунків збільшуватиметься.

У 2003 році відбувся значний приріст кількості (49.3%) та суми (53.9%) вкладів. Середній розмір вкладу за рік збільшився з 2 376 до 2 787 грн. за станом на 01.01.2004 р., або на 411 грн. (17%). При цьому за розміром середнього вкладу банки розподіляються так:

- ♦ до 2 000 грн. — 22 банки;
- ♦ від 2 000 до 5 000 грн. — 24 банки;
- ♦ від 5 000 до 100 000 грн. — 99 банків;
- ♦ понад 100 000 грн. — 9 банків.

Середній розмір вкладу в найбільших банках, де чисельність вкладників перевищує 100 000, відображено в таблиці 3.

Таблиця 3. Середній розмір вкладу по банках, кількість вкладників у яких перевищує 100 тисяч, за станом на 01.01.2004 року				
№ п/п	Назва банку	Вклади фізичних осіб		
		Кількість	Сума, грн.	Середній вклад, грн.
1	Приватбанк	3 292 232	4 330 091 819	1 315
2	Промінвестбанк	2 707 040	2 789 331 338	1 030
3	“Аваль”	755 285	4 351 285 949	5 761
4	Укрсоцбанк	458 226	1 692 623 631	3 694
5	“Надра”	397 372	948 783 875	2 388
6	ПУМБ	320 740	417 435 326	1 301
7	Правекс-банк	301 923	815 120 344	2 700
8	Експрес-банк	201 363	127 848 483	635
9	Укрсиббанк	148 887	891 337 455	5 987
Усього		8 583 068	16 363 858 220	1 907
Відношення до всього фонду, %		82.0%	56.1%	68.4%

За даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Таким чином, у дев'яти банках, у яких зосереджено 82.0% вкладників та 56.1% від загальної суми вкладів, середній розмір вкладу менший на 31.6%, ніж у цілому по банках — учасниках фонду, і становить 1 907 грн.

Найбільше вкладів у Промінвестбанку

та Приватбанку, де налічується 61.8% від загальної кількості вкладів по банках — учасниках фонду. Найвищий приріст суми вкладів спостерігався у банку “Аваль” — 331.4 млн. грн., або 25.7 % від загального приросту в банках — учасниках фонду та Приватбанку — 297.1 млн. грн., або 23.0 %.

Аналіз структури вкладів за розміром сум свідчить про те, що переважна більшість вкладників — 60.1% — має депозити, обсяги яких не перевищують 2 000 грн.; 25.7% вкладників мають суми менше 1 грн. (тобто згідно із Законом не підлягають відшкодуванню); 8.1% вкладників мають вклади обсягом понад 5 000 грн., що становить 88.7% за сумою, тобто саме ця група вкладників є основним джерелом формування ресурсної бази банків. Середній розмір вкладу за даною групою — 30 398 грн. Отже, повністю захищеними на 1 січня 2004 року є 61.4% вкладників, у яких розмір вкладу становить від 1 до 2 000 грн. (85.8%, включаючи осіб із вкладами до 1 грн.). Питома

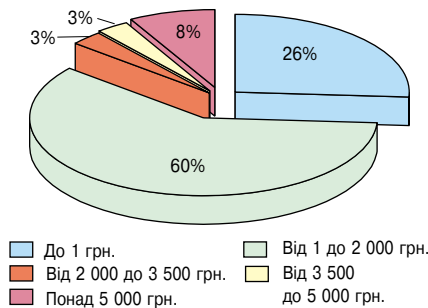
вага цієї групи вкладників у гарантованому діапазоні, за винятком осіб із вкладами до 1 грн., становить 80.8%.

Аналіз депозитів у розрізі валют свідчить, що за 2003 рік темпи приросту гривневих вкладів становили 74.4%, а вкладів у іноземній валюті — 76.1%. Це спричи-

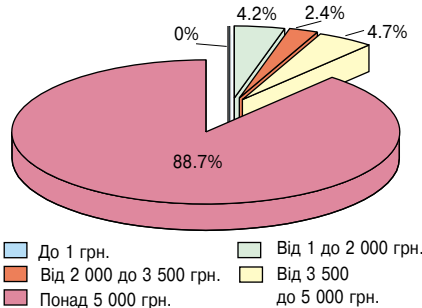
Таблиця 4. Структура вкладів по Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (за станом на 01.01.2004 року)

Величина вкладу, грн.	Кількість вкладників		Сума		Середній розмір вкладів, грн.
	Кількість чоловік	Відсоток	Тис. грн.	Відсоток	
До 1 грн.	2 686 472	25.7	1 181	0.0	0.44
Від 1 до 2 000 грн.	6 284 394	60.1	1 238 452	4.2	197
Від 2 000 до 3 500 грн.	290 959	2.8	711 308	2.4	2 445
Від 3 500 до 5 000 грн.	349 579	3.3	1 358 480	4.7	3 886
Понад 5 000 грн.	850 445	8.1	25 851 541	88.7	30 398
Усього	10 461 849	100	29 160 962	100	2 787

Графік 1. Структура кількості вкладів на 1 січня 2004 року

Графік 2. Структура суми вкладів на 1 січня 2004 року

нило зменшення питомої ваги гривневих вкладів на 0.2% — із 54.5% за станом на 01.01.2003 р. до 54.3% за станом на 01.01.2004 р. — та відповідне збільшення частки вкладів у іноземній валюті від 45.5 до 45.7%.

У цілому зростання частки гривневих депозитів порівняно з депозитами в іноземній валюті пов'язане зокрема із суттєвою різницею між процентними ставками закладами у гривнях та в іноземній валюті (перші майже удвічі вищі). Як свідчить практика, в умовах низьких темпів інфляції доцільно переводити валютні строкові депозити у гривневі. Звичайно, для гривневих вкладів властивий валютний ризик, який і визначає різницю у процентних ставках.

Можна спрогнозувати, що й надалі відбуватиметься приріст вкладів населення у банківській системі України, адже коливання обсягів заощаджень населення на банківських рахунках відображають зміни, що відбуваються в економіці країни: зміна демографічної ситуації, політики доходів та цін, особливості

розвитку і задоволення потреб соціальної структури населення тощо.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що довіра населення до банківської системи постійно зростає. Про це свідчать такі факти: триває процес збільшення суми, кількості та середнього розміру вкладів, а темпи приросту великих вкладів (понад 5000 грн.) випереджають темпи приросту середніх показників. Зростає також довіра до національної грошової одиниці, що супроводжується перевищенням темпів приросту гривневих вкладів над темпами приросту вкладів у іноземній валюті, та зміна питомої ваги на користь гривні.

Необхідно зазначити, що з розвитком банківської системи України виникатимуть нові форми і види депозитних рахунків, які необхідно класифікувати для Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Мова йде про різноманітні ощадні сертифікати, спільні рахунки, накопичувальні пенсійні рахунки, інвестиційні рахунки, стосовно яких у законодавстві слід чітко обумовити форму гарантування у випадку

банкрутства банку. Ці питання необхідно вирішувати в міру появи нових видів депозитів на українському ринку фінансових послуг, щоб діяльність фонду була якомога ефективнішою.

22 квітня 2004 року адміністративна рада фонду прийняла рішення про збільшення гарантованої суми відшкодування до 3000 грн., що, на нашу думку, суттєво стимулюватиме зацікавленість середніх вкладників у зберіганні грошей у банках. Відтак останні зможуть збільшувати обсяги надійних депозитів, використовуючи ці кошти для інвестування економіки.

Світова практика свідчить, що заощадження приватного сектору є важливим джерелом фінансування не тільки економіки, а й дефіциту державного бюджету. В періоди криз національного виробництва вони становлять вагомий чинник економічного зростання.

Вирішити проблеми економіки України без залучення дорогого іноземного капіталу можна лише за умови впровадження нових ефективних методів роботи щодо залучення коштів приватного сектору та ефективного їх розміщення.

Зазначені проблеми потребують комплексного вирішення.

♦ На макрорівні слід переглянути політику уряду щодо оподаткування доходів громадян та внести відповідні законодавчі зміни. На нашу думку, оподаткування депозитних вкладів громадян, яке планується запровадити на початку 2005 року (5%), на даному етапі розвитку банківської системи є недоцільним. Інакше замість зростання довіри населення можемо мати масове вилучення коштів із банківських рахунків, що стане нищівним ударом по банках та банківській системі загалом.

♦ На мікрорівні зміни повинні відбуватися в напрямі спрощення та доступності операцій для фізичних осіб, а також використання залучених коштів із максимально можливою ефективністю при мінімальному рівні ризикованості операцій.

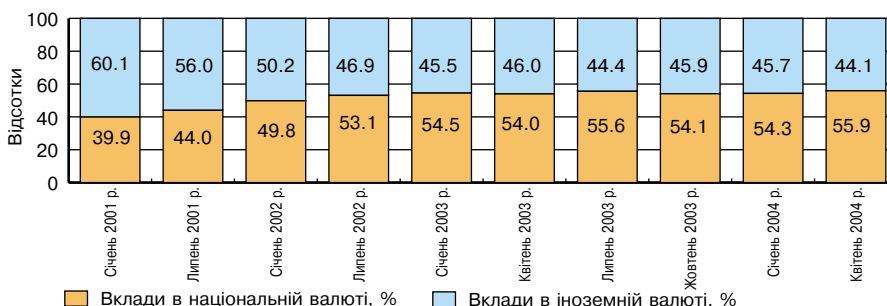
Література

1. Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2004 року // Вісник НБУ. — 2004. — № 3. — С. 67.
2. Статистичний щорічник України за 2002 рік.
3. Ходачук О. Фонд гарантирования вкладов физических лиц // Фондовый рынок. — 2001. — № 12.
4. Бюлетень НБУ. — 2003. — № 7.
5. Бюлетень НБУ. — 2004. — № 1.

Наталія Кожель,
провідний економіст філії
Укресімбанку в м. Львові, аспірантка
Львівського банківського інституту
Національного банку України.

Графік 3. Структура вкладів у розрізі валют у 2001–2004 рр.

**Олександр
Євтух**

Завідувач кафедри економічної
теорії Волинського державного
університету ім. Лесі Українки.
Доктор економічних наук

*Автор ділиться своїми
міркуваннями про сутність
грошей. Зокрема про їх
інформаційну функцію, її
значення і роль у процесі
нормування економічних
відносин на макро- та мік-
рорівнях.*

Інформаційна суть грошей та її застосування у процесі нормування економіки

Гроші як явище в усі часи були предметом для наукових роздумів філософів, економістів, істориків і навіть психологів. Серед всесвітньо відомих учених-економістів, які досліджували їх сутність, — В.Петті, А.Сміт, Д.Рікардо, К.Маркс, Дж.С.Мілль, У.Джевандс, М.Туган-Барановський, А.Пігу, Дж.Кейнс, М.Фрідман, І.Фішер, Л.Харріс, Ф.А.Хайек; з-поміж вітчизняних — А.Гальчинський, М.Савлук, В.Лагутін, Б.Івасів, А.Чухно та інші.

Причому ця наукова проблема актуальна завжди. Нові історичні обставини потребують і нових підходів до теорії грошей, переосмислення окремих її положень з урахуванням нових реалій суспільного життя.

У цій статті, крім іншого, поміркуємо над одним із ключових аспектів теорії грошей — сучасним визначенням їх суті, зокрема — інформаційної.

На думку професора, директора Національного інституту стратегічних досліджень А.Гальчинського, “визначення суті грошей і, відповідно до нього, фундаментальних засад їх розвитку становить базовий рівень монетарної теорії. В теорії грошей існує багато розбіжностей та невизначеностей, що помітно ускладнює розвиток не лише теорії, а й практики грошових відносин” [1, с. 64].

Позицію Анатолія Гальчинського поділяє інший відомий український учений, професор М.Савлук, який зазначає: “Надзвичайно складна сутність грошей не дає змоги світовій економічній думці дати однозначне і достатньо повне їх визначення на понятійному рівні” [2, с. 10].

Сьогодні загальновідоме визначення сутності грошей як особливого товару, що відіграє роль всезагального еквівалента, є певною мірою обмеженим і входить у суперечність із сучасними їх формами. На цьому зауважують як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема професор, директор Центру фундаментальних і прикладних досліджень фінансової академії при уряді Російсь-

кої Федерації Л.Красавіна і професор, директор Української банківської школи М.Савлук [3, 2].

Визначаючи суть грошей, науковці, як правило, виходять із їх функцій. Наприклад, К.Л.Макконнелл та С.Л.Брю у своєму підручнику “Економікс” висловлюються так: “Гроші — це те, що вони роблять. Усе, що виконує функції грошей, — гроші” [4, с. 264]. Схожий підхід спостерігаємо і в працях багатьох інших відомих учених. Скажімо, Е.Д.Долан, К.Дж.Кемпбелл та Р.Дж.Кемпбелл вважають: “Гроші — це засіб оплати товарів та послуг, засіб виміру вартості, а також — збереження вартості” [5, с. 25]. Економіст Л.Гарріс називає грішми все те, що функціонує як засіб обігу, розрахунків та збереження вартості [6].

Яким чином можна визначити сутність грошей, виходячи з їх функцій? Адже ці функції самі є предметом палких дискусій. Причому розбіжність у поглядах на дану наукову проблему стосується не лише трактування окремих функцій, а також їх кількості [2, 3].

Як відомо, К.Маркс виявив дію п'яти грошових функцій: міри вартості, засобу обігу, платежу, нагромадження та світових грошей. Переважна більшість сучасних науковців із західних країн виділяє три функції: засобу обігу, одиниці розрахунку (міри вартості) та засобу її нагромадження [5, 6, 8].

Англійський економіст Т.Крамп вважає, що функцій грошей чотири: засобу платежу, міри вартості, засобу обігу та засобу нагромадження багатства [1, с. 71]. Вчені-економісти Р.Л.Міллер та Д.Д.Ван-Хауз думають так само, хоча замість “нагромадження багатства” використовують термін “збереження вартості” [9, с. 7]. На думку ж лауреата Нобелівської премії Фрідріха А.Хайека, є лише одна функція грошей — функція обігу [18, с. 95].

Російський дослідник цього питання — професор А.Косий у статті “Сучасні гроші” аналізує сім їх функцій, а саме: міри вартості, масштабу цін, засобу обігу, платежу, накопичення, збережен-

ня вартості, світових грошей [7, с. 45].

Як бачимо, вчені поєднують чи комбінують п'ять класичних функцій грошей, зменшуючи або збільшуючи їх кількість [4, 5, 6, 3, 7].

Очевидно, в процесі економічного розвитку та змін у наукових підходах до визначення суті грошей слід було б не лише модифікувати класичні їх функції, а й виявляти принципово нові, що, власне, і впливає з діалектики розвитку грошових відносин та принципу їх історизму [1].

ГЕНЕЗИС ТА ІНФОРМАЦІЙНА СУТНІСТЬ ГРОШЕЙ

Сучасний розвиток економіки, передусім її інформаційний характер, дає підстави для виявлення і вивчення нової функції грошей — **інформаційної**. Вона впливає з реальної дійсності й існує об'єктивно. Завдання вчених (зокрема і цієї статті) — науково обґрунтувати з'яву зазначеної функції як економічної категорії. Із цією метою детальніше розглянемо генезис грошей, застосовуючи в ході аналізу історичний підхід та дотримуючись критерію відповідності між формою і змістом.

Як відомо, людина, здійснюючи товарний обмін, користується інформацією насамперед з метою його вдосконалення. Створює нові інформаційні технології, інструменти (засоби). Одним із них і стали гроші, що значно інтенсифікували обмінні процеси.

Спочатку гроші були просто високоліквідним товаром (як правило, у вигляді благородних металів, вартість яких визначалася їх рідкісністю) і виконували роль загального еквівалента. Згодом на зміну металевим прийшли паперові гроші — детерміновані знаки вартості. Сам факт їх виникнення засвідчив, що гроші, крім іншого, є **передусім інформаційним інструментом**.

Перехід до широкого застосування паперових грошей у суспільстві пов'язаний із виникненням та діяльністю банківських систем. Працюючи з грошима, яким, без сумніву, притаманна інформаційна функція, вони стали не лише основною ланкою фінансових систем різних країн, а й потужними інформаційними осередками.¹

У ході свого розвитку банківські системи постійно вдосконалювали форму грошей. На початку ХХ століття в економічно розвинутих країнах

світу було впроваджено чеки, які вільно обмінювалися на валюту. Їх широке використання в 70—80 роках ХХ століття дало змогу деяким державам позбутися готівки на 90%, тобто в основному перенести відповідну інформацію на інші паперові носії. Нині світового поширення набувають електронні гроші. Їх інформаційна функція стала домінуючою. За їх допомогою можна не лише оцінювати реальний стан економіки країни та окремих господарств, а й ефективніше керувати економічним та соціальним розвитком країни, планувати роботу підприємств, окремої людини.

У процесі об'єднання ринків, на яких діють сучасні банківські системи, гроші стають світовим інформаційним інструментом.

ВЗАЄМОДІЯ ФУНКЦІЙ ГРОШЕЙ

Зрозуміло, інформаційна функція, як і будь-яка інша економічна категорія, не може існувати окремо, без взаємозв'язку з іншими.

Зробимо спробу дослідити співвідношення інформаційної та інших функцій грошей, з якими вона переплітається. Передусім маємо на увазі функцію міри вартості. Розглянемо цей взаємозв'язок.

Функція міри вартості використовується у процесі оцінки вартості товарів і послуг. Тобто гроші як засіб виміру вартості несуть інформацію про вартість і ціну товару на ринку. Як бачимо, функція міри вартості містить у собі й ознаки інформаційної. Проте для оцінки ринків, аналізу грошових потоків, фінансового стану підприємств використання грошей як засобу міри вартості є обмеженим. У цьому плані значно більшого значення набуває саме інформаційна їх функція. Вона дає змогу оцінити вартість не тільки конкретних товарів і послуг, а й відповідного ринку чи бізнесу в цілому, налагодити планування та організацію діяльності як окремих домогосподарств, підприємств, так і економіки країни загалом.

Інформаційна функція грошей не дублює функцію виміру вартості або інших функцій. Вона є ширшим поняттям, яке найповніше відповідає сучасній формі грошей.

Раніше вважалося (а окремі вчені й сьогодні дотримуються цієї думки), що інформаційна функція властива також цінам, і що їх система є носієм ринкової інформації. Так, Фрідріх А.Хайек стверджував: "Якщо ми хочемо зрозуміти справжню функцію системи цін, ми повинні дивитися на неї як на

механізм передачі інформації" [20, с. 97]. Дещо пізніше ця теза отримала подальший розвиток у працях іншого лауреата Нобелівської премії — Мілтона Фрідмана та його дружини Рози Фрідман [21].

Аналізуючи зазначені вище праці вчених із проблематики, про яку йдеться, необхідно зробити кілька зауваг.

По-перше, дослідження Фрідріха А.Хайека проводилися в 30—40-х роках ХХ століття (книгу "Індивідуалізм та економічний порядок" опубліковано у 1948 р.), а Мілтона й Розу Фрідманів — у 1970-х (книга "Могутня рука ринку" побачила світ 1980 р.). Звичайно, в ті часи форми грошей іще не розвинулися до такого рівня, щоб можна було акцентувати увагу на їх інформаційній суті — поняття "електронні гроші" почали використовувати в науковій літературі лише наприкінці 1990-х.

По-друге, розглядаючи інформаційну функцію цін, не можна не помічати того, що її основу становлять гроші, оскільки кількість грошової маси визначає ціну товару та послуг. Поза сумнівом, ціни, як, до речі, й ринки (деякі вчені вважали, що інформаційна функція властива також ринкам), виконують інформаційну функцію в економіці. Проте не слід забувати, що їх основою є гроші, передусім — їх здатність якісні характеристики відображати кількісними показниками.

По-третє, гроші як інформаційні носії дають нам значно більший спектр інформації — і про окремих суб'єктів господарювання, і про всю економіку. Скажімо, лише кількісні грошові потоки (а не ціни) характеризують якість суб'єктів господарювання, насамперед — їх багатство та ефективність роботи. Лише гроші (а точніше — їх співвідношення в економічних взаємозв'язках) визначають кредитоспроможність суб'єктів господарювання, їх ділові та моральні якості. За допомогою грошей також оцінюються основні показники на макrorівні.

Отже, інформаційна функція грошей не дублює інформаційну функцію цін та ринку, які є похідними від функції грошей.

Опоненти такої позиції вважають некоректним обґрунтовувати інформаційну функцію грошей. Вони аргументують це тим, що інформаційно насиченими є будь-які предмети або явища. Звичайно, будь-який предмет чи явище містять у собі інформацію, проте це інформація про них самих. Гроші ж несуть нам інформацію не лише про себе, а й про суб'єктів ринку

¹ Детальніше це питання висвітлене в статті О.Євтуха "Розвиток банківської системи в умовах нової економіки" // Вісник Національного банку України. — 2003. — № 7.

та різноманітні економічні процеси.

Інформаційна функція грошей підтверджується сьогодні діалектичною єдністю їх суті і сучасної форми. Вона створює передумови для побудови сучасної теорії пізнання й управління економічними процесами в постіндустріальну епоху.

Особливістю зазначеної функції є те, що вона — об'єктивна. Це зумовлено спроможністю грошей надавати об'єктивності відносинам суб'єктів господарювання у ході товарно-обмінних операцій. Цю здатність ще на початку ХХ ст. описав відомий німецький учений Г.Зіммель [11]. Обіг грошей, з одного боку, інтенсифікує обмін, а з іншого — абстрагує відносини між його учасниками. Процес об'єктивізації суб'єктивних відносин за допомогою грошей у суспільстві здійснюється послідовно. Спочатку з'являється бажання суб'єкта ринку оволодіти певним об'єктом, який для нього чимось цінний, надалі потенційний покупець оцінює його на основі суспільної (об'єктивної) вартості товару. Наступним кроком є зіставлення вартості товару з коштами, які ймовірний покупець має. У разі збігу суб'єктивних факторів з об'єктивною вартістю здійснюється купівля товару. В цьому процесі особисте уявлення суб'єкта ринку щодо певної цінності товару перетворюються за допомогою грошей в абстрактне, об'єктивне, яке вимірюється грошовим еквівалентом — суспільною або ринковою вартістю товару.

Ще одна важлива особливість інформаційної суті грошей пов'язана з тим, що їх обіг, з одного боку, здійснюється за правилами, які відображають об'єктивні закономірності в економіці, а з іншого — вони самі можуть надавати цим нормам певних кількісних показників. Виходячи із цього, маємо можливість використовувати інформаційну суть грошей як унікальний засіб нормування економічних відносин.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ГРОШЕЙ У ПРОЦЕСІ НОРМУВАННЯ

Діалектична єдність кількісних та якісних характеристик грошового обігу проявляється в їх здатності перетворювати за допомогою розрахунків основоположні правила (норми) у певні показники (нормативи), що і є основою процесу нормування.

Як відомо, прогрес у пізнанні суті будь-якого явища забезпечується шляхом його ідентифікації за допомогою кількісних показників, що розраховуються на основі певних закономірностей. Гроші є інструментом, який забез-

печує таку можливість. На нашу думку, якраз використання грошей як засобу нормування зробило економіку наукою.

Інформаційна суть грошей дає змогу використовувати їх і як засіб управління економічними процесами на макро- і мікрорівнях. Щоб це довести, розглянемо конкретний приклад застосування в процесі нормування економічних відносин одного із законів грошей.

Відомо, що в ринковому середовищі, як і в природі, нормальний обмін має здійснюватися за принципом еквівалентності. Тобто яку вартість людина (товариство, нація) вкладала у створення товару чи послуги, принаймні стільки ж вона має одержати і грошей. Реальна сума коштів, отримувана суб'єктами ринку, нормується на основі попиту, пропозиції та соціальних потреб суспільства. Цю закономірність можна викласти й так: кожний суб'єкт ринку потребує стільки грошей, скільки він може або здатний і прагне в кінцевому підсумку перетворити в товари, послуги та роботи, що є конкурентними на ринку або мають соціальну цінність.

Можемо також стверджувати, що реальний попит на гроші на макrorівні визначається розміром виготовленого національного продукту, а грошова маса об'єктивно розподіляється між суб'єктами ринку на основі їх спроможності виготовляти потрібні товари та послуги. Ця спроможність і прагнення людини створювати конкурентні товари, що відображається певними нормованими грошовими потоками, і є показником багатства, про який писав ще Адам Сміт. Тому в ринковому середовищі природним (законним)² шляхом до багатства є, по-перше, бажання людини, по друге — її чіткі і тверді наміри отримувати гроші на основі еквівалентного обміну. Бажання та чіткі наміри людини заробляти гроші мають здійснюватися в умовах певної свободи та поєднуватися з удосконаленням нею своїх професійних здібностей на основі любові до обраної справи, прагнення оволодіти знаннями та відповідно їх застосовувати.

Отже, принцип еквівалентності в кінцевому підсумку визначає взаємозв'язок між спроможністю і прагненням людини чи підприємства виготовляти товари й послуги та отриманням за це еквівалентної суми грошей.

Зауважимо, що норма еквівалентності має і світовий вимір: гроші перерозподіляються на користь країн, народи яких здатні виробляти конку-

² У даному випадку слово "закон" вживаємо у розумінні економічної норми.

рентні товари і послуги, що зумовлюється їх вмінням ефективно використовувати ресурси.

Якщо говорити про державу, то відповідно до норми еквівалентності реальна грошова маса завжди відповідає ВВП, який створило населення.

Зазначена норма знайшла своє відображення у кількісній теорії грошей, основи якої закладено ще до нашої ери й описано в XII—XVIII століттях ученими В.Петті та Дж.Вандерлінтом, Д.Юмом і Ф.Кене [13, 14]. У ХХ столітті кількісна теорія грошей отримала математичне відображення у формулах І.Фішера, А.Пігу та М.Фрідмана. Зазначені формули лягли в основу сучасної монетарної політики, яку активно проводять уряди багатьох країн світу. Щоправда, як засвідчують дослідження економістів, не завжди і не всі заходи, впроваджені в рамках цієї політики, є ефективними, а в деяких випадках вони справляють навіть негативний вплив на економіку та соціальну сферу [15, 17].

Нормуючи за допомогою монетарної політики економічні відносини, слід зважати на те, що ринкова система діє за об'єктивними законами і грошова маса, що перебуває в обігу, самостійно збалансовує співвідношення між розміром виробленого ВВП та рівнем цін. Зміна цін на товари й послуги, у свою чергу, дає змогу протягом певного часу збалансовувати систему товарообміну. Ця закономірність, описана ще Д.Юмом, знайшла подальше висвітлення у працях сучасних економістів М.Фрідмана, Г.Шварц та Ф.А.Хайєка [11, 16, 18]. Виходячи з неї, можемо зробити висновок, що гіперінфляція та інші кризові явища в економіці не можуть тривати дуже довго. А якщо таке трапляється, то це означає, що уряди, швидше за все, штучно підтримують кризу. В цьому контексті варто нагадати головний постулат Мілтона Фрідмана, Фрідріха Хайєка та їхніх колег: ринкова економіка функціонує найкращим чином тоді, коли їй дають спокій [16, 18].

Сучасні економічні відносини мають формуватися за сучасними принципами, а саме: спочатку слід виявити ключові ринкові закони (норми), а після цього (в межах зазначених норм) обчислити конкретні нормативи обігу капіталу. З огляду на це уряди багатьох країн у разі зміни обсягів виробництва та з метою запобігання відповідного коливання цін регулюють пропозицію грошей.

Згідно з принципом еквівалентності зростання обсягів виробництва конкурентних товарів та послуг, які

з'являються на ринку, завжди веде до збільшення грошової маси [14]. А це, у свою чергу, може сприяти погравленню економіки та зростанню ВВП. Однак якщо пропозиція грошей на внутрішньому ринку країни збільшується за рахунок випуску додаткових грошових знаків (емісії), таке погравлення, як доводить практика, має короткостроковий характер і триває, як правило, з моменту збільшення грошової маси до чергового підвищення цін. У сучасних умовах, коли безготівкові розрахунки з використанням систем електронних платежів набули широких масштабів, цей період стає ще коротшим. Отже, збільшення грошової маси за рахунок її емісії на тлі спаду виробництва призводить до негативних наслідків: інфляції, розбалансування економічних відносин та подальшого зниження ВВП.

Більшість економістів вважає, що в умовах спаду виробництва доцільним є нормоване зменшення зростання пропозиції емісії грошей і створення умов для погравлення інвестиційної та кредитної діяльності в країні. За таким правилом, наприклад, адміністрації президентів США діють ще із часів Великої депресії [15]. Звісно, це є втручанням у дію закону еквівалентності, але воно не заперечує його.

У новітній історії траплялися й випадки, коли керівники країн діяли всупереч економічним законам. Так, спад виробництва в колишньому СРСР наприкінці 1980-х років супроводжувався зростанням пропозиції емісійної рублевої маси, що призвело до інфляції та ще більше денормалізувало економіку країни. Зокрема в Україні за шість років після розпаду СРСР реальний ВВП зменшився більш як удвічі, а пропозиція грошової маси (M1) зросла (порівняно з груднем 1991 р.) на 367 151.2%. Унаслідок індекс споживчих цін за зазначений період збільшився в 42 тисячі разів [17, с. 147]. Тривале зростання пропозиції грошей за рахунок емісії призвело до виникнення затяжної гіперінфляції. Подібне сталося і в Росії та в інших пострадянських країнах. Подальший перехід від адміністративного до ринкового ведення господарств вплинув і на характер інфляційного процесу: він виявився і тривалим, і гіпертрофованим. Останнє полягало в невідповідності зростання цін на товари та основний капітал.

Одним із найсуттєвіших наслідків гіпертрофованої інфляції стала поява новоспечених капіталістів, котрі вміло

використали денормовану ситуацію в корисливих цілях, та різке погіршення добробуту широких верств населення, яке втратило навіть заощадження в банках. Уряди пострадянських держав, що були і є власниками ощадбанків, діяли в той час щодо своїх вкладників безвідповідально. Таке могло статися лише за умови створення денормованої економічної ситуації та порушення дії закону еквівалентності грошей, тобто за умови недотримання критеріїв, відомих навіть студентам-першокурсникам.

ФЕНОМЕН КРЕДИТУ

Осмилюючи уроки недавнього минулого, констатуємо: дотримання принципу еквівалентності грошей нині має стати одним із пріоритетів державної економічної політики.

Закон еквівалентності є основою кількісної теорії грошей. Він відображає глибинні економічні процеси, що розвиваються по вісі "кількість грошей — здатність людини", тобто дає змогу з'ясувати, які саме фактори можуть сприяти посиленню спроможності людини виготовляти товари й послуги та забезпечувати платоспроможний попит на них. Виникає природне запитання: за допомогою чого можна вирішити таку складну проблему?

На наш погляд — передусім завдяки створенню оптимально нормованої економічної системи. Її основою є грошово-кредитний механізм, який забезпечує багатство націям і дає громадянам змогу створювати постійні нормовані грошові потоки. Цю тезу підтверджує той факт, що нині в економічно розвинутих країнах лише банківські кредити становлять 100% від обсягу ВВП, а то й більше.

Феномен кредиту як особливого механізму господарювання має два ключових аспекти — економічний і психологічний.

Економічний полягає в тому, що кредитні операції, крім іншого, найбільшою мірою сприяють підвищенню попиту і пропозиції на ринку. Це забезпечує ефективний рух грошей та інших ресурсів. Кредит сприяє капіталізації цінностей, якими володіє суспільство. При цьому, незважаючи на виникнення в економіці грошово-кредитного мультиплікатора, інфляційного ефекту практично не спостерігається [19, с. 222]. Яскравим прикладом цього є ефек-

тивність роботи механізму іпотечного кредитування в цивілізованих країнах³.

Психологічний фактор пов'язаний з тим, що кредит для людини є своєрідним стимулом розвитку її здібностей і прагнення до ефективного використання ресурсів. Кредитні борги "підстобують" енергію та ділову насагу людей, змушують їх активно мислити й раціонально діяти. Крім усього іншого, позика (точніше — необхідність її повернути) заохочує до здорового способу життя, спонукає підвищувати кваліфікацію, дорожити роботою, зрештою — стимулює прагнення до політичної та економічної стабільності в державі.

Незважаючи на свою феноменальність, кредитно-фінансові механізми потребують постійного вдосконалення. Один із важливих шляхів до цього — всеохоплююче нормування й стандартизація економічних відносин, зокрема — в банківській сфері. Розглянемо деякі норми (а також нормативи, що випливають із них), які застосовуються в регулюванні кредитування.

Почнемо з нормативу витрат на відшкодування позичок. Як відомо, він визначається здатністю суб'єкта ринку створювати необхідні грошові потоки, тобто бути кредитоспроможним. Ця здатність є грошовою нормою життєдіяльності кредитного суспільства, якісною характеристикою його членів. Властивість грошей перетворювати якісні характеристики в кількісні показники дає змогу визначати різні нормативи платоспроможності членів суспільства. Найважливішим серед них є коефіцієнт покриття витрат із обслуговування боргу (коефіцієнт доступності кредиту).

Зазначений норматив набув широкого застосування у світовій фінансовій практиці й закріплений у кожній із країн відповідними документами (стандартами). Так, показник витрат з обслуговування боргу в державах Євросоюзу становить від 25 до 30%. Тут вважають нормою, якщо кредити у структурі пасивів юридичних осіб дорівнюють 50—60%.

Крім нормативів, необхідних для оцінки фінансового стану позичальників, банки постійно розробляють критерії оцінки бізнес-проектів, ринків, перспектив їх розвитку і навіть морально-ділових якостей фізичних осіб. Так, сьогодні одним із найважливіших критеріїв оцінки клієнта — фізичної особи є наявність у нього якісної (нормальної) кредитної історії.

Нормування економічних відно-

³ Детальніше про це див. у монографії О.Євтуха "Іпотека — механізм ефективного використання ресурсів". — Луцьк: Волинська друкарня, 2001. — 316 с.

син на основі інформаційної функції грошей нині поширюється і за межі банківських систем. Як методологія пізнання та управління воно охопило практичну діяльність усіх суб'єктів цивілізованого суспільства.

І це закономірно. Адже гроші як явище є однією з основних підвалин філософії життя сучасної людини, її психології. Знання принципів і методів використання грошей сприяє правильному вибору життєвих цінностей, раціональному використанню ресурсів. Гроші впливають на поведінку людей не тільки тому, що є засобом досягнення певної мети, а, головне, тому, що самі вже стали однією з основних цілей їх життєдіяльності. З удосконаленням мислення та практичних дій людини, спричинених інформаційною функцією грошей, відбувається поліпшення всієї системи управління економічними процесами. Чим більше ми будемо пізнавати і практично застосовувати норми грошей, тим більше матимемо шансів досягти гармонійної єдності макро- і мікропроцесів у економіці, що є основою розвитку суспільства, підвищення його матеріального і духовного рівня.

Література

1. Гальчинський А. *Теорія грошей*. — К.: Основи, 1996.
2. *Гроші та кредит: Підручник* / За заг. ред. М. Савлука. — К.: КНЕУ, 2001.
3. Красавина Л. *Проблеми денег в экономической науке* // *Деньги и кредит*. — 2001, № 10.
4. Макконнелл К.Л., Брю С.Л. *Экономикс: Принципы, проблемы и политика*. — К.: Хагар-Демос, 1993.
5. Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. *Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика*. — СПб.: Санкт-Петербург Оркестр, 1994.
6. Гаррис Л. *Теория денег* / Состав. А. Чухно. — К.: Україна, 1997.
7. Косой А.М. *Современные деньги* // *Деньги и кредит*. — 2002. — № 6.
8. Мишкін Ф.С. *Економіка грошей, банківської справи та фінансових ринків*. — К.: Основи, 1999.
9. Миллер Р.Л., Ван-Хауз Д.Д. *Современные деньги и банковское дело*. — М.: Инфра-М., 2000.
10. А.Гальчинський, В.Геєць. *Інноваційна стратегія українських реформ*. — К.: Знання України, 2002.
11. Simmel G. *The Philosophy of Money* // Ed by D. Frisby. *Second enlarged edition*. — N.Y., 1995.

12. Масковичи С. *Машина, творящая богов* / Пер. с франц. — М.: Центр психологии, 1998.

13. Кенз Ф. *Избранные экономические произведения*. — М.: Социально-экономическая литература, 1960.

14. Юм Д. *О деньгах*. — М.: Канон, 1996.

15. Мишкін Ф. *Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків*. — К.: Основи, 1999.

16. Friedman, Milton, and Schwartz, Anna, 1986, *Has Government Any Role in Money?* // *Journal of Monetary Economics*. — 1986. — № 17.

17. Ющенко В., Лисицький В. *Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні*. — К.: Скарби, 2000.

18. Хайек А.Ф. *Частные деньги*. — М.: Институт национальной модели экономики, 1996.

19. Шумпетер Й. *Сущность и роль кредита* // Шумпетер Й. *Теория экономического развития*. — М.: Прогресс, 1982.

20. Hayek Friedrich A. *Individualism and economic order*. — Chicago and London: The University of Chicago Press, 1948.

21. Friedman Milton & Rose. *Free to Choose*. — New York, 1980.

Хроніка/

Банк-розвиток — 2004

14–16 жовтня у столичному Центрі конгресів і виставок “Зовніш-експобізнес” відбувся міжнародний форум “Банк-розвиток — 2004”.

У період становлення банківської системи України наші банкіри охоче вчилися у своїх зарубіжних колег працювати в нових для нас ринкових умовах. Нині працівники вітчизняної банківської сфери можуть самі ділитися досвідом роботи в умовах перехідної економіки, принаймні в середовищі пострадянських держав. У останні роки значна частина вітчизняних фінансово-кредитних установ досягла відчутного прогресу в опануванні сучасних технологій банківської діяльності; багато українських підприємств налагодило випуск спеціального обладнання, яке за якістю й технологічними можливостями не поступається зарубіжним зразкам.

Обміну досвідом технологічного розвитку банківської системи, аналізу наявних у цій сфері проблем та пошуку їх оптимального вирішення було

присвячено міжнародний форум “Банк-розвиток — 2004”, проведений за участі Національного банку України Центром конгресів і виставок “Зовнішекспобізнес”.

У рамках форуму відбувся семінар на тему “Регуляторне середовище діяльності банків і небанківських установ у сфері мікрокредитування” та конференція “Фінансові джерела економічного зростання”, які вела радник Голови Національного банку України Олександра Кужель. У конференції взяв участь заступник Голови НБУ Олександр Шлапак. Із доповіддю на семінарі виступив начальник управління розвитку банківського сектору — керівник групи економічних радників Голови НБУ Андрій Кияк.

Спеціалізовану виставку банківських технологій та обладнання відкрив в. о. Голови Національного банку Ук-

раїни Арсеній Яценюк. Він схвально оцінив роботу міжнародного форуму “Банк-розвиток — 2004” та висловив сподівання, що такий захід стане традиційним і проводитиметься щороку.

Експозиція виставки.

Правове регулювання діяльності деяких банківських установ Києва (XIX — поч. XX століття)

Метою дослідження є аналіз впливу законодавства Російської імперії на банківську систему України та змін у діяльності найбільших банків Києва після прийняття низки відповідних законодавчих актів.

Росія протягом усього періоду капіталізму відрізнялася від інших країн наявністю законодавчого регулювання діяльності комерційних банків та урядового нагляду за ними. Таке законодавство сформувалося на початках творення банків шляхом включення відповідних положень до статутів як перших акціонерних банків і товариств взаємного кредиту, так і банків, що створювалися пізніше. Ці статутні положення щодо акціонерних банків були узагальнені та доповнені законом від 31 травня 1872 року, а згодом — законами від 5 квітня 1883 року та 22 травня 1884 року (про порядок ліквідації банків). Усе це ввійшло до X Зводу законів “Статут кредитний”. Статут кредитний та додаткові положення у статутах окремих комерційних банків визначали майже всі аспекти банківської діяльності [14, 384].

Законодавче регулювання з його дозвольно-обмежувальним порядком заснування нових банків та їх філій, регламентацією системи банківських операцій, обов’язковою публікацією банківської звітності, прискіпливим наглядом за діяльністю банків та особливою увагою до ослаблених банків було спрямоване насамперед на попередження банкрутств банків та пов’язаних із ними господарсько-економічних криз, а крім того, мало на меті надання уряду необхідних рекомендацій щодо спрямування діяльності банків [14, с. 386, 388].

Підґрунтям для появи банків та інших кредитних установ слугувала ярмаркова торгівля, яка мала різноманітні форми та поширювала біржові, кредитні й заставні операції на Правобережній Україні.

Перші банківські установи на території сучасної України — контори Санкт-Петербурзького асигнаційного банку — засновано 1781 року в Києві, Харкові та Ніжині. Основу діяльності

цього банку становили випуск асигнацій, купівля дорогоцінних металів за кордоном, карбування монет, облік векселів [1, с. 49].

Наприкінці XVIII ст. у Києві створено Громадську комісію, котра на правах банку приймала вклади та здійснювала кредитування.

Із 1810 року в Україні почали з’являтися банки, засновані органами місцевого самоуправління або меценатами. Перші приватні кредитні установи виникають тут у 30-х роках XIX ст. Їх засновники — відомі купці та промисловці: поляки Сангушки, Браницькі, Бобринські, українці Яхненки та Смирненки. Поява таких банків пояснювалася неспроможністю державних кредитних установ задовольнити потреби всіх бажаючих в отриманні позик. Ці установи мали невеликі за розміром капітали, тоді як розвиток капіталістичних відносин потребував значних коштів для господарювання по-новому. Відтак прогресивні господарі започатковують у своїх маєтках власні кредитні заклади [3, с. 11]. Втім, поширення вони набули лише після прийняття у лютому 1862 року “Положення про міські громадські банки”. Створювалися такі банки з дозволу Міністерства фінансів при міських думах. Надаючи кредити міським і земським установам, а також місцевим купцям, ці банки робили вагомий внесок у розвиток економіки [2, с. 131].

Справжні ж банківські операції на Правобережжі почали проводитися з 24 травня 1839 року, коли на підставі розгляду Державної ради вийшов указ імператора Миколи I про відкриття у Києві контори Комерційного банку.

Водночас із промисловим зростанням у другій половині XIX ст. розпочався своєрідний банківський бум — у Києві як центрі регіону банки відкривалися один за одним.

Знаменним щодо цього був 1860 рік,

коли з метою зміцнення грошової та кредитної системи в Росії замість державного Комерційного банку було створено Державний банк. У його першому статуті, затвердженому у травні 1860 року, зазначалося, що створюється він “для пожвавлення торгових оборотів і впорядкування грошової та кредитної системи” [2, с. 117].

1960 року Державний банк Російської імперії заснував три своїх контори на території України — в Києві, Харкові, Одесі — та відділення у Полтаві. 1862 року керуючим Київською конторою став Микола Бунге, який згодом брав безпосередню участь у заснуванні в Києві біржі, першого приватного комерційного банку і товариства взаємного кредиту, котре очолив 1868 року.

У 1862 році було видано перший нормативно-правовий акт, який законодавчо регулював діяльність банківських установ. Згідно із цим документом банк мав право:

- ◆ приймати вклади під відсотки;
- ◆ надавати позики під заставу цінних паперів;
- ◆ видавати депозитні квитанції на певні суми;
- ◆ здійснювати операції з обліку векселів та цінних паперів.

Засідання правління банку відбувалося один раз на тиждень у складі керуючого, його заступників, шести директорів, трьох депутатів від ради державних кредитних установ. Управління всіма справами, операціями та контроль за їх виконанням покладалися на правління банку [5, с. 13].

У другій половині 70-х років XIX ст. кількість приватних та акціонерних банків стала швидко зростати. З’явилися акціонерні товариства, які здійснювали ломбардні операції.

18 червня 1868 року затверджено статут Київського приватного комерційного банку. Його засновниками були 50 осіб, у тому числі князі Р.Сангушко, М.Трубецькой, графиня М.Потоцька, О.Терещенко та інші.

Початковий статутний фонд банку становив 1 млн. рублів із подальшим його збільшенням до 2.5 млн. рублів. Половина суми початкового капіталу — 500 тис. рублів була поділена на 50 паїв по 10 тис. рублів кожен і розподілена між засновниками, яких зобов’язано внести 40% вартості кожного паю протягом двох місяців. Решту початкового капіталу — 500 тис. рублів розділили на 2 000 акцій по 250 рублів кожна. Наступне збільшення капіталу банку відбувається за рахунок продажу акцій по 250 рублів кожна.

Банк здійснював широкий спектр

операцій, у тому числі:

- ◆ облік торгових векселів;
- ◆ надання позик терміном до 9 місяців;
- ◆ отримання платежів за векселями та іншими терміновими документами;
- ◆ проведення платежів у Росії та за кордоном, де банк мав власні контори;
- ◆ купівля та продаж різноманітних державних і приватних процентних паперів;
- ◆ відкриття підписки на державні та громадські позики, акції, облігації;
- ◆ приймання сум (не менших 100 рублів) на нетермінові вклади, на певні терміни і на поточні рахунки;
- ◆ надання позик під соло-векселі [6, с. 7—8].

◆ вирішення справ, визначених директором;

◆ розгляд скарг щодо дій директора [6, с. 14—15].

Збори ради відбувалися один раз на два місяці.

На 1 січня 1914 року основний капітал банку становив 5 млн. рублів, резервний — 618 632 рублі. [7, с. 10].

Із 1866 року в усіх губерніях європейської частини Росії (Києві, Харкові, Херсоні, Чернігові, Полтаві й Катеринославі) було створено товариства взаємного поземельного кредиту [1, с. 51]. Тоді ж засновуються земельні банки. Так, 28 червня 1872 року в Києві створено Земельний банк, засновниками якого були землевласники М.Кочубей, П.Селецький, О.Кудашев,

міської нерухомості на правах повної власності, а також під заставу міських ділянок із будівлями, які перебували у позикоотримувачів на правах спадкового безстрокового володіння [9, с. 6—8]. Довгострокові кредити надавалися під заставу земель максимум на 66 років і 2 місяці, мінімум — на 9 років і 10 місяців, а під заставу міської нерухомості — максимум на 38 років і 4 місяці, мінімум — на 9 років і 10 місяців [9, с. 21].

1882 року з метою надання кредитів селянам для купівлі землі створено державний Селянський поземельний банк. Основним його завданням було формування класу дрібних землевласників. Із 1883 року відкриваються відділення банку у Волинській, Катеринославській, Київській, Подільській, Полтавській, Чернігівській, Херсонській та інших губерніях. Управляла установою рада у складі керуючого та п'яти членів, які призначалися міністром фінансів.

Селянський поземельний банк виконував такі функції:

- ◆ прийом і розгляд заяв щодо надання кредитів для придбання землі;
- ◆ аналіз документів, на підставі яких здійснювалося кредитування;
- ◆ надання кредитів відповідно до одержаних дозволів;
- ◆ господарське управління земельними масивами, що належали банку;
- ◆ підготовка земельних масивів до реалізації;
- ◆ контроль за надходженням коштів, одержуваних за наданими кредитами;
- ◆ забезпечення погашення простроченої заборгованості;
- ◆ виконання доручень ради банку щодо укладення угод [10, с. 60].

Клієнтами банку, за статутом 1882 року, були сільські товариства, підприємства, які налічували принаймні трьох господарів, та окремі селяни. Розмір позики для використання громадою не повинен був перевищувати 125 рублів, а для подвірного господарства — 500 рублів на господаря. Кредити надавалися на тривалий період. Короткостроковими вважалися позики терміном до 28 років, а довгостроковими — понад 28 років. Зазначимо, що саме Селянський поземельний банк становив підґрунтя для проведення столипінської аграрної реформи в Україні.

Маючи потребу в землі, селяни охоче відгукувалися на пропозиції дворян купити її. Останні поспішали розпродати все, бо що далі то більше потрапляли у нові борги. Цьому сприяв і Державний дворянський земельний банк,

Управління справами банку здійснювали рада і директор. До складу ради входили директор і 10 членів (п'ять засновників та п'ять акціонерів). Члени ради обирали зі свого середовища голову і товариша (помічника) голови. До обов'язків ради правління входили:

- ◆ підготовка та розгляд плану діяльності банку, інструкцій для керівництва;
- ◆ надання загальним зборам звіту про хід операцій за минулий рік;
- ◆ підготовка висновків щодо всіх справ банку;
- ◆ призначення комісіонерів і затвердження інструкцій для них;
- ◆ затвердження осіб на посаду бухгалтера, касира;
- ◆ визначення розміру відсотків закладами і позиками;
- ◆ відкриття кредитів, оцінка векселів;
- ◆ обговорення питань стосовно операцій банку;

Я.Тарновський, М.Виноградський. Керівництво банку складалося з голови та правління, до складу якого входило чотири особи, котрих обирали терміном на три роки.

Метою заснування банку було надання позик під заставу нерухомої власності у Київській, Чернігівській, Подільській та Волинській губерніях. Майно, вартість якого за оцінкою банку була меншою 500 рублів, у заставу не приймалося [8, с. 7—8]. Розмір позики не повинен був перевищувати 3/5, або 60%, від вартості заставленого майна [8, с. 30].

Основний капітал Земельного банку становив 1 500 000 рублів (6 тисяч акцій по 250 рублів). Акції першого випуску поширювалися серед засновників. Резервний капітал дорівнював третині основного.

Оснoву операцій банку становило надання короткотермінових і довготермінових позик. Короткострокові позики надавалися під заставу землі та

заснований 1885 року з метою підтримки поміщицького господарства шляхом довготермінового кредитування дворян-землевласників під заставу земельної власності. На Правобережній Україні відділення банку було відкрито лише у Києві. Довготермінові позики, що надавалися дворянам, мали забезпечуватися заставою землі. Дворяни одержували на руки 60% від вартості заставлених маєтків, у виняткових випадках — 75% вартості [11, с. 234].

Ідея відкриття такого банку в суспільстві сприймалася неоднозначно, оскільки частина свідомих урядовців, які були дворянами, виступала проти спроб збагачення дворян за рахунок грошей селян.

Період 80—90-х років XIX ст. характеризується певною стабілізацією банківської системи, прийняттям ряду законодавчих актів, спрямованих на її зміцнення, що сприяло формуванню у населення довіри до банків та інших кредитних установ. Так, 5 квітня 1883 року міністр фінансів Микола Бунге запровадив у дію Закон “Про зміни та доповнення існуючих правил відносно відкриття нових акціонерних комерційних банків”, а з 1884-го набув чинності закон щодо функціонування, порядку створення та ліквідації банківських установ. На підставі цього закону було визначено структуру банківської системи, до складу якої входили:

- ♦ державні банки (Державний банк, земельні банки (дворянський, селянський);
- ♦ приватні банківські установи (акціонерні комерційні банки, кредитні спілки);
- ♦ громадські банківські установи (місцеві банки, місцеві ломбарди) [1, с. 51—52].

На початку XX ст. Київ займав помітне місце у кредитно-банківській системі Російської імперії. Тут налічувалося 10 філій великих загальноімперських банків, 10 банківських контор і 5 власне київських банків. Напередодні Першої світової війни київські банки провадили 30% головних операцій від здійснюваних усіма банками тогочасної України [12, с. 66].

Цікавою сторінкою становлення банківської справи Правобережжя є діяльність Південного українського кооперативного банку. Процес його створення розпочався ще 1911 року, а завершився лише у червні 1917-го, коли в Україні врядувала Центральна Рада і було проголошено її Перший універсал.

Про заснування Південного українського кооперативного банку ук-

раїнські громадські діячі почали клопотатися ще 1911 року — під час Кооперативного з'їзду в Києві. Голова страхового взаємного товариства у Києві І.Полторацький, юрист Д.Григорович-Барський, голова Волинської земської управи В.Двірницький, голова Дзегелівського ошадно-позикового товариства на Київщині Х.Барановський і член ради того ж товариства О.Черненко подали до Міністерства фінансів прохання про затвердження статуту “Південного кооперативного банку” в Києві. Це прохання пролежало “під сукном” до початку революційних подій 1917 року [13, с. 9—10].

14 червня 1917 року міністр фінансів Росії Шінгарьов урешті затвердив статут “Південного кооперативного банку”. Штат працівників цієї установи в 1917—1918 рр. налічував 44 особи. Банк був заснований з капіталом 1 млн. рублів [13, с. 20—21]. Як фінансово-економічний центр української кооперації та ділова національно-економічна установа банк мав такі завдання:

- ♦ бути регулятором фінансів української кооперації;
- ♦ залучати до кооперації капітали, накопичені поза кооперацією;
- ♦ сприяти випуску власної кооперативної продукції;
- ♦ фінансувати й організовувати збут продукції українських кооперативів;
- ♦ залучати кооперацію до українського громадського будівництва;
- ♦ сприяти залученню іноземних капіталів в Україну [14, с. 12—13];
- ♦ вивести кооперацію на загальноімперські товарний і грошовий ринки;
- ♦ забезпечувати рівномірний поділ капіталів;
- ♦ зміцнювати споживчу кооперацію [14, с. 4].

Згідно зі статутом банк у своїй діяльності мав опиратися на “всю кооперативну родину” і брати активну участь у процесі “перебудовування економічного та соціального ладу у визволеній Україні”. “Кожна хвилина сучасної історії України (йдеться про 1917 рік — З. К.) варта цілого століття, і кооперація у цей момент політичного відродження України повинна закласти міцну основу для її економічного визволення” [13, с. 7].

Отже, як випливає із цього екскурсу, в минулому, як і сьогодні, діяльність банківської справи чітко регламентувалася нормативно-правовими актами (законами, постановами, рішеннями та розпорядженнями), на підставі яких формувалися статuti банківських установ та вносилися корективи до них. Зауважимо, втім, що майже всі банки, які

діяли на Правобережжі у досліджуваній нами період, були філіями російських фінансових установ і, властиво, перебували у прямій залежності від розвитку законодавчої бази, створеної імперською владою — міністерством фінансів та іншими інституціями.

Література

1. Донченко Л. Штрихи до історії розвитку кредитної системи Російської імперії // Вісник НБУ. — 2001 — № 8. — С. 49—53.
2. Стельмах В.С., Д'яконова І.І., Сало І.В., Сенищ П.М., Соколенко Т.І. Фінансово-кредитна система України — Росії (XVIII—XX ст.). — Суми: Слобожанщина, 2000.
3. Венгурська В. Утворення та діяльність банківських установ на Правобережній Україні у другій половині XIX ст. — К., 1997.
4. Венгурська В. Формування кредитно-банківської системи на Правобережній Україні (кінець XVIII—XX ст.). — К., 1997.
5. Ткаченко А.О., Білявська А.Б. Правове регулювання діяльності Державного банку у XIX ст. // Вісник Української академії банківської справи. — 2001. — № 1. — С. 11—15.
6. Уставъ Киевского Частного Коммерческого банка. — Киевъ, 1899. — 23 с.
7. Отчетъ Киевского Частного Коммерческого банка за 1913 год (45 отчетный год). — Киевъ, 1913. — 21 с.
8. Справочная книга для заемщиков Киевского Земельного банка, составленная на основании устава и постановлений общих собраний акционеров банка. — Киевъ, 1913. — 144 с.
9. Уставъ Киевского Земельного банка, утвержденный 28 июня 1872 года. — Санкт-Петербург, 1901. — 200 с.
10. Чухась А., Бобер Г. Селянський поземельний банк Російської імперії // Вісник НБУ. — 2002. — № 4. — С. 60—61.
11. Мигулин П.П. Наша банковская политика (1729—1903). Опыт исследования. — Харьков, 1904.
12. Цалик С. Киевские банки 100 лет назад... // Мир денег. — 2002. — № 2. — С. 66—70.
13. Про Південний (Український) Кооперативний банк. — К., 1917. — 32 с.
14. Гиндин И.Ф. Государственный банк и экономическая политика царского правительства (1861—1892 годы). — М.: Госфиниздат, 1960.

Зоряна Комаринська,

доцент кафедри суспільних наук Львівського банківського інституту Національного банку України. Кандидат історичних наук.

**Віталій
Шпачук**

Заступник начальника 3-го відділу інспекційних перевірок управління інспекційних перевірок департаменту безвізного нагляду та інспекційних перевірок Національного банку України

**Тетяна
Довгань**

Начальник управління кредитної адміністрації АКБ СР "Укрсоцбанк"

Схема 1. Сукупність видів діяльності банківської групи

Аспекти проблеми

Стратегічне управління та реінжиніринг у банках України

Зростаюча потреба банків у запровадженні стратегічного управління та реінжинірингу пов'язана не так з можливостями використання їх очевидних переваг, як з триваючою трансформацією банківської індустрії в індустрію фінансових послуг, необхідністю визначення і досягнення довгострокових цілей оптимізації витрат, розробкою та впровадженням нових банківських продуктів.

Діяльність будь-якого банку в умовах постійного руху та оновлення, посилення конкуренції у банківській індустрії неможливі без вироблення загальної стратегії, що потребує обов'язкового визначення цілей та завдань, оцінки потенційних можливостей установи, необхідних витрат, ресурсів тощо. Йдеться не лише про розробку і впровадження нових банківських продуктів та послуг, а й про перебудову самої банківської системи. Слід зважати і на той факт, що банківська індустрія нині трансформувалася в індустрію фінансових послуг, представлену фінансово-промисловими та банківськими групами, великими банками. Розвиваючись, вони розширюють сфери впливу, охоплюють дедалі більше країн. Сукупність видів діяльності банківської групи відображено на схемі 1.

Зазначимо, що вітчизняні банки приділяють недостатню увагу розробці та впровадженню стратегії. Серед основних причин, якими вони виправдовують таку позицію, — нестабільність економічної ситуації в країні, політична напруженість напередодні виборів, прагнення уникнути додаткових витрат, необхідних для реалізації процесу стратегічного управління, незацікавленість акціонерів банків тощо.

Внаслідок маємо таку картину: більшість банків не займається розробкою та запровадженням стратегії, в інших вона втілюється на доволі низькому рівні, ще інші, усвідомлюючи, що стратегію розробляти необхідно, лише приступають до цієї справи. Втім, є ряд банків, які тривалий час детально займаються цим питанням, мають власні методичні напрацювання, необхідне інформаційне забезпечення, добре структуровану й деталізовану стратегію, яку постійно переглядають і осучаснюють, враховуючи зовнішні та внутрішні чинники.

Запроваджуючи стратегічне управління, банки часом припускаються низки істотних помилок:

- ♦ досить часто стратегію не формалізовано. Її ідеї і сенс не доведено до персоналу;
- ♦ бракує концептуального і технологічного зв'язку між стратегією та організаційними рішеннями, які використовуються та запроваджуються;
- ♦ контролінг зосереджено лише на фінансових аспектах. Кожен підрозділ має свій набір ключових показників результативності, які фактично не пов'язані між собою;
- ♦ ключові показники результативності не збалансовані й не орієнтовані на стратегію. Досить часто ці показники, обрані для різних видів діяльності, суперечать один одному.

Концепція стратегічного управління становить основу стратегічного мислення. Її застосування характеризується насамперед такими рисами:

- вибір системного, ситуаційного та цільового підходів до функціонування банку;
- вивчення умов, у яких функціонує банк як суб'єкт управління, аби створити адекватні їм системи стратегічного управління;
- зосередження уваги на необхідності збирання та застосування баз стратегічної інформації. Аналіз, інтерпретація та використання інформації для прийняття стратегічних рішень дає змогу визначити зміст і послідовність дій стосовно подальшого розвитку банку (як суб'єкта) завдяки послабленню впливу невизначеності ситуації;
- можливість прогнозувати наслідки рішень, що приймаються, впливаючи на ситуацію шляхом відповідного розподілу ресурсів, встановлення ефективних зв'язків та формування стратегічної поведінки;

— застосування певних інструментів і методів розвитку банку як суб'єкта управління.

Цікаве трактування поняття стратегічного управління дають А.Томпсон та А.Стрікланд: стратегічне управління — це процес, завдяки якому менеджери здійснюють довгострокове керівництво організацією, визначають специфічні цілі діяльності, розробляють стратегії для досягнення цілей, враховуючи всі найсуттєвіші зовнішні та внутрішні умови, а також забезпечують виконання розроблених планів

Існує кілька основних моделей процесу стратегічного управління, в яких три ключові етапи є загальними для всіх. Це стратегічний аналіз, стратегічне планування (стратегічний вибір), стратегічна реалізація. Отож, процес стратегічного управління банком загалом має бути таким, як показано на схемі 2.

Основна мета стратегічного аналізу — оцінка ключових впливів на теперішній та майбутній стан банку, визначення їх специфічної дії на стадію стратегічного планування. Стратегічний аналіз повинен проводитися за двома напрямками: аналіз зовнішнього середовища та аналіз внутрішніх ресурсів банку. Необхідність дослідження зумовлена тим, що зовнішнє середовище зазнає постійних, інколи досить значних змін, і перед банком постають важливі стратегічні питання стосовно уникнення ймовірних загроз та перешкод. До того ж, банк функціонує на фоні складних зовнішніх обставин, які містять багато різноманітних чинників — від політичних та економічних до технологічних і технічних.

Внутрішній аналіз слід зосередити на визначенні сильних та слабких сторін банку, аналізі внутрішніх можливостей впливати на процес стратегічного планування.

Зміст логіки стратегічного аналізу стосовно банку розкривають такі його структурні елементи:

— визначення і формулювання мети або низки цілей, які ставить перед собою суб'єкт стратегічного планування (тобто банк), застосовуючи стратегічне управління;

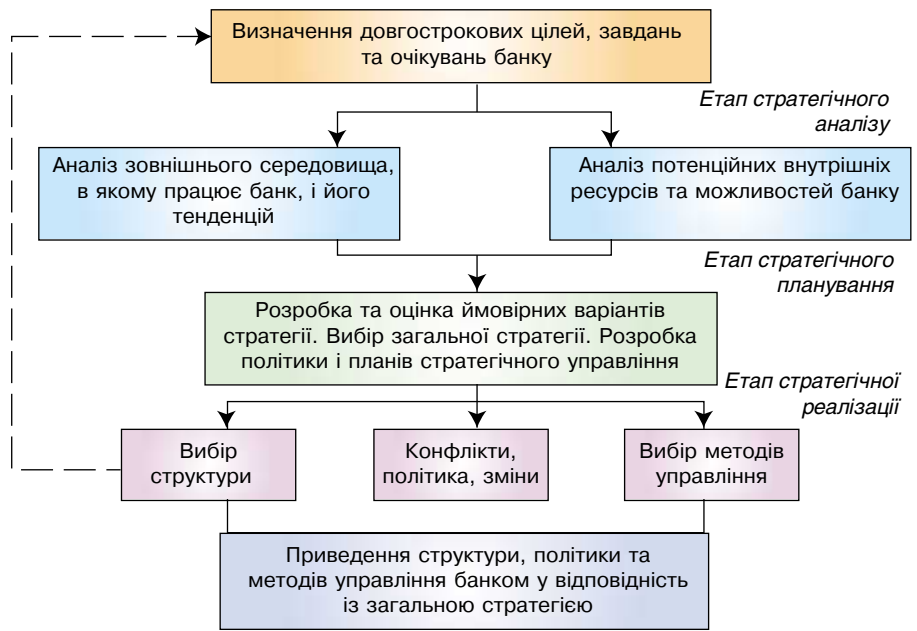
— аналіз розвитку об'єкта планування та уточнення параметрів досягнутого рівня. Тобто аналіз рівня розвитку банку і його потреб у зовнішніх запозиченнях; у разі наявності зовнішньої заборгованості — аналіз та оцінка її стану, впливу на економіку країни тощо;

— визначення обсягу і структури потреб банку в періоді, що планується;

— з'ясування обсягу та структури ресурсів у розпорядженні банку;

— узгодження, збалансування потреб

Схема 2. Процес стратегічного управління банком

і ресурсів соціально-економічних підсистем різного рівня шляхом уникнення часових суперечностей, невідповідності між ними, на основі ранжування потреб і підготовки управлінських рішень у вигляді стратегічних прогнозів, програм, планів;

— аналіз та оцінка зовнішнього середовища, його змін і ймовірного впливу на банк.

Одним із результатів стратегічного аналізу є визначення загальних цілей, тобто бажаних для банку конкретних стану та характеристик, на досягнення яких спрямована його діяльність.

Наступним важливим етапом стратегічного управління — етапом забезпечення відповідності між завданнями та потенційними можливостями установи — є стратегічне планування.

Здійснюючи стратегічне планування, важливо врахувати максимальну кількість варіантів, адже існує тенденція брати до уваги лише найімовірніші варіанти (стратегія розробляється в умовах неповноти інформації, коли неможливо охопити всі альтернативи [2]). Щоб вибрати той чи інший варіант, необхідно їх порівняти один з одним.

Оптимальний варіант стратегії повинен забезпечити найкраще співвідношення між сильними та слабкими сторонами, можливостями й загрозами зовнішнього середовища. Головним критерієм для такої оцінки має бути відповідність стратегії можливості використовувати переваги й долати наявні недоліки, використовувати й зводити до мінімуму ймовірні загрози.

Стратегічному плануванню притаманні такі особливості [3]:

— спрямованість у довгострокову перспективу;

— орієнтація на вирішення ключових, визначальних для даного суб'єкта цілей, від досягнення яких залежить його соціально-економічний прогрес;

— урахування впливу численних факторів, що чинять на нього позитивний і негативний вплив, та розробка заходів, які максимально послаблюють або нейтралізують дію негативних факторів та посилюють вплив позитивних чинників, забезпечуючи успішне вирішення стратегічних завдань;

— адаптивний характер, тобто здатність передбачати зміни внутрішнього та зовнішнього середовища і пристосовуватися до них.

Після розробки стратегічні плани слід включити у діючі бюджети поточного року. Це допоможе банку розпочати роботу за новим планом, а керівництву — відстежувати прогрес від його застосування уже протягом першого року.

Третім ключовим етапом стратегічного процесу є втілення стратегії. Після проведення всіх підготовчих заходів, завершення планування та вибору відповідної стратегії керівництво банку може безпосередньо перейти до наступного етапу — реалізації процесу стратегічного управління банком. Цей процес має довгостроковий, стратегічний характер, однак як в економіці будь-якої країни, так і в діяльності будь-якого банку постійно відбуваються також певні поточні зміни, на нього впливають різноманітні фактори, а це потребує оперативного втручання, прийняття рішень, вжиття необхідних заходів. Ключовим мо-

ментом тут є безперервність управління. Після запровадження стратегії необхідно здійснювати оцінку її реалізації. На етапі реалізації виникає безліч проблем. Вони зумовлені об'єктивними причинами: відбувається перехід від проектування до практичного управління, що призводить до зіткнення з дійсністю, яка завжди варіабельніша, ніж будь-які плани. До того ж процес планування потребує певного часу, протягом якого цілком можливі істотні як внутрішні, так і зовнішні зміни.

Оцінка стратегії — заключний етап стратегічного планування. Він стосується всіх стадій реалізації стратегії і може бути зосереджений на двох напрямках:

- оцінці розроблених стратегічних варіантів для визначення їх ефективності, можливості здійснення, прийнятності та послідовності;

- порівнянні результатів реалізації стратегії з рівнем досягнення цілей.

Оцінка покликана сприяти визначенню дієвості стратегії, для чого слід розробити системи коригуючих дій, засновані на аналізі представленої інформації, механізми оперативного втручання та внесення відповідних коректив. Це можливо лише у тому разі, коли стратегічне управління має системний характер, що передбачає безліч закономірно пов'язаних один з одним елементів управління (цілей, структури, завдань, технології, персоналу), об'єднаних у механізм, який дає змогу досягати поставленої мети, приймати скоординовані та ефективні рішення [4].

При цьому слід зазначити таке: перехід до стратегічного управління банком передбачає, що довгострокові цілі, плани, завдання будуть успішно досягнуті й виконані тільки за умови ефективності всіх бізнес-процесів, операцій, послуг. Для цього одним банкам слід свої бізнес-процеси лише оптимізувати, іншим — здійснити кардинальні зміни, перепроєктувати їх з метою помітного поліпшення таких показників результативності, як витрати, якість, рівень обслуговування та оперативність. Ці зміни повинні диктуватися цілями, стратегією банку, відповідати його намірам та прагненням здобути певні конкурентні переваги.

Останнім часом зріс інтерес банків до реінжинірингу. Його проведення допомагає вирішити ряд конкретних завдань:

- визначити пріоритетні бізнес-процеси, які відповідають стратегічним цілям банку (в процесі реінжинірингу деякі сфери діяльності установи можуть бути визнані малоефективними або не вельми важливими, що спричиниться до їх зміни чи ліквідації);

- провести діагностику діяльності банку, а також бізнес-процесів, зосередивши

- увагу на витратах, якості послуг, інформації, темпах розвитку тощо;

- створити потужну інформаційну систему на основі комп'ютерної мережі;

- побудувати оптимальну модель виконання бізнес-процесу, системи управління, спрямованої на досягнення визначеної ієрархії цілей;

- оптимізувати попередні кроки з метою досягнення максимальної гнучкості системи в мінливому економічному середовищі;

- розробити методичне забезпечення — технологічні карти, які визначають послідовність та перелік дій працівника, що бере участь у відповідному бізнес-процесі; визначити власника процесів.

Класифікуючи банки за мотивацією до проведення реінжинірингу бізнес-процесів, можна виділити такі їх категорії:

- банки, що перебувають на межі банкрутства. Вони втрачають клієнтів, обсяг продажу банківських продуктів, мають погані фінансові показники. Причинами цього може бути низька якість та пільгові ціни на банківські продукти, відсутність контролю і даних щодо вартості продуктів та послуг. Не вживши кардинальних заходів, такі банки можуть припинити свою діяльність;

- банки, поточні справи яких непогані, але їх керівники передбачають суттєві проблеми в майбутньому, якщо організація роботи не зміниться в принципі. Причини цього криються у зміні економічного середовища, попиту клієнтів, неспроможності протистояти у боротьбі з новими конкурентами;

- банки-лідери, які зберігатимуть міцну позицію у ближчому майбутньому, але прагнуть здійснити реорганізацію, аби підвищити власну конкурентоспроможність. Як правило, це прихильники агресивної політики на ринку банківських послуг, які не бажають задовольнятися поточним станом справ;

- банки, які прагнуть запровадити процесне управління, орієнтоване на ефективне ведення бізнес-процесів у межах існуючої структури.

Однак неправильно побудований реінжиніринг бізнес-процесів може не дати бажаних результатів (експертні оцінки свідчать, що близько 50% подібних проєктів закінчувалися невдачею). Перелічимо основні типові помилки, яких слід уникати при проведенні реінжинірингу бізнес-процесів:

- надмірне зосередження на технологічних питаннях;

- задоволеність незначними результатами;

- передчасне закінчення змін;

- звуження проблем та обмеження масштабу реінжинірингових заходів;

- скорочення або обмеженість ресурсів, необхідних для здійснення реінжинірингу;

- намагання здійснити реінжиніринг безболісно для всіх тощо.

Сприяти досягненню цілей проєкту реінжинірингу в банку можуть наведені нижче рішення.

- ♦ Проєкт повинен бути підтриманий особисто головою правління банку. Зміни, які передбачаються в банку, теж відбуваються від його імені.

- ♦ До обговорення результатів і вироблення рішень слід залучати експертів вищої кваліфікації і топ-менеджерів банку.

- ♦ Керівником проєкту з боку банку має бути топ-менеджер.

- ♦ Для керування змінами необхідно створити відповідні механізми (у тому числі наглядову раду проєкту реінжинірингу).

- ♦ Фахівці банку повинні освоїти принципи побудови процесної системи управління.

- ♦ Потрібно провести роботу в групах із залученням широкого кола менеджерів середньої ланки (начальників департаментів, управлінь і відділів банку).

- ♦ Слід налагодити оперативне інформування учасників про результати проєкту.

Але при цьому необхідно враховувати і потенційні загрози, які можуть виникнути в результаті проєкту реінжинірингу:

- ♦ залучення кваліфікованих виконавців у інших проєктах банку;

- ♦ надмірне відволікання керівника проєкту на вирішення поточних питань.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що проблема виживання банку в умовах жорсткої конкуренції, зростання вимог споживачів до банківських продуктів та послуг і контролюючих органів до діяльності банків потребують підвищеної уваги і акціонерів, і керівництва банків до питання щодо подальшого безперервного вдосконалення належних їм, підконтрольних або керованих ними установ. □

Література

1. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. III. *Стратегический менеджмент: концепции и ситуации: Учебник для вузов / Пер. с 9-го англ. изд. — М.: ИНФРА-М, 2000. — XX, 412 с.*

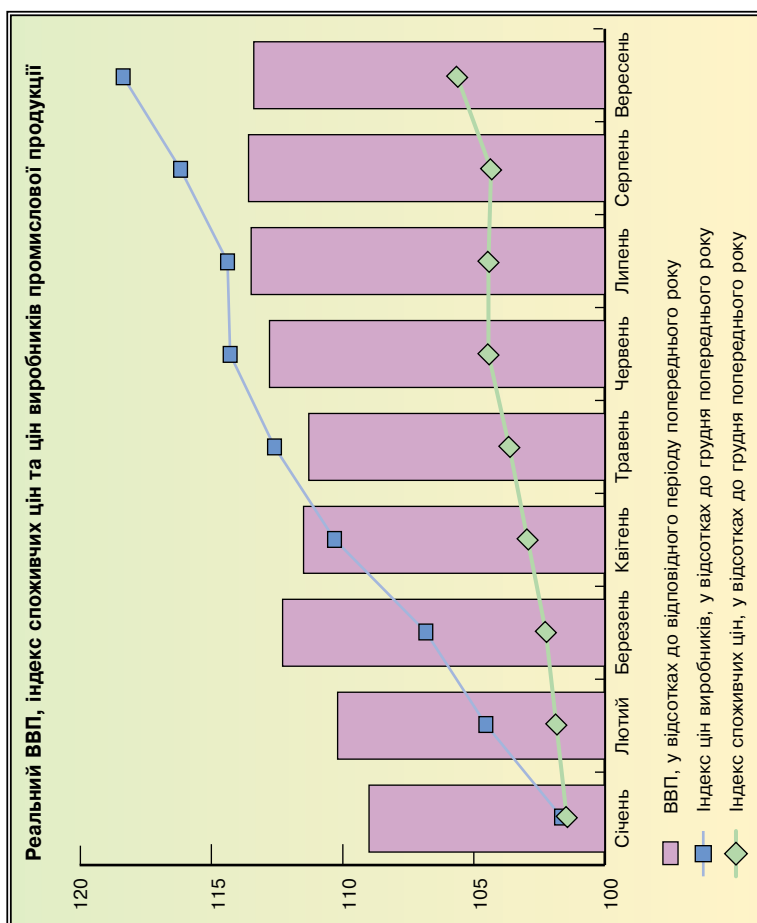
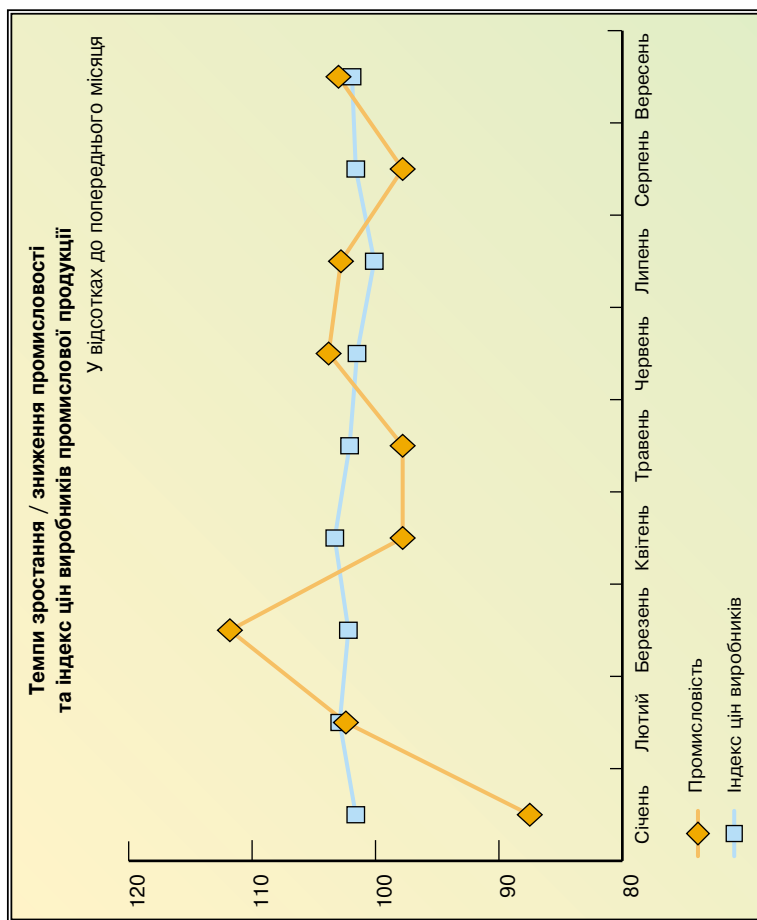
2. Ансофф И. *Новая корпоративная стратегия. — С-Пб: Питер, 1999. — 416 с.*

3. *Стратегическое планирование / Под ред. Э.А. Уткина — М.: Изд-во ЭКМОС, 1998. — 440 с.*

4. Зуб А.Т., Локтионов М.В. *Системный стратегический менеджмент: методология и практика. — М.: Генезис, 2001. — 752 с.*

Основні макроекономічні показники розвитку України у січні – вересні 2004 року

2004	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень
Реальний ВВП (до відповідного місяця попереднього року)	109.0	111.5	111.8	113.3	110.3	119.1	117.2	114.2	111.5
Реальний ВВП (кумулятивно)	109.0	110.2	112.3	111.5	111.3	112.8	113.5	113.6	113.4
Темпи (зростання / зниження) промислового виробництва (до попереднього місяця)	87.5	102.4	111.8	97.8	97.8	103.8	102.8	97.8	103.0
Темпи (зростання / зниження) промислового виробництва (кумулятивно)	116.1	118.2	118.8	117.7	116.9	115.9	114.7	114.4	114.4
Індекс споживчих цін (до попереднього місяця)	101.4	100.4	100.4	100.7	100.7	100.7	100.0	99.9	101.3
Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	101.4	101.8	102.2	102.9	103.6	104.4	104.4	104.3	105.6
Індекс цін виробників (до попереднього місяця)	101.6	102.9	102.2	103.3	102.1	101.5	100.1	101.6	101.9
Індекс цін виробників (до грудня попереднього року)	101.6	104.5	106.8	110.3	112.6	114.3	114.4	116.2	118.4

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту статистики та звітності Національного банку України.

**Світлана
Прасолова**

Доцент кафедри банківської
справи Полтавського університету
споживчої кооперації України.
Кандидат економічних наук

Статтю присвячено теоретичним і практичним аспектам розроблення банками України кредитної політики з довгострокового інвестування, спрямованої на формування ними кредитного портфеля, який би забезпечував прибутковість діяльності, контроль за рівнем ризику та відповідність нормативним вимогам, що висуваються до банків регулюючими органами. Розглянуто основні фактори, які орієнтують кредитні портфелі вітчизняних банків на довгострокове інвестиційне кредитування.

Кредитна політика/

Особливості формування кредитної політики банків України з довгострокового інвестування

Інноваційна модель, яку нині покладено в основу стратегії української економіки, потребує значних банківських ресурсів, необхідних для фінансування економічного розвитку. Однак банківські позики досі посідають у структурі джерел інвестицій підприємств скромне місце — вони становлять близько 4%. І хоча останнім часом питома вага капіталовкладень за рахунок кредитів банків зростає, вона все ж на кілька порядків нижча, ніж у країнах Західної Європи [5]. Тобто, незважаючи на позитивні зміни в динаміці та структурі кредитного портфеля банків, проблеми збільшення частки довгострокових кредитів, спрямованих в інвестиційну діяльність та у пріоритетні галузі економіки, пов'язані з інноваційним розвитком, залишаються актуальними. Скажімо, за підсумками минулого року частка довгострокових кредитів у структурі кредитного портфеля банківської системи України становила близько 23, а кредитів в інвестиційну діяльність — лише 4,2%. Протягом нинішнього року ситуація дещо поліпшилася, проте до бажаного рівня ще далеко. При цьому значна частина кредитних коштів (близько 40% від загального обсягу кредитів, наданих суб'єктам господарювання), як і раніше, спрямовується у невиробничі галузі, в основному — в торгівлю та посередництво в ній [14].

Аналіз засвідчує, що основною перешкодою для банківських інвестицій у виробничу сферу є пов'язані з ними високі ризики, зумовлені загальною економічною нестабільністю, непрозорістю корпоративних фінансів, обтяженістю підприємств старими боргами та незадовільною дисципліною дотримання контрактного права. Як наслідок інвестиційне кредитування реального сектору економіки перебуває на вкрай низькому рівні. І це незважаючи на те, що багато банків мають вільні кошти.

З огляду на це цікаво і корисно роз-

глянути кращий зарубіжний досвід вироблення й впровадження банками кредитної політики, яка дає змогу надійно захищати їх ресурсну базу від різноманітних ризиків, пов'язаних із довгостроковим кредитуванням.

У низці праць [4, 7, 8, 11, 13] справедливо зазначається, що немає якоїсь єдиної кредитної політики для всіх комерційних банків. Кожен із них розробляє власну. Проте всі неодмінно беруть до уваги численні внутрішні й зовнішні ризики; визначаються щодо основних складових зазначеної політики. Серед них:

- ♦ стратегія банку щодо основних напрямів кредитного процесу, яка передбачає певні пріоритети, принципи та цілі даної банківської установи на кредитному ринку;

- ♦ тактика банку в процесі організації кредитування, якою передбачено застосування конкретних фінансових та інших інструментів, що використовуються в ході реалізації кредитних угод;

- ♦ контроль і моніторинг щодо здійснення обраної стратегії і тактики.

Інакше кажучи, кредитна політика встановлює письмово викладені правила і процедури щодо опрацювання кожної кредитної заявки, визначає види та умови надання позичок, які найкраще захищають стійкість банку і дають змогу найповніше задовольняти потреби регіону, котрий він обслуговує. Документ, яким затверджується обрана банком кредитна політика, має містити перелік рішень, що можуть прийматися кредитним управлінням, із зазначенням відповідальних за їх виконання осіб, а також — перелік документів, необхідних для оформлення кредитних заявок; порядок прийняття, оцінки й реалізації кредитного забезпечення; процедуру встановлення процентних ставок; опис видів кредитів, які банк визнає за краще не надавати.

Отже, кредитна політика банку визначається, по-перше, пріоритетами у виборі клієнтів і кредитних інструментів

(сегментація ринку); по-друге, — нормами та правилами, що регламентують практичну діяльність банківського персоналу, який реалізує ці пріоритети на практиці. Вона допомагає банку сформувати такий кредитний портфель, який дає змогу забезпечувати прибутковість, налагоджувати контроль за рівнем ризику та відповідністю діяльності нормативним вимогам, що висуваються перед банківською установою регулюючими органами.

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ОРІЄНТУВАННЯ КРЕДИТНИХ ПОРТФЕЛІВ НА ДОВГОСТРОКОВЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ КРЕДИТУВАННЯ

Орієнтація кредитного портфеля банку на довгострокове інвестиційне кредитування залежить від багатьох факторів.

Серед найважливіших — *можливість надавати довгострокові кредити*. Вона обумовлюється здатністю управляти ризиками (зокрема кредитним) і залежить від компетентності керівництва банку, фахової підготовки та досвіду персоналу, зокрема — осіб, що займаються добором конкретних кредитних заяв і формують умови відповідних угод, а також — від обраної кредитної політики банку, яка визначає пріоритетні види позичок.

Реалізація інвестиційних проектів потребує відвернення з обігу значних грошових коштів банку на доволі тривалі терміни (нині — від 3 до 5 років, а коли йдеться про іпотечне кредитування, — то від 7 до 30 років). Тому одним із основних факторів, що впливає на структуру кредитного портфеля банку, можна вважати *розмір його регулятивного капіталу*. Саме від нього залежить максимальна сума кредиту, що надається одному позичальнику, а відтак — і можливість надавати значні інвестиційні позички на тривалий термін. На сьогодні розвиток довгострокового інвестиційного кредитування в Україні значною мірою стримується невисоким рівнем капіталізації банків, проблема підвищення якого, незважаючи на позитивні тенденції, залишається однією з найактуальніших. Зокрема, відношення капіталу банків до ВВП за підсумками минулого року становило лише 4.5%, а темпи його зростання були нижчими, ніж активів та зобов'язань. Про невисокий рівень капіталізації українських банків свідчить і наявність значної кількості низькокапіталізованих банків IV групи [14].

Цю проблему можна певною мірою

вирішити шляхом застосування *технології інвестиційних фондів*, передбачених Законом України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати”. У ньому зокрема зазначається, що банки можуть не продавати окремі зобов'язання, а об'єднувати їх у загальний пакет (пул), під який випускати цінні папери, купуючи які, вкладник, по суті, вкладатиме кошти в диверсифікований кредитний портфель банку [1]. При цьому інструментами рефінансування довгострокових (у тому числі — іпотечних) кредитів можуть бути боргові зобов'язання на зразок німецьких Pfandbriefe (зобов'язання, емітент яких бере всі ризики, пов'язані з неплатежами або довгостроковим погашенням кредиту, на себе); сертифікати участі у платежах, що надходять від позичальників, на зразок американських mortgage-backed securities (MBS, їх емітент усі ризики, пов'язані з неплатежами, ділить з інвестором — власником MBS, який має виключні права на консолідований кредитний борг та право вимоги на інші активи емітента в межах відповідальності, взятої ним на себе); або інші боргові зобов'язання, наприклад, — іпотечні облигації.

Одним із факторів, що суттєво впливають на структуру банківського кредитного портфеля, можна також вважати *специфічні потреби в позичкових коштах клієнтів сегмента ринку, який обслуговується даним банком*. Наприклад, банки чи їхні філії, що обслуговують сільську місцевість, де переважають односімейні будинки та невеличкі роздрібні магазини, можуть надавати іпотечні кредити під заставу житлових приміщень. Водночас банкам, розташованим у великих містах, доцільно спрямовувати більшість довгострокових кредитів на фінансування будівництва та придбання обладнання промисловими підприємствами.

Ще одним доволі значним фактором, від якого істотно залежить частка довгострокових інвестиційних кредитів у портфелі активів, є *очікуваний чистий дохід банку*. Зрозуміло, що будь-який банк прагне надавати позички, які приносять найбільший дохід. Однак найприбутковіші довгострокові кредитні проекти водночас є і найризиковішими: їх реалізації можуть перешкодити, скажімо, погодні умови, зміна законодавства чи ситуації на фінансових ринках, інші обставини, які виникають упродовж тривалого часу. Значною мірою саме тому у світі поширилася практика надання довгострокових інвестиційних кредитів кількома банками

(консорціумами) з обумовленим правом застосування регресу, тобто — повернення наданих коштів у випадку, коли позичальник стає неспроможним повертати позику відповідно до встановленого графіка.

ГОЛОВНІ УМОВИ ДОВГОСТРОКОВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Незважаючи на певні особливості і відмінності, кредитна політика кожного банку має відповідати універсальним вимогам. Зокрема — містити інформацію про умови довгострокового інвестиційного кредитування, які давали б змогу контролювати ризики і забезпечувати захист ресурсної бази банку від втрат. Зупинимося детальніше на деяких із них.

1. Серед головних — використання *плаваючих кредитних процентних ставок* як прийнятних конкурентоспроможних цін, що дають змогу компенсувати витрати кредитора, зумовлені знеціненням основного боргу та впливом інших ризиків. Встановлюючи кредитну ставку, слід насамперед враховувати такі ризики:

- ♦ інфляційний та ціновий;
- ♦ ризики, зумовлені фінансовим станом позичальника;
- ♦ пов'язані з реалізацією бізнес-плану (бізнес-проекту);
- ♦ з невизначеністю майбутнього, через що зазначені вище ризики можуть посилюватися.

Загалом зміна плаваючої процентної ставки залежить передусім від ситуації на міжбанківському ресурсному ринку та від вартості залучених банком коштів. Тому першочерговим завданням фінансово-кредитної установи є встановлення такої ціни за довгостроковими кредитами, яка давала б змогу збільшити чисту процентну маржу в рамках визначених кредитною політикою банку параметрів ризику. Одним із найпоширеніших методів страхування від невизначеності процентних ставок у майбутньому є укладення ф'ючерсних контрактів та використання інших похідних інструментів. Зокрема — *процентних свопів*, які вже впродовж десятиліть використовуються більшістю зарубіжних банків. Зазначені свопи укладаються як контрактна угода між комерційним банком та його клієнтом про обмін процентними платежами на раніше визначену фіксовану суму. Процентні свопи сприяють удосконаленню управління ризиком процентної ставки та зни-

женню загальних витрат за позицію, а отже, — й стабілізації цін на банківські продукти і послуги, збільшенню прибутку банків.

2. Ще одна важлива передумова — **розвиток заставного права**. Передусім маємо на увазі порядок ведення державного реєстру застав та захист прав кредитора. Ці проблеми особливо актуальні для України, адже у вітчизняному Законі “Про заставу” просто відсутні положення про забезпечення виключних прав вимоги кредитора на закладене майно; діє заборона на оформлення договору про заставу на майбутню (споруджувану) нерухомість без подальшого його переоформлення; відсутні юридично описані процедури вибору кредитором способу реалізації відчуженого за борги майна та відселення неплатоспроможного боржника з відчуженого житла [3]. Серед інших проблемних питань — невизначеність щодо того, які саме активи можна вважати прийнятною заставою, а які — ні.

Причому якби ці та інші питання й були чітко унормованими, це ще не вирішує проблеми в цілому, адже, на нашу думку, використання застави для забезпечення кредиту не усуває ризику невиконання зобов'язань позичальником. Застава сама собою не впливає на рівень ризику, вона просто надає кредитору можливість збільшити шанси щодо отримання грошових коштів за своїми фінансовими вимогами у випадку несплати боргу. Для банку прийнятнішим є відшкодування кредиту не за рахунок реалізації активів позичальника, а шляхом вигідного спрямування грошових потоків, обсяги яких залежать від **стабільності надходжень коштів на рахунки позичальника та від отримуваних ним доходів**. Тобто для банку важливо мати змогу спиратися на здатність позичальника ефективно управляти своїми борговими зобов'язаннями та отримувати непоганий прибуток у ході реалізації продукції за середньогалузевими цінами.

3. Одним із засобів активізації інвестиційної діяльності, спрямованої на науково-технічний розвиток, є широкомасштабне **застосування лізингових операцій**. Наприклад, у США майже половина кредитів надається за їх допомогою.

В Україні потреба в лізингу теж значна. Фахівці Світового банку, провівши нещодавно відповідне дослідження, визначили її як “потенційно безмежну”. Проте, за даними Всеукраїнської асоціації “Укрлізинг”, обсяг лізингових інвестицій у нашій країні нині не

перевищує 10-12% від попиту на них [9].

Перспективними сферами лізингових банківських операцій в Україні вважається сільське господарство, будівництво, переробна галузь, харчова промисловість та інші види економічної діяльності, які потребують запровадження нових технологій. Серед основних причин, що стримують розвиток лізингу в Україні, на нашу думку, такі:

- ◆ відсутність державної програми розвитку лізингу;
- ◆ недостатня кваліфікація кадрів на ринку лізингових послуг;
- ◆ нерозвинутість механізму реєстрації та вилучення об'єктів лізингу;
- ◆ відсутність сформованого вторинного ринку обладнання;
- ◆ недорозвинутість механізмів страхування лізингових операцій та захисту лізингодавця на державному рівні;
- ◆ відсутність статистичних форм обліку лізингових операцій.

Нині вітчизняні банківські установи мають змогу працювати на ринку лізингових операцій як самостійно, так і за посередництва лізингових компаній. Причому є два варіанти такого посередництва: банк може створити лізингову компанію як власне дочірнє підприємство, у статутному фонді якого йому належить контрольна частка, або стати одним із засновників лізингової компанії, котра є акціонерним товариством, створеним спільно з іншим банком (банкми), виробником обладнання та лізингоодержувачем. Ще один варіант — заснувати лізингову компанію за участі іноземного інвестора (міжнародного фінансового інституту). Механізм лізингу відкриває перед банківськими установами більші можливості щодо вирішення цілої низки проблем, зокрема пов'язаних із своєчасним поверненням кредитів і накопиченням у кредитних портфелях банків проблемних та майже безнадійних довгострокових позичок.

4. До основних умов кредитної політики у сфері інвестування слід віднести й **участь позичальника у фінансуванні довгострокових інвестиційних проєктів**, передусім — будівництва житла, яке здійснюється частково за рахунок коштів позичальника, а частково — за рахунок довгострокового кредиту банку. Очевидно, за великих обсягів будівництва, яке розраховане на тривалий період, доцільно практикувати і так зване фінансування виробництва (будівництва) на замовлення. Воно стимулює своєчасне одержання замовлень на будівництво чи виготовлення певних товарів і забезпе-

чує рівномірне надходження коштів у розмірах, необхідних для своєчасної закупівлі господарниками матеріалів та завантаження виробничих потужностей протягом усього робочого часу.

Зазначений спосіб фінансування знайшов своє відображення в Законі “Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю” і полягає у реалізації банком майнових прав на житло, ціна яких зростає в міру наближення дати завершення будівництва. Якщо ж у клієнта не вистачає коштів на купівлю таких майнових прав, банк може надати йому кредит під їх заставу, а в подальшому переоформити заставу права на заставу майна. Кошти, залучені в результаті реалізації майнових прав, переказуються будівельній організації [2].

5. Як уже зазначалося, серед умов, що їх має передбачати кредитно-інвестиційна політика банків, — застосування **технологій інвестиційних фондів**. Це — свого роду спосіб сек'ютизації іпотечних кредитів шляхом випуску передбачених українським законодавством іпотечних цінних паперів [1].

6. І насамкінець згадаємо про **встановлення довгострокових партнерських стосунків між банком та позичальником**. Як свідчить світовий досвід, такі відносини є одним із найнадійніших способів мінімізації кредитних ризиків.

Врахування вітчизняними банками у процесі розроблення своєї кредитної політики зазначених вище умов може посприяти збільшенню обсягів їхніх довгострокових кредитних портфелів.

ВИСНОВКИ

Надаючи довгострокові інвестиційні кредити усім категоріям клієнтів, банки сприяють розвитку регіону, який обслуговують. Це, безумовно, впливає на підвищення життєвого рівня населення краю. Щоправда, зазначений вид кредиту пов'язаний зі значними ризиками, оскільки вплив як зовнішніх (головним чином економічних), так і внутрішніх факторів (зокрема управлінських помилок) може призвести до збитків у процесі такої діяльності банку. Для того, щоб контролювати зазначений фактор ризику, фінансово-кредитні установи мають розробляти й упроваджувати відповідну політику з довгострокового інвестування, орієнтовану на формування такого кредитного портфеля, який

сприяв би підвищенню прибутковості і забезпеченню відповідності діяльності банку нормативним вимогам регулюючих органів.

Кредитна політика з довгострокового інвестування має обумовлювати такі основні фактори:

- ♦ мету формування довгострокового кредитного портфеля банку;
- ♦ порядок здійснення перевірки, оцінки та прийняття рішень щодо кредитних заявок клієнтів;
- ♦ перелік необхідної документації, яка повинна додаватися до кожної кредитної заявки та зберігатися в кредитній справі клієнта;
- ♦ чітке визначення низки складових кредитного процесу, а саме:
 - функціональних обов'язків співробітників кредитного відділу банку;
 - основних правил прийняття, оцінки та реалізації кредитного забезпечення;
 - політики та практики встановлення процентних ставок і комісійних виплат за довгостроковими кредитами;
 - стандартів якості довгострокового інвестиційного кредитування;
 - максимального розміру довгострокових кредитних вкладень банку;
 - порядку виявлення, аналізу та шляхів нейтралізації проблемних кредитів;
 - потреб регіону, в який спрямовується основна частка довгострокових кредитних вкладень банку, перспектив його розвитку.

На наш погляд, варто було б розробити основні засади кредитної політики з довгострокових вкладень українських банків у вигляді цілісної концепції розвитку довгострокового кредитування на тривалу перспективу з урахуванням вітчизняного досвіду та зарубіжної практики.

Література

1. Закон України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати” від 19 червня 2003 року № 979-IV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. — 2003. — № 10. — С. 3—24.
2. Закон України “Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю” від 19 червня 2003 року № 978-IV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. — 2003. — № 12. — С. 3—21.
3. Закон України “Про заставу” // www.rada.kiev.ua.
4. Банковский портфель-3: Книга менеджера по кредитам / Отв. ред. Коробов Ю.И., Рубин Ю.Б., Солдаткин В.И. — М.: СОМИНТЭК, 1995. — С. 47—91.
5. Інвестиційний клімат в Україні / За ред. Гайдуцького П.А. — К., Т-во “Знання”, КОО, 2002.
6. Калужний В. Роль державних витрат та інвестицій у ринкових еко-

номіках // Вісник Національного банку України. — 2003. — № 9. — С. 58—62.

7. Кредитний ризик комерційного банку / За ред. В.В.Вітлінського. — К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. — С. 35—64.

8. Moit, Hubert C. Establishing Criteria and Concepts for a Written Credit Policy // Journal of Commercial Bank Lending. — 1977. — April. — P. 2—16.

9. Мусіна Л. Основні засади переходу до економіки знань: перспективи для України // Економіка і прогнозування. — 2003. — № 3. — С. 87—107.

10. Паливода К. Проблеми іпотечно-го кредитування під заставу житла та програми фінансування масового будівництва житла в Україні // Вісник Національного банку України. — 2003. — № 11. — С. 44—50.

11. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка. — М.: ИКЦ “ДИС”, 1997. — 464 с.

12. Pascalle R., Rohlen T. The Mazda Turnaround. In: “Inside the Japanese System: Readings on Contemporary Society and Political Economy”. — Stanford, 1988. — P. 149—169.

13. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Пер. с англ. со 2-го изд. — М.: “Дело ЛТД”, 1995. — С. 170—315.

14. Шлапак О., Пушкарьов В., Карчева Г. Фінансовий стан, тенденції та проблеми функціонування і розвитку банків у 2002 році // Вісник Національного банку України. — 2003. — № 3. — С. 2—10.

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за вересень 2004 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	334.7155
2	986 BRL	100 бразильських реалів	178.5412
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	103.0778
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	4.6094
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.3702
6	981 GEL	100 грузинських ларі	297.5686
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	68.0979
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	85.3269
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	117.2280
10	356 INR	1000 індійських рупій	114.9075
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6092
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.3632
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	12.5859
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	1803.5993
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.5072
16	434 LYD	100 лівійських динарів	404.8167
17	470 MTL	100 мальтійських лір	1501.7330

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
18	484 MXN	100 мексиканських нових песо	46.8209
19	496 MNT	10000 монгольських тугриків	44.4858
20	554 NZD	100 новозеландських доларів	345.9605
21	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.0395
22	604 PEN	100 перуанських нових сол	157.3108
23	642 ROL	10000 румунських леїв	1.5619
24	682 SAR	100 саудівських ріялів	141.6313
25	760 SYP	100 сирійських фунтів	11.6726
26	705 SIT	100 словенських толарів	2.6668
27	901 TWD	100 нових тайванських доларів	15.6638
28	972 TJS	100 таджицьких сомоні	176.0090
29	952 XOF	1000 франків КФА	9.9805
30	152 CLP	1000 чилійських песо	8.3865
31	191 HRK	100 хорватських кун	88.6389
32	156 CNY	100 юанів Женьміньбі (Китай)	64.1753
33	255	100 доларів США за розр. із Індією	424.9280

* Курс встановлено з 01.09.2004 року.

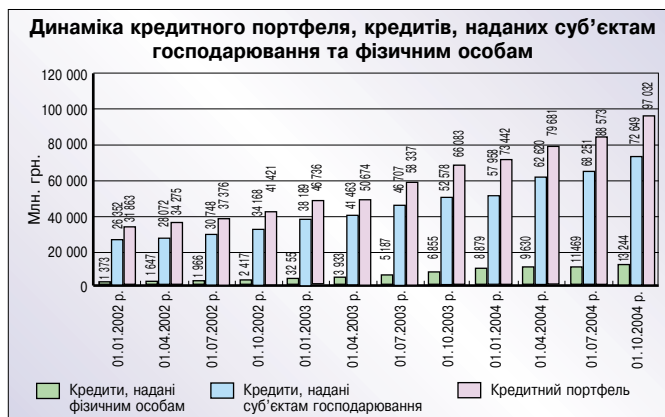
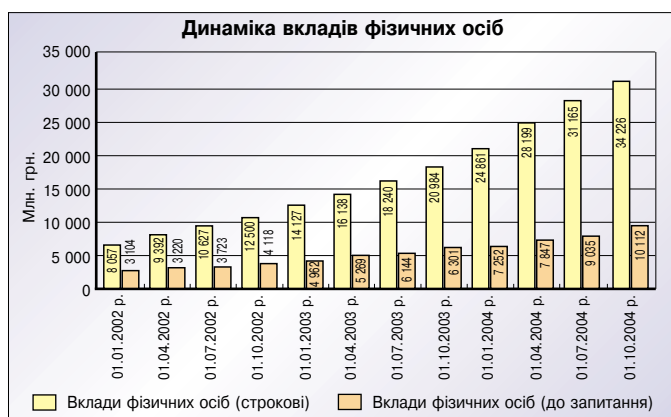
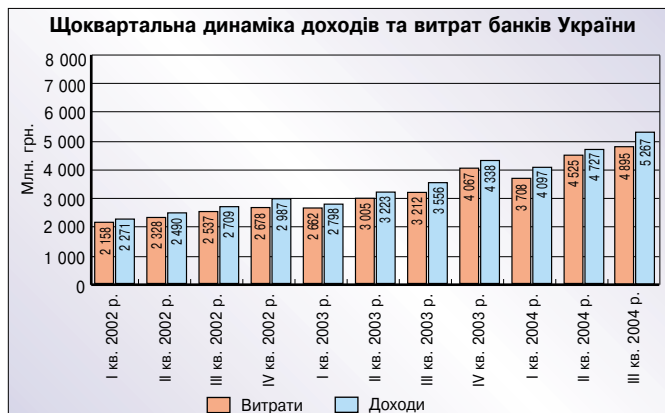
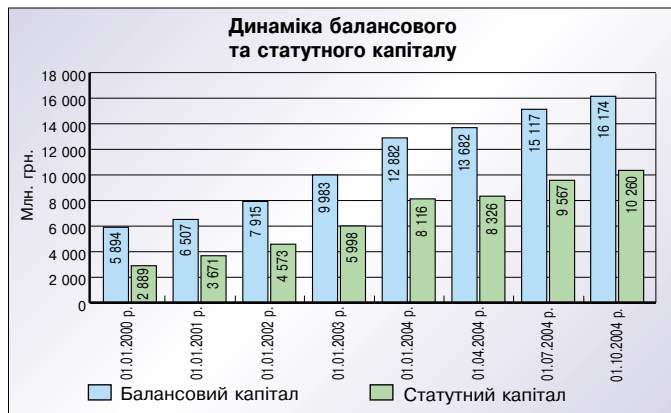
Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.09.2004 р.	02.09.2004 р.	03.09.2004 р.	04.09.2004 р.	05.09.2004 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	371.8717	373.4567	370.7514	370.7514	370.7514	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	952.2778	953.5475	951.9648	951.9648	951.9648	
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8352	10.8281	10.8281	10.8281	10.8281	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0246	0.0246	0.0245	0.0245	0.0245	
5	208 DKK	100 датських крон	86.4834	86.8907	86.9228	86.9228	86.9228	
6	840 USD	100 доларів США	531.1400	531.1200	531.1200	531.1200	531.1200	
7	233 EEK	100 естонських крон	41.1120	41.3040	41.3176	41.3176	41.3176	
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.3432	7.3565	7.3413	7.3413	7.3413	
9	124 CAD	100 канадських доларів	403.0979	404.7769	407.0003	407.0003	407.0003	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.8909	3.9116	3.9142	3.9142	3.9142	
11	428 LVL	100 латвійських латів	969.2336	972.7473	972.7473	972.7473	972.7473	
12	440 LTL	100 литовських літів	185.7458	187.1393	187.3505	187.3505	187.3505	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	43.9798	43.9407	43.9407	43.9407	43.9407	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	76.5699	77.2169	77.4459	77.4459	77.4459	
15	985 PLN	100 польських злотих	144.2878	145.5589	145.6888	145.6888	145.6888	
16	643 RUB	10 російських рублів	1.8153	1.8155	1.8169	1.8169	1.8169	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	309.9468	310.7201	311.9170	311.9170	311.9170	
18	703 SKK	100 словацьких крон	15.9936	16.0543	16.0968	16.0968	16.0968	
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0353	0.0353	0.0351	0.0351	0.0351	
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2142	10.2138	10.2138	10.2138	10.2138	
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	25.8080	26.0015	26.0436	26.0436	26.0436	
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5138	0.5138	0.5138	0.5138	0.5138	
23	203 CZK	100 чеських крон	20.1789	20.3005	20.3686	20.3686	20.3686	
24	752 SEK	100 шведських крон	70.4846	70.7307	70.8773	70.8773	70.8773	
25	756 CHF	100 швейцарських франків	416.9456	420.0356	421.4886	421.4886	421.4886	
26	392 JPY	1000 японських єн	48.3475	48.5586	48.5892	48.5892	48.5892	
27	978 EUR	100 євро	643.2637	646.2668	646.4793	646.4793	646.4793	
28	960 XDR	100 СПЗ	775.8535	778.2503	777.4949	777.4949	777.4949	
			16.09.2004 р.	17.09.2004 р.	18.09.2004 р.	19.09.2004 р.	20.09.2004 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	371.2655	369.9449	369.9449	369.9449	371.7000	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	948.8739	949.5688	949.5688	949.5688	953.2157	
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8249	10.8223	10.8223	10.8223	10.8214	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	
5	208 DKK	100 датських крон	87.3572	86.7770	86.7770	86.7770	87.1476	
6	840 USD	100 доларів США	530.9600	530.9400	530.9400	530.9400	530.9000	
7	233 EEK	100 естонських крон	41.5291	41.2560	41.2560	41.2560	41.4328	
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.4058	7.3790	7.3790	7.3790	7.4336	
9	124 CAD	100 канадських доларів	408.9552	410.5297	410.5297	410.5297	408.8817	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.9182	3.9236	3.9236	3.9236	3.9297	
11	428 LVL	100 латвійських латів	974.2385	970.6399	970.6399	970.6399	972.3443	
12	440 LTL	100 литовських літів	188.1703	186.8060	186.8060	186.8060	187.4117	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	43.7880	43.7834	43.7834	43.7834	43.7802	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	77.3742	76.5057	76.5057	76.5057	76.8562	
15	985 PLN	100 польських злотих	148.9487	148.4493	148.4493	148.4493	149.0543	
16	643 RUB	10 російських рублів	1.8174	1.8171	1.8171	1.8171	1.8168	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	314.3785	314.2578	314.2578	314.2578	313.7709	
18	703 SKK	100 словацьких крон	16.2630	16.1723	16.1723	16.1723	16.2395	
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0355	0.0352	0.0352	0.0352	0.0351	
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2108	10.2104	10.2104	10.2104	10.2096	
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	26.2064	26.1131	26.1131	26.1131	26.1742	
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5122	0.5122	0.5122	0.5122	0.5121	
23	203 CZK	100 чеських крон	20.6959	20.5428	20.5428	20.5428	20.6118	
24	752 SEK	100 шведських крон	71.2683	70.7261	70.7261	70.7261	71.1686	
25	756 CHF	100 швейцарських франків	421.4755	417.6210	417.6210	417.6210	418.7868	
26	392 JPY	1000 японських єн	48.4230	48.4477	48.4477	48.4477	48.2640	
27	978 EUR	100 євро	649.7888	645.5169	645.5169	645.5169	648.2820	
28	960 XDR	100 СПЗ	778.2199	776.3018	776.3018	776.3018	777.7000	

щодо іноземних валют, України щоденно (за вересень 2004 року)

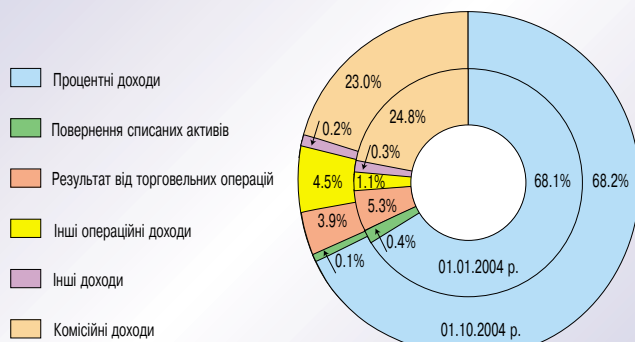
Офіційний курс										
	06.09.2004 р.	07.09.2004 р.	08.09.2004 р.	09.09.2004 р.	10.09.2004 р.	11.09.2004 р.	12.09.2004 р.	13.09.2004 р.	14.09.2004 р.	15.09.2004 р.
	370.5596	367.4577	367.5399	366.4557	367.6964	367.6964	367.6964	367.1369	370.3229	371.4968
	951.0611	945.2472	941.7417	941.8904	948.1591	948.1591	948.1591	949.7089	955.3472	953.6185
	10.8323	10.8273	10.8269	10.8315	10.8289	10.8289	10.8289	10.8281	10.8323	10.8251
	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245
	86.9484	86.2020	86.2628	85.9799	87.0645	87.0645	87.0645	87.2509	87.3647	87.3493
	531.1100	531.0800	531.0600	531.0700	531.0500	531.0500	531.0500	531.0100	531.0000	530.9700
	41.3270	40.9716	40.9972	40.8622	41.3766	41.3766	41.3766	41.4685	41.5254	41.5265
	7.3765	7.3064	7.3202	7.3144	7.3577	7.3577	7.3577	7.3632	7.4120	7.4096
	409.2054	409.0261	409.9357	410.8438	412.2274	412.2274	412.2274	410.9450	410.8065	407.9794
	3.9101	3.9044	3.9063	3.9087	3.9131	3.9131	3.9131	3.9102	3.9145	3.9172
	972.7289	967.3588	967.3224	969.1058	972.6190	972.6190	972.6190	972.5458	974.3119	974.2569
	187.1160	185.5042	185.8803	185.6823	187.4184	187.4184	187.4184	188.2280	188.5319	188.8162
	43.9094	43.8731	43.8675	43.8455	43.8207	43.8207	43.8207	43.8174	43.7963	43.7935
	77.7990	77.0281	76.9468	76.7211	77.9487	77.9487	77.9487	77.9623	77.8168	77.6932
	145.9028	145.5085	146.3602	145.7951	147.5394	147.5394	147.5394	147.3969	147.7334	148.4290
	1.8170	1.8176	1.8175	1.8172	1.8176	1.8176	1.8176	1.8175	1.8176	1.8174
	312.1989	311.3788	311.8916	312.6737	312.6947	312.6947	312.6947	312.2431	312.5513	313.7970
	16.1153	15.9688	15.9847	15.9202	16.1326	16.1326	16.1326	16.1540	16.2129	16.2498
	0.0353	0.0352	0.0352	0.0353	0.0356	0.0356	0.0356	0.0357	0.0353	0.0353
	10.2137	10.2131	10.2127	10.2129	10.2125	10.2125	10.2125	10.2117	10.2115	10.2110
	26.1052	25.8620	25.8802	25.7234	25.9387	25.9387	25.9387	25.8575	26.0706	26.1594
	0.5138	0.5130	0.5130	0.5130	0.5130	0.5130	0.5130	0.5129	0.5122	0.5122
	20.4273	20.2293	20.2273	20.1397	20.4196	20.4196	20.4196	20.4244	20.5293	20.6106
	70.7701	70.2016	70.2324	70.2511	71.0098	71.0098	71.0098	71.3161	71.4658	71.3985
	421.5296	417.9870	418.5758	415.7326	420.8288	420.8288	420.8288	421.2980	421.4384	420.8485
	48.6332	48.2440	48.3980	48.4323	48.4184	48.4184	48.4184	48.2016	48.1604	48.3228
	646.6264	641.0667	641.4674	639.3552	647.4031	647.4031	647.4031	648.8411	649.7316	649.7480
	777.5406	777.4967	774.5498	773.6076	776.8284	776.8284	776.8284	777.2110	778.9567	778.3909
	21.09.2004 р.	22.09.2004 р.	23.09.2004 р.	24.09.2004 р.	25.09.2004 р.	26.09.2004 р.	27.09.2004 р.	28.09.2004 р.	29.09.2004 р.	30.09.2004 р.
	371.0044	373.6290	373.7069	378.7837	378.7837	378.7837	379.4274	378.3841	380.8709	380.2278
	946.5956	953.6603	951.0949	956.0583	956.0583	956.0583	956.4137	958.3650	962.6777	959.3251
	10.8254	10.8250	10.8204	10.8198	10.8198	10.8198	10.8152	10.8150	10.8168	10.8122
	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245
	86.5933	87.6202	87.3937	87.8836	87.8836	87.8836	87.8226	87.4368	87.9996	87.9005
	530.8800	530.8600	530.8500	530.8200	530.8200	530.8200	530.8100	530.8000	530.7800	530.7700
	41.1632	41.6502	41.5442	41.7794	41.7794	41.7794	41.7582	41.5708	41.8441	41.8026
	7.3835	7.4402	7.4272	7.4513	7.4513	7.4513	7.4569	7.4515	7.4799	7.4623
	408.5920	411.0273	412.6100	413.9206	413.9206	413.9206	414.8933	415.6712	417.6291	417.6412
	3.9200	3.9204	3.9322	3.9340	3.9340	3.9340	3.9363	3.9447	3.9370	3.9445
	970.5302	970.4936	970.4753	973.9817	973.9817	973.9817	973.9633	973.9450	973.9083	973.8899
	186.8967	187.2852	189.4878	188.7427	188.7427	188.7427	188.6855	188.4475	189.0511	189.3646
	43.7767	43.7667	43.7580	43.7224	43.7224	43.7224	43.7215	43.7131	43.6845	43.6679
	76.4921	77.6276	77.4440	78.3725	78.3725	78.3725	78.3516	77.7530	78.4045	78.3221
	149.1717	150.9820	150.5805	150.5227	150.5227	150.5227	149.8599	148.9381	149.6291	149.9571
	1.8171	1.8170	1.8169	1.8170	1.8170	1.8170	1.8169	1.8168	1.8168	1.8166
	314.2234	314.1250	313.6282	313.2420	313.2420	313.2420	313.9561	313.3152	313.1269	313.4911
	16.1258	16.3432	16.2698	16.3426	16.3426	16.3426	16.3241	16.2570	16.3455	16.3354
	0.0346	0.0349	0.0351	0.0355	0.0355	0.0355	0.0355	0.0355	0.0353	0.0353
	10.2092	10.2088	10.2087	10.2081	10.2081	10.2081	10.2079	10.2077	10.2073	10.2071
	26.0765	26.4880	26.3991	26.5842	26.5842	26.5842	26.5254	26.4429	26.5121	26.4923
	0.5113	0.5113	0.5113	0.5112	0.5112	0.5112	0.5112	0.5104	0.5104	0.5104
	20.5358	20.7028	20.6436	20.7242	20.7242	20.7242	20.6960	20.5914	20.7130	20.6800
	70.9196	71.9512	71.7975	72.2015	72.2015	72.2015	72.2839	71.8848	72.2981	72.2519
	416.3845	421.7472	419.9947	422.3718	422.3718	422.3718	422.2672	419.8298	422.1258	421.7344
	48.3495	48.4271	48.0185	47.9467	47.9467	47.9467	47.9822	47.7214	47.6504	47.8750
	644.0636	651.6837	650.0258	653.7048	653.7048	653.7048	653.3740	650.4423	654.7171	654.0679
	775.3650	778.8907	777.9367	779.6832	779.6832	779.6832	779.3136	778.1360	779.0751	779.6979

Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2004 року

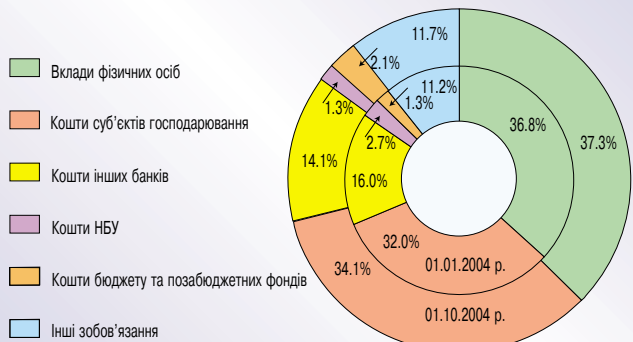

За станом на 01.10.2004 р.

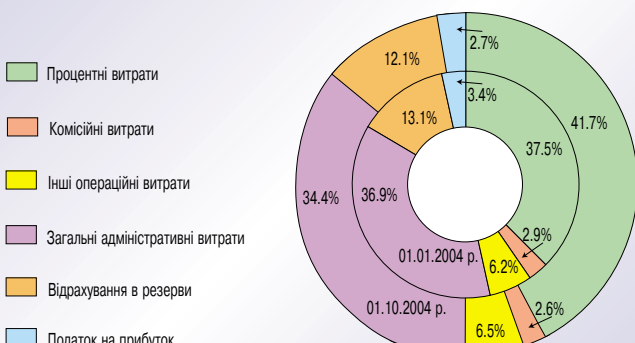
Структура доходів

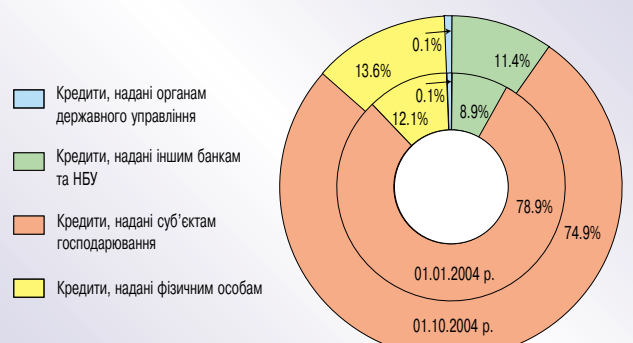
Структура зобов'язань

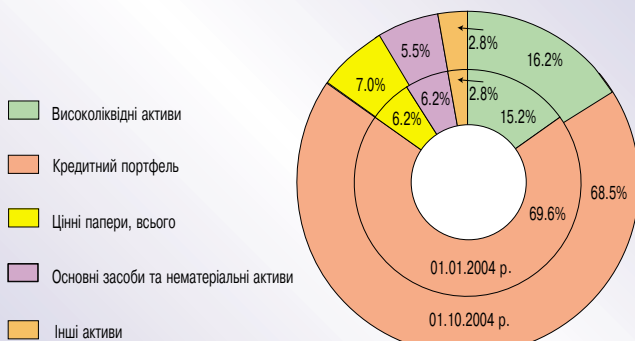
Структура витрат

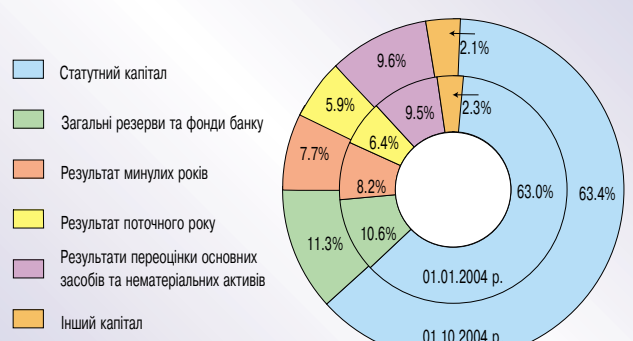
Структура кредитного портфеля

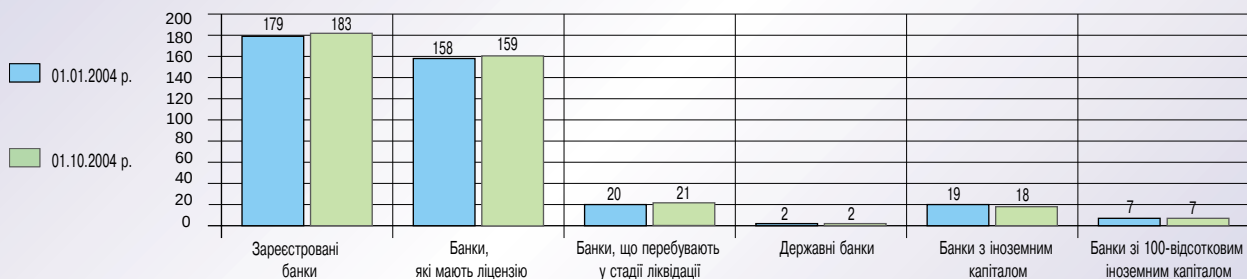
Структура активів

Структура капіталу

Кількість банків в Україні

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено співробітниками управління економічного аналізу звітності та оперативного моніторингу департаменту методології та планування банківського нагляду НБУ.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 вересня по 1 жовтня 2004 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 вересня по 1 жовтня 2004 р.¹

А. Зміни і доповнення до Державного реєстру банків

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Відкрите акціонерне товариство "Державний ощадний банк України"	BAT	301 000 000	31.12.1991 р.	4	м. Київ, вул. Госпітальна, 12-г
Відкрите акціонерне товариство "Державний експортно-імпорتنний банк України"	BAT	368 000 000	23.01.1992 р.	5	м. Київ, вул. Горького, 127
Акціонерне товариство "Український інноваційний банк"	BAT	40 073 000	02.10.1991 р.	9	м. Київ, вул. Інститутська, 12-а (керівництво — вул. Смирнова-Ласотчіна, 10-а)
Відкрите акціонерне товариство "РОДОВІТ БАНК" (колишня назва — Акціонерний комерційний банк "Персональний комп'ютер" (Перкомбанк))	BAT	100 000 000	07.10.1991 р.	16	м. Київ, вул. Сагайдачного, 17
Акціонерний банк "БРОКБІЗНЕСБАНК"	BAT	250 000 000	07.10.1991 р.	18	м. Київ, просп. Перемоги, 41
Акціонерний банк "Банк регіонального розвитку"	BAT	27 682 754	14.10.1991 р.	29	м. Київ, вул. Дегтярівська, 8-а
Відкрите акціонерне товариство "Універсальний Банк Розвитку та Партнерства"	BAT	80 000 000	26.01.1994 р.	229	м. Київ, вул. Дегтярівська, 48
Закрите акціонерне товариство "Український будівельно-інвестиційний банк" (колишня назва — Акціонерний комерційний банк "ФОКАС")	ЗАТ	33 320 000	20.04.2004 р.	293	м. Київ, бул. Лесі Українки, 30-в
Донецька область					
Закрите акціонерне товариство "Донгорбанк"	ЗАТ	158 700 000	06.04.1992 р.	99	м. Донецьк, вул. Артема, 38
Товариство з обмеженою відповідальністю "Банк Перспектива"	ТОВ	32 646 124	28.10.2002 р.	284	м. Донецьк, вул. Челюскінців, 202-а
Луганська область					
Акціонерний банк "Український комунальний банк"	BAT	28 700 000	10.08.1993 р.	187	м. Луганськ, вул. Шевченка В.В., 18-а
Львівська область					
Закрите акціонерне товариство Акціонерно-комерційний банк "Львів"	ЗАТ	17 305 338	14.10.1991 р.	28	м. Львів, вул. Сербська, 1
Одеська область					
Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк "ФЕБ"	ТОВ	35 999 604	29.01.1993 р.	147	м. Одеса, просп. Академіка Глушка, 13
Акціонерний банк "Південний"	ЗАТ	135 002 200	03.12.1993 р.	218	м. Одеса, пров. Сабанський, 2
Акціонерний комерційний банк "Фінбанк"	BAT	48 050 000	24.12.1993 р.	223	м. Одеса, вул. Белінського, 16
Акціонерний комерційний банк "ІМЕКСБАНК"	BAT	90 000 000	29.03.1994 р.	241	м. Одеса, просп. Шевченка, 8-а
Харківська область					
Відкрите акціонерне товариство РЕАЛ БАНК	BAT	57 000 000	29.10.1991 р.	60	м. Харків, просп. Леніна, 60-а
Чернігівська область					
Відкрите акціонерне товариство Акціонерний банк "Приватінвест"	BAT	38 000 000	30.10.1991 р.	64	м. Чернігів, вул. Преображенська, 2

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій" опубліковано у "Віснику НБУ" № 8, 2004 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків та до переліку операцій, виділено червоним кольором. Примітки у колонці "Заходи впливу, які вжито до банків" викладено відповідно до рішень комісій з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Назви банків подаються за орфографією статутів.

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія		Письмовий дозвіл на здійснення операцій		Перелік операцій, на здійснення яких банки отримали письмовий дозвіл на здійснення операцій ²	Заходи впливу, які вжито до банків
		Номер	Дата	Номер	Дата		
1	2	3	4	5	6	7	8
м. Київ і Київська область							
Банк "Фінанси та Кредит", товариство з обмеженою відповідальністю	м. Київ, вул. Артема, 60	28	20.01.2003 р.	28-2	14.09.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,9,+10, 11,12,13,14,15,17,18, 19,20,21,22	
Закрите акціонерне товариство "Український будівельно-інвестиційний банк"	м. Київ, бул. Лесі Українки, 30-в	213	20.09.2004 р.	213-1	20.09.2004 р.	1,2,3,5,6,7,8,12,13,14, 18,19,20	Примітка. Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переоформлено в зв'язку зі зміною назви банку
Дніпропетровська область							
Акціонерний комерційний банк "Прем'єрбанк"	м. Дніпропетровськ, вул. Мечникова, 18	160	05.01.2002 р.	160-1	05.01.2002 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,11,12, 13,14,15,17,18,19,20, 21,22,23	Окремі операції до 01.11.2004 р. здійснюються банком відповідно до рішення Комісії ТУ НБУ від 27.09.2004 р. № 563
Донецька область							
Відкрите акціонерне товариство "Акціонерно-комерційний банк "Капітал"	м. Донецьк, вул. Артема, 63	122	29.12.2001 р.	122-3	14.09.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,+9,12, 13,14,15,18,19,20,21, 22	
Закарпатська область							
Товариство з Обмеженою Відповідальністю Комерційний банк "Коопінвестбанк"	м. Ужгород, вул. Гойди, 10	105	04.10.2001 р.	105-1	04.10.2001 р.	1,2,3,4,5,6,7,12,13,15, 18,19,20,21	
Одеська область							
Закрите акціонерне товариство "Акціонерний комерційний банк "Одеса-Банк"	м. Одеса, вул. Княжеська, 32	159	29.12.2001 р.	159-3	28.09.2004 р.	1,2,3,5,6,7,8,12,13,14, 15,17,18,19,20,21,22, +23	
Харківська область							
Відкрите акціонерне товариство "Інноваційно-промисловий банк"	м. Харків, вул. Ключківська, 3	68	04.08.2003 р.	68-2	29.09.2004 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,+9,12, 13,14,15,17,18,19,20, 21,+22	

² **Банківські операції, які банки мають право здійснювати на підставі банківської ліцензії:** 1Л — приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб; 2Л — відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них; 3Л — розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. **Операції та угоди, які банки мають право здійснювати за наявності банківської ліцензії без отримання письмового дозволу:** 1Н — надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; 2Н — придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, беручи на себе ризик виконання таких вимог та приймання платежів (факторинг); 3Н — лізинг; 4Н — послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей і документів; 5Н — випуск, купівля, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів; 6Н — випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток; 7Н — надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій. **Операції, які банки мають право здійснювати за умови отримання письмового дозволу Національного банку України:** **Операції з валютними цінностями:** 1 — неторговельні операції з валютними цінностями; 2 — ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України; 3 — ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) у іноземній валюті; 4 — ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України; 5 — відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 6 — відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 7 — залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України; 8 — залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках; 9 — операції з банківськими металами на валютному ринку України; 10 — операції з банківськими металами на міжнародних ринках; 11 — інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках; 12 — емісія власних цінних паперів; 13 — організація купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; 14 — здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андерайтинг); 15 — здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб; 16 — здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї; 17 — перевезення валютних цінностей та інкасація коштів. **Операції за дорученням клієнтів або від свого імені:** 18 — операції з інструментами грошового ринку; 19 — операції з інструментами, що базуються на обмінних курсах та відсотках; 20 — операції з фінансовими ф'ючерсами та опціонами; 21 — довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами. **Депозитарна діяльність і діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів:** 22 — депозитарна діяльність зберігача цінних паперів; 23 — діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Цифра зі знаком "+" означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; зі знаком "-" — втратив право, цифра із символом "*" означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту державної реєстрації та ліцензування НБУ
Олена Сілецька.

ЕКСКЛЮЗИВ/

Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2004 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2001 р.	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.10. 2004 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	195	189	182	179	183
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	9	9	12	8	2
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	38	35	24	20	21
4	Кількість діючих банків	153	152	157	158	159
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	22	21	20	19	19
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	6	7	7	7
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	13.3	12.5	13.7	11.3	10.1
Активи, млн. грн.						
1	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	39 866	50 785	67 774	105 539	141 575
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	37 129	47 591	63 896	100 234	135 100
2	Високоліквідні активи	8 270	7 744	9 043	16 043	22 878
3	Кредитний портфель	23 637	32 097	46 736	73 442	97 032
3.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	18 216	26 564	38 189	57 957	72 649
3.2	кредити, надані фізичним особам	941	1 373	3 255	8 879	13 244
4	Довгострокові кредити	3 309	5 683	10 690	28 136	41 885
4.1	У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	2 761	5 125	9 698	23 239	32 290
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	2 679	1 863	2 113	2 500	2 707
6	Вкладення в цінні папери	2 175	4 390	4 402	6 534	9 891
7	Резерви за активними операціями банків	2 737	3 194	3 905	5 355	6 578
	Відсоток виконання формування резерву	61.5	85.4	93.3	98.2	99.6
7.1	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 336	2 963	3 575	4 631	5 693
Пасиви, млн. грн.						
1	Пасиви, всього	37 129	47 591	63 896	100 234	135 100
2	Балансовий капітал	6 507	7 915	9 983	12 882	16 174
2.1	У тому числі: статутний капітал	3 671	4 573	5 998	8 116	10 260
2.2	частка капіталу в пасивах (капіталоємність)	17.5	16.6	15.6	12.9	12.0
3	Зобов'язання банків	30 622	39 676	53 913	87 352	118 926
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання	13 071	15 653	19 703	27 987	40 539
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	2 867	4 698	6 161	10 391	14 757
3.2	Вклади фізичних осіб;	6 649	11 165	19 092	32 113	44 338
3.2.1	із них строкові вклади фізичних осіб	4 569	8 060	14 128	24 861	34 226
Довідково						
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	5 148	8 025	10 099	13 274	16 818
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	15.53	20.69	18.01	15.11	15.08
3	Доходи, млн. грн.	7 446	8 583	10 470	13 949	14 090
4	Витрати, млн. грн.	7 476	8 051	9 785	13 122	13 128
5	Результат діяльності, млн. грн.	-30	532	685	827	962
6	Рентабельність активів, %	-0.09	1.27	1.27	1.04	1.13
7	Рентабельність капіталу, %	-0.45	7.50	7.97	7.61	8.97
8	Чиста процентна маржа, %	6.31	6.94	6.00	5.78	4.88
9	Чистий спред, %	7.10	8.45	7.20	6.97	5.66

Матеріал надано управлінням аналізу звітності та оперативного моніторингу департаменту методології та планування банківського нагляду НБУ.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у вересні 2004 року

Розміри діючої облікової ставки Національного банку України в 2000 — 2004 р.		Відсотки річні
Дата введення у дію	Розмір діючої облікової ставки	
15.08.2000 р.	27.0	
10.03.2001 р.	25.0	
07.04.2001 р.	21.0	
11.06.2001 р.	19.0	
09.08.2001 р.	17.0	
10.09.2001 р.	15.0	
10.12.2001 р.	12.5	
11.03.2002 р.	11.5	
04.04.2002 р.	10.0	
05.07.2002 р.	8.0	
05.12.2002 р.	7.0	
09.06.2004 р.	7.5	
07.10.2004 р.	8.0	

Обсяги рефінансування Національним банком України банків у вересні 2004 р. (в розрізі інструментів)			Відсотки
Показники	2004 р.	У тому числі за вересень	
Обсяги рефінансування банків, усього	100.0	100.0	
У тому числі через:			
— кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	47.7	—	
— кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	27.5	100.0	
— операції прямого РЕПО	0.1	—	
— кредити, надані для підтримання довгострокової ліквідності	24.7	—	

Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, наданими банкам Національним банком України у вересні 2004 р.			Відсотки
Показники	2004 р.	У тому числі за вересень	
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	8.6	12.4	
У тому числі за:			
— кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	8.7	—	
— кредитами рефінансування, наданими шляхом проведення тендера	9.8	12.4	
— операціями прямого РЕПО	9.1	—	
— кредитами, наданими для підтримання довгострокової ліквідності	7.0	—	

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у вересні 2004 р.*		Відсотки річні
Показники	Вересень 2004 р.	
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам	2.56	
за кредитами, отриманими від інших банків	2.39	
за депозитами, розміщеними в інших банках	3.47	
за депозитами, залученими від інших банків	3.78	
На небанківському ринку:		
за кредитами**	17.01	
за депозитами	6.83	

* За щоденною звітністю банків.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у січні — вересні 2004 р. *										
Агрегати грошової маси	01.01.2004 р.	01.02.2004 р.	01.03.2004 р.	01.04.2004 р.	01.05.2004 р.	01.06.2004 р.	01.07.2004 р.	01.08.2004 р.	01.09.2004 р.	01.10.2004 р.
Готівка. Гроші поза банками										
M0, % до початку року	100.0	95.1	98.6	101.4	108.2	108.1	111.4	118.5	122.5	127.7
M0 + переказні кошти в національній валюті										
M1, % до початку року	100.0	94.3	96.6	103.4	107.8	109.5	118.0	121.2	125.9	136.5
M1 + переказні кошти в іноземній валюті та інші кошти										
M2, % до початку року	100.0	97.6	101.0	106.4	110.4	115.1	119.8	123.1	127.7	137.1
M2 + цінні папери власного боргу банків										
M3, % до початку року	100.0	97.5	101.1	106.4	110.6	115.1	119.9	123.2	127.8	137.1

* Агрегати грошової маси перераховано за новою методологією.

Примітка. Ломбардна ставка Національного банку України відповідає розміру процентної ставки за кредитами "овернайт" і починаючи з 9 квітня 2001 р. визначається та доводиться до суб'єктів банківської системи щоденно.

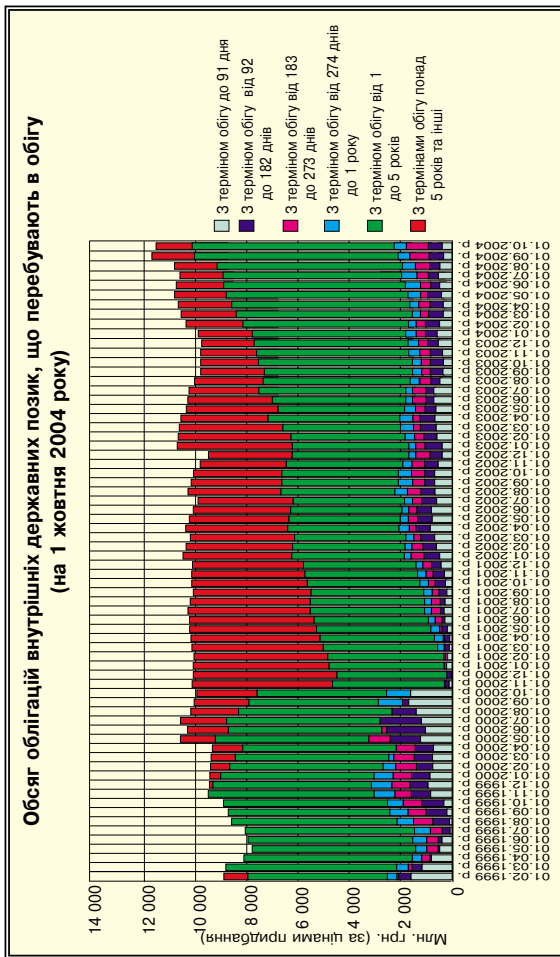
На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у вересні 2004 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у вересні 2004 року									
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Результати			
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
101	01.09.2004 р.	—	1 000	26.75	27.05.2009 р.	101 000	100 552.57	10.70	10.70
Разом		X	X	X		101 000	100 552.57	X	X

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за січень — вересень 2004 року*			
Період	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету, тис. грн.	
Січень	72 150	71 722.38	
Лютий	131 500	132 877.86	
Березень	183 410	180 202.37	
I квартал	387 060	384 802.61	
Квітень	183 000	178 745.88	
Травень	109 000	101 104.50	
Червень	819 600	803 687.53	
II квартал	1 111 600	1 083 537.90	
I півріччя	1 498 660	1 468 340.51	
Липень	35 000	34 927.15	
Серпень	374 625	384 573.90	
Вересень	101 000	100 552.57	
III квартал	510 625	520 053.62	
Жовтень	0	0.00	
Листопад	0	0.00	
Грудень	0	0.00	
IV квартал	0	0.00	
Усього з початку року	2 009 285	1 988 394.13	

* Без урахування облігацій внутрішніх державних позик, емітованих Міністерством фінансів України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.12.2003 р. № 2014 з метою погашення простроченої бюджетної заборгованості з ПДВ.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

АННОТАЦИИ

Арсений Яценюк. *Фондовый рынок Украины: проблемы и перспективы развития.*

Анализируются основные причины несоответствия уровня развития фондового рынка страны потребностям экономики. Предлагаются пути его усовершенствования.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в сентябре 2004 года.

Михаил Савлук. *Электронные деньги: сущность и сравнительный анализ качественных особенностей.*

Раскрыта сущность электронных денег, дана сравнительная характеристика качественных особенностей электронных и традиционных денег.

Олег Васюренко, Александр Таран. *Модели влияния рискоформирующих факторов на финансовые результаты экономики регионов.*

Рассмотрен вопрос определения риска финансово-экономической деятельности на региональном уровне. Проанализирован уровень влияния различных рискоформирующих факторов на финансовые результаты экономики регионов.

Александр Евтух. *Информационная сущность денег и ее применение в процессе нормирования экономики.*

Рассматривается информационная функция денег, в частности анализируется ее значение в процессе нормирования экономических отношений на макро- и микроуровнях.

Основные макроэкономические показатели развития Украины в январе — сентябре 2004 года.

Банкнотно-монетному двору НБУ — 10 лет.

Информация о праздновании 10-летия Банкнотно-монетного двора НБУ.

План выпуска памятных и юбилейных монет Украины на 2005 год.

Зоя Гавриленко. *Клиффорд Мишлер: “Качество украинских монет — на уровне мировых стандартов.”*

Сообщение о пребывании в Украине члена Американской нумизматической ассоциации, члена редакции нумизматического каталога “Krause Publikation” Клиффорда Мишлера, его встрече в Национальном банке Украины.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни, посвященной 200-летию Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого. Фотоизображение аверсов и реверсов монеты.

О выпуске в обращение юбилейных монет “200 років Харківському національному університету ім. В.Н.Каразіна”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейных монет номиналами 5 и 2 гривни, посвященных 200-летию Харьковского национального университета им. В.Н.Каразіна. Фотоизображения аверсов и реверсов монет.

О выпуске в обращение банкноты номиналом 10 гривень образца 2004 года.

Александр Барановский. *Ситуация исправлена, но не забыта.*

Рассматривается хронология борьбы Украины за исключение из “черного” списка FATF. Внесены предложения, касающиеся построения в стране системы упреждения и борьбы с отмыванием “грязных” денег в Украине.

Алексей Ткаченко, Елена Заруцкая. *Проблемы развития ипотечного кредитования в Украине.*

Рассматриваются пути усовершенствования отечественного ипотечного рынка, в частности — управления процентными ставками по ипотечным займам; анализируется зарубежный опыт государственной финансовой поддержки ипотечного кредитования жилищного строительства.

Наталья Кожель. *Основные тенденции изменений в структуре вкладов на украинском депозитном рынке как свидетельство укрепления доверия к банкам.*

Проанализированы состояние отечественного депозитного рынка и поведение украинского вкладчика, начиная со времени обретения Украиной независимости.

Светлана Прасолова. *Особенности формирования кредитной политики банков Украины по долгосрочному инвестированию.*

Теоретические и практические аспекты разработки банками Украины кредитной политики по долгосрочному инвестированию, проводимой с целью формирования кредитных портфелей, обеспечивающих прибыльность деятельности банковских учреждений.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в сентябре 2004 года.

Учетная ставка НБУ, объемы рефинансирования Национальным банком Украины банков, средневзвешенные процентные ставки НБУ по кредитам рефинансирования, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.10.2004 г.

Станислав Буковинский. *Актуальное издание по организации составления и выполнения бюджета.*

Рецензия на учебник “Бюджетный менеджмент”, изданный в рамках программы “К 100-летию Киевского национального экономического университета (1906—2006 гг.)”.

Вячеслав Зубарев. *Банк и страхование: “за” и “против”.*

Автор раскрывает важную тему страхования банковских операций с точки зрения общих подходов банковской безопасности. В статье дана классификация видов страхования банков по отдельным полисам, а также детально рассмотрены риски, которые покрывают такие полисы.

Банк-развитие — 2004.

Сообщение о состоявшемся в Киеве международном форуме “Банк-развитие — 2004”.

Виталий Шпачук, Татьяна Довгань. *Стратегическое управление и реинжиниринг в банках Украины.*

Рассматриваются особенности стратегического управления и реинжиниринга в коммерческих банках, опыт коммерческих банков Украины, проблемы, которые возникают при внедрении этих процессов, предлагаются пути улучшения.

Динамика финансового состояния банков Украины на 1 октября 2004 года.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные за период с 1 сентября по 1 октября 2004 г., а также изменения и дополнения к перечню операций, на осуществление которых банки получили банковскую лицензию и письменное разрешение Национального банка Украины на осуществление операций, внесенные за период с 1 сентября по 1 октября 2004 г.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 октября 2004 года.

Зоряна Комаринская. *Правовое регулирование деятельности некоторых банковских учреждений Киева (XIX — нач. XX века).*

Исследование посвящено вопросам регламентации деятельности банковских учреждений нормативно-правовыми актами Российской империи, на основании которых формировались уставы и осуществлялась деятельность украинских банковских учреждений.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за сентябрь 2004 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за сентябрь 2004 года).

ANNOTATIONS

Arsenii Yatseniuk. *The stock market of Ukraine: problems and prospects for development.*

Discussed are the main reasons for the disbalances between the stock market development and the economy needs. Suggested are ways of its improvement.

Government securities market of Ukraine in September 2004.

Mykhailo Savluk. *E-money: their essence and comparative analysis of their features.*

Shown is the essence of e-money, given are the peculiarities of e- and traditional money.

Oleh Vasiurenko, Olexander Taran. *Models of the impact of risk factors on the financial performance of regional economies.*

Considered is the appraisal of the risk of economic and financing activities within regions. Discussed is the impact of risk factors on the financial performance of regional economies.

Olexander Yevtukh. *Informational essence of money and its application to economy normalization.*

Considered is the informational essence of money, particularly, its importance in normalization of micro- and macroeconomic relationship.

Major macroeconomic indicators of the development of Ukraine in January – September 2004.

10 years of the NBU Banknote Printing and Minting Works.

Celebration of the 10th anniversary of the NBU Banknote Printing and Minting Works.

Issue of commemorative coins planned for 2005.

Zoia Havrylenko. *Clifford Mishler: Ukrainian coins up to the world standards.*

Report on the visit to Ukraine of member of the American Numismatic Association, member of the editorial board of the Krause Publication Clifford Mishler and his meeting at the NBU.

Putting into circulation the commemorative coin “The Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine”.

Putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to 200 years of the Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine. Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin “200 Years of the V. N. Karazin Kharkiv National University”.

Putting into circulation the 2 and 5 hryvnia commemorative coins dedicated to 200 years of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Obverse, reverse and numismatic description of the coins are enclosed.

Putting into circulation the 10 hryvnia banknote of 2004 issue.

Olexander Baranovskyi. *Situation improved but not unremembered.*

Considered is the chronology of Ukraine's efforts to be excluded from the FATF list of non-cooperating countries. Suggested is the creation of a system for prevention and counteraction of money laundering in Ukraine.

Olexii Tkachenko, Olena Zarutska. *Problems with the development of mortgage lending in Ukraine.*

Considered are ways of improving the domestic mortgage market, in particular management of interest rates on mortgage loans. Discussed is the foreign experience of the government financial support of mortgage lending for housing construction.

Natalia Kozhel. *Changes within the composition of deposits in the Ukrainian deposit market prove the growing confidence in banks.*

Discussed are the state of the national deposit market and the behavior of a Ukrainian depositor from 1991 when Ukraine got independence.

Svitlana Prasolova. *Peculiarities of the credit policy of Ukrainian banks with respect to long-term investment.*

Given are the theoretical and practical aspects of the credit policy with respect to long-term investment worked out by Ukrainian banks in order to make up credit portfolios which will ensure the profitability of banking institutions.

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in September 2004.

NBU discount rate and refinancing volumes for banks, average weighted NBU interest rates on refinancing credits, dynamics of money supply growth as of 1 October 2004.

Stanislav Bukovynskyi. *Relevant publication on budget preparation and implementation.*

Review on the textbook *Budget management* published within the framework of the program *Dedicated to the centenary of the Kyiv National Economic University* (1906 – 2006).

Viacheslav Zubarev. *Bank and insurance: pro and contra.*

Considered is banking operation insurance from the perspective of banking security. Given is the banking insurance classification based on insurance policy types. Examined are the risks covered by such policies.

Bank development – 2004.

Report on the international forum “Bank development - 2004” held in Kyiv.

Vitalii Shpachuk, Tetiana Dovhan. *Strategic management and reengineering in Ukrainian banks.*

Considered are the peculiarities of strategic management and reengineering in commercial banks, the experience of Ukrainian commercial banks, and problems that occur during the implementation of these processes. Given are ways of their improvement.

Dynamics of financial performance of Ukrainian banks as of 1 October 2004.

Amendments to the State Register of Banks and to the list of transactions for whose performance banks were granted a banking license and NBU permission in writing made over a period from 1 September to 1 October 2004.

Major indicators of the activities of Ukrainian banks as of 1 October 2004.

Zoriana Komarynska. *Legal regulation of the activity of some Kyiv banking institutions (19th – beginning of 20th century).*

The author considers the activity of some banking institutions regulated by the acts and enactments of the Russian Empire.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the NBU (in September 2004).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the NBU (in September 2004).